

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM OKULLARINDAKİ DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA
AHLAK ÖĞRETİMİ**

İsa Tekin ÇİMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2007

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM OKULLARINDAKİ DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA
AHLAK ÖĞRETİMİ**

İsa Tekin ÇİMEN

DANIŞMAN: Doç. Dr. Zeki Salih ZENGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2007

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

**Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir.**

Başkan:

Doç Dr. Zeki Salih ZENGİN

(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

Not:Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

İLKÖĞRETİM OKULLARINDAKİ DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA AHLAK ÖĞRETİMİ

İsa Tekin ÇİMEN

Yüksek Lisans Tezi: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Zeki Salih ZENGİN

Haziran 2007, VI + 131 Sayfa

İnsanlar, özellikle de bebeklik ve çocukluk dönemlerinde bedensel, zihinsel, sosyal, dini, ahlaki ve benzeri birçok yönlerden hızlı bir gelişim gösterirler. Bu gelişim alanlarının en kritik olanlarından biri de ahlak gelişimidir. Çocukların ve gençlerin ahlak gelişimlerini dinin, ailenin, devletin, toplumun istekleri doğrultusunda gerçekleştirmek için eğitim-öğretim faaliyetlerine başvurmak zorunluluğu vardır. Yani çocukların davranışlarını iyi, doğru ve güzel olana yönlendirmenin yolu etkili bir ahlak eğitiminden geçmektedir. Ülkemizde formal yollarla ve örgün eğitim kurumlarında ahlak öğretimini sağlama gayesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle gerçekleştirilmek istenmektedir. Ahlak öğretiminin din dersleri ile birlikte verilmesi, çocukların ahlaki kural ve ilkeleri benimseyip bunları alışkanlık halinde davranışa dönüştürmelerini sağlamak için dinin desteğinden yararlanma yoluna gidildiğini gösterir. Peki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri bu amaca ne oranda hizmet etmektedir? Çalışmamızda ilköğretim kurumlarının 4., 5., 6., 7., ve 8. sınıflarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin çocukların ahlak gelişimlerine katkılarını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Gelişim, Din Eğitimi, DKAB Dersleri

ABSTRACT**MORAL TEACHING IN THE TEACHING PROGRAMME OF RELIGION
CULTURE AND MORAL INFORMATION AT PRIMARY SCHOOLS****İsa Tekin ÇİMEN****Master Degree Thesis, The Department Of The Philosophic And Religious Sciences****Supervisor: Doç. Dr. Zeki Salih ZENGİN****June 2007, VI + 131 Pages**

Human beings show a rapid development, especially in the period of infancy and childhood, in the ways of physical, mentally, social, religious, ethical, etc. One of the most critical areas of the development is the moral development.

There is an obligatory application to education and instruction activities in order to make real the moral developments of the children and young people in the direction of religion, family, state and society. That's to say, the best way of directing the children's behaviours to good, honest, and beauty is through the effective moral education.

The aim of providing moral teaching at government schools with the formal methods in our country is expected with Religion Culture and Moral Information lessons.

It shows that teaching moral education together with religion lessons, the way of benefits from the support of religion is followed to provide the students to learn the ethical principals and rules to put them into the real life as a habit.

Well, in what rate do Religion Culture and Moral Information lessons to this aim? In our study, we have tried to show the benefits of Religion Culture and Moral Information lessons which is among mandatory lessons at the 4th, 5th, 6th, 7th and 8th classes at primary schools the moral developments of the children.

Key Words: Ethical Development, Religion Education, Religion Culture Moral Information Lessons.

ÖNSÖZ

Yeryüzünde varolduğu ilk dönemlerden itibaren eğitim-öğretim çalışmalarında bulunan insanoğlu bu faaliyetlerinde önemli amaçlar gütmüştür. İnsanlar özellikle çocukları zihinsel, bedensel, duygusal, sosyal, dini, ahlaki vb. birçok yönlerden geliştirmek gayesini eğitim-öğretim faaliyetleriyle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Yeni yetişen neslin ahlaki gelişimini dinin emirleri ve toplumun istekleri doğrultusunda gerçekleştirmek maksadıyla formal ya da informal yollarla eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Günümüzde modern toplumda karşılaşılan problemlerin en önemlilerinden birisi de teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişimine, bilgi ve iletişim çağının yaşanıyor olmasına karşılık, ahlaki zaafıların özellikle gençler ve çocuklar arasında gün geçtikçe yaygınlaşıyor olmasıdır. Bu problemle baş edebilmenin en önemli yolu, dinin desteğinde gelişen sağlıklı ve etkili bir ahlak eğitimi en etkili yaklaşım ve yöntemlerle her türlü eğitim-öğretim ortamında devreye sokmaktır.

Çocuğun eğitiminde aile her ne kadar en etkili kurum ise de okulun ve bilhassa ilköğretimin onların tüm alanlardaki gelişimindeki rolü inkar edilemez. Çocuk gelişimini etkileyen - diğer alanlarında olduğu gibi ahlak konusunda da - aileden sonra en önemli organ ilköğretim kurumlarıdır. Ülkemizde Cumhuriyet dönemindeki birçok farklı uygulamanın ardından 1982 Anayasası ile birlikte din bilgisi ve ahlak dersleri birleştirilmiş ve programlarda zorunlu dersler arasına alınmıştır. Dersin adı daha sonraki dönemde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak kabul edilmiştir. Devletin yetkili organları tüm dünyada baş gösteren ahlaksızlık sorunuyla baş edebilmek amacıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini en etkin biçimde kullanma yolunu seçmiştir. Milli eğitim sistemimiz içerisinde çocukların ve gençlerin ahlaki gelişimlerini sağlamaya yönelik en kritik ders Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleridir. Biz de bu çalışmamızla ilköğretim kurumlarının 4., 5., 6., 7., ve 8. sınıf programlarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, devletin genel eğitim politikasının çocukların ahlak gelişimini sağlamaya yönelik olarak belirlediği amaçlara ulaşmasında ne denli etkili ve başarılı olduğunu tespit etmeye çalıştık. Araştırmamızda; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ahlak gelişimine katkıları bağlamındaki gerekliliğini ve vazgeçilmezliğini objektif olarak ortaya koyarak, sürekli gündemi meşgul eden Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin meşruiyeti tartışmalarına ışık tutmaya çalıştık.

Araştırma sürecinde benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Zeki Salih Zengin'e, değerli fikirleriyle araştırma çalışmama ışık tutan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kerim Yavuz'a ve Yrd. Doç. Dr. Hayri Kaplan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu'nun İF2006YL7 no'lu projesi ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı Çukurova Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

İsa Tekin ÇİMEN

Adana 2007

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Sınırlandırılması	1
1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntemler	2
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Ahlak Kavramının Tanımı, Konusu ve Amacı	3
1.5.1. Ahlakın Tanımı	3
1.5.2. Ahlakın Konusu	5
1.5.3. Ahlakın Amacı	8

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİNİN BULGULARINA VE GELİŞİM KURAMLARINA GÖRE AHLAKİ GELİŞİM VE AHLAK ÖĞRETİMİ

2.1. Gelişim ve Öğrenme Kavramları	14
2.1.1. Gelişim	14
2.1.2. Öğrenme	22
2.2. Modern Psikolojinin Ahlaki Gelişim ve Ahlak Öğretimi ile İlgili Genel Bulguları	27
2.3. Ahlaki Gelişim Kuramları	30
2.3.1. Psikanalitik Kuram	31
2.3.2. Öğrenme Kuramı	32
2.3.3. Zihinsel Gelişim Kuramı	32
2.3.3.1. Jean Piaget	32
2.3.3.2. Lawrence Kohlberg	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE AHLAK MÜNASEBETLERİ

3.1. Genel Eğitim İçerisinde Ahlak Öğretimi	41
3.1.1. Ahlak Öğretiminin Önemi ve Amacı.	41
3.1.1.1. Sosyalleşme	45
3.1.1.2. Kişilik ve Karakter Gelişimi	48
3.1.1.3. Vicdan Eğitimi	50

3.1.2. Ahlak Öğretiminin Yöntem ve İlkeleri	53
3.2. Öğretim Ortamları ve Ahlak Öğretimi	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM KURUMLARINDA DKAB DERSLERİ VE AHLAK ÖĞRETİMİ

4.1. Din ve Ahlak Öğretimi İlişkisi	61
4.1.1. Ahlakın Temellendirilmesi ve Din	61
4.1.2. Din Eğitiminin Amaçları ve Ahlak	65
4.1.2.1. Din Eğitimi ve Amaçları	65
4.1.2.1.1. Tanımı ve Önemi	65
4.1.2.1.2. Amacı	72
4.1.2.2. Din Eğitiminde Ahlak Öğretimi	74
4.1.3. Temel Kaynaklarına Göre İslam Ahlakı	82
4.2. 2000 Yılında Hazırlanan DKAB Öğretim Programında Ahlak Öğretimi	88
4.2.1. Programın Genel İlke, Hedef ve Amaçlarında Ahlak Öğretimi	89
4.2.1.1. İlköğretim DKAB Programının İlkelerinde Ahlak Öğretimi	89
4.2.1.2. İlköğretim DKAB Programının Hedeflerinde Ahlak Öğretimi	91
4.2.1.3. İlköğretim DKAB Programının Genel Amaçlarında Ahlak Öğretimi	92
4.2.2. Öğretim Basamaklarında Ahlak Öğretimine Verilen Yer	93
4.2.3. DKAB Dersinde Yaklaşım-Yöntem-Teknikler ve İlkeler	110

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	123
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ	131

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi

Bizim araştırmamızın konusu, ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimine olan katkısını tespit edebilmektir.

Modern psikolojide, özellikle çocuklarda kişilik gelişimi üzerinde yoğunlaşan araştırmacıların çalışmaları, ahlak gelişiminin, psiko-sosyal uyum çerçevesinde kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacıların ortaya koydukları ahlaki gelişim kuramları, ahlak gelişiminin çok küçük yaşlarda başladığını ve 14-15 yaşlarına kadar büyük oranda tamamlandığını öngörmektedir. Buna göre, ahlak gelişiminin temelleri ailede atılmakla birlikte, bu gelişim okul yıllarında da devam etmektedir. Dolayısıyla okullarda yapılacak sağlıklı bir ahlak öğretimiyle çocukların ahlaki gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmak mümkün olabilir. Ülkemizde ilköğretim okullarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle bu gelişime katkıda bulunulması amaçlanmakta, özellikle de dinin olumlu etkisinden faydalanılarak ahlak öğretiminin gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır.

Araştırmamızda öncelikle ahlak kavramını tanımı, konusu ve amacı çerçevesinde geniş olarak inceledik. İkinci olarak 3 yaşlarından itibaren başlayan ve tedricen ilerleyen ahlaki gelişimi, modern psikolojinin bulgularına göre, özellikle Piaget ve Kohlberg'in kuramları çerçevesinde açıklamaya çalıştık. Sonrasında eğitim ile ahlak arasındaki münasebetleri, genel eğitim içerisinde ve öğretim ortamlarında ahlak öğretimi konuları çerçevesinde ortaya koyma yoluna gittik. Dördüncü bölümde ilköğretimin 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin amaç, ilke, hedef ve müfredatı çerçevesinde bu gelişime ne oranda katkı sağladığını ortaya koymaya çalıştık. Son olarak da sonuç ve değerlendirme bölümleriyle çalışmamızı tamamladık.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Sınırlandırılması

Yaşadığımız çağın en büyük problemlerinden birisi de ahlaksızlığın her geçen artmasıdır. Dünyanın hemen her yerinde aynı sorunun yaşanması, devletleri bu

probleme çareler aramak zorunda bırakmaktadır. Aynı problem ülkemizde de ciddi şekilde rahatsızlık uyandırmaktadır. Devletlerin yeni yetişen nesli ahlaki meziyetlere sahip bireyler olarak yetiştirebilmesi de resmi eğitim kurumları olan okullar vasıtasıyla onlara sağlıklı, düzenli, belli bir plan ve program dahilinde ahlak öğretimi vermelerini gerekli kılmaktadır. Eğitim sistemleri, eğitim-öğretim programlarında ahlak öğretimine yer vermekte ve öğrencileri ahlaki ilke ve kurallar dahilinde “ahlaklı insanlar” olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Ülkemizde de bu soruna çözüm bulabilme amacıyla ilköğretim okullarında zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatına ahlak konuları, İslam diniyle bağlantılı olarak, azımsanmayacak ölçüde serpiştirilmiştir. Ahlak konularına yer verilirken, doğal olarak, öğrencilerin öğrendiklerini davranışa dönüştürmeleri de hedeflenmektedir. Peki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri içerik itibarıyla gerçekten de çocukların ahlaki gelişimine olumlu yönde katkıda bulunabiliyor mu? İşte bizim bu araştırmamızdaki amacımız, ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, milli eğitimin amaçları doğrultusunda çocukların ahlak öğretimine ne oranda katkıda bulunabileceğini tespit etmektir.

Araştırmamızda incelediğimiz program, Ekim 2000 tarihinde, 2517 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayınlanan, ilköğretim okullarının 4. sınıftan itibaren 8. sınıflarına kadarki kısmını kapsayan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programıdır.

1.3. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Çalışmamız esas itibarıyla halen ilköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri içerisinde yapılan ahlak öğretiminin niteliğini, hedeflerini ve hedeflerine ulaşabilme düzeyinin ne derece gerçekleştirilebileceğinin değerlendirilmesidir. Bu nedenle çalışmada öncelikle ahlak öğretimi ile ilgili yer verilen konuların belirlenmesi, bu konuların müfredat içerisindeki yoğunluğu ve öğrencinin gelişim seviyesi ile uygunluğu, belirlenen hedefler ve öğretimde kullanılabilecek yöntem ve teknikler konusunda tespitlerin yapılması hedeflenmiştir. Çalışmamız, söz konusu öğretim basamağı ile ilgili müfredata olduğu kadar, açıklama, yorumlama ve değerlendirme esnasında yardımcı literatüre de bağlı kalmıştır. Bu nedenle çalışmamızda özellikle kütüphane ve literatür taraması, başvuracağımız başlıca çalışma yöntemi olmuştur. Kütüphane ve literatür taraması yoluyla elde ettiğimiz veriler

doğrultusunda ve 2000 öğretim programı çerçevesinde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini ahlak öğretimine katkıları yönünden değerlendirme yoluna gittik.

1.4. Varsayımlar

Çalışmamız aşağıda belirtilen varsayımlardan hareketle gerçekleştirilmiştir:

İlköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin;

1. Müfredatında ahlak öğretimi ile ilgili konulara yeterli yoğunlukta yer verilmiştir.

2. Müfredatında yer verilen konular öğrencilerin gelişim seviyelerine uygundur.

3. Öğretiminde, sınıf ortamı kadar okul dışındaki etkenler de önemli rol oynamaktadır. Okul dışındaki çevredeki olumsuz olaylar ve örnekler, ahlak öğretiminde belirlenen hedeflerin gerçekleşmesini engellemektedir.

4. Öğretiminde, açıklama ve bilgi aktarmaktan daha çok, somut ve yaşanan olaylardan hareket edilmesi hedeflere ulaşmada daha etkili olmaktadır.

1.5. Ahlak Kavramının Tanımı, Konusu ve Amacı

1.5.1. Ahlakın Tanımı

Ahlak konusuna başlarken, onun geniş çerçevede tariflerine bakmak yararlı olacaktır. Ahlak Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelir. Genel görüşe göre hulk veya halk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde genellikle insanın fiziki yapısı için "halk", manevi yapısı için "hulk" kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. Hulk, insanın ruhundaki "huy" dediğimiz bir meleke, özel bir hal demektir. Böyle bir meleke, ya hayırlı bir semere verir veya hayırsız ve zararlı bir semere verir. Bu bakımdan ahlâk özellikleri güzel ve çirkin diye ikiye ayrılır. Örnek: Edeb, tevazu, kerem, birer güzel huy eseridir. Sefahet, kibir, cimrilik de birer çirkin huy eseridir. İşte bütün bu huylardan ve neticelerinden bahseden ilme "Ahlâk İlmi" denilmektedir. İslami literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış konuları hakkında kullanılırken, ahlak, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhi ve manevi melekeleri, insanın ruhi kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.¹ Ahlak ile uğraşan ilim adamları, insan davranışlarıyla ilgili ahlakın tanımını genel olarak şöyle yapmışlardır: Ahlak, nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar

¹ Çağrıcı, Mustafa, "Ahlak", Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s.1.

tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve süreklilik kazanmasına denir.¹ Yüzyılımızın meşhur İslam bilginlerinden A. Hamdi Akseki ise İslam Dini adlı eserinin ahlak bölümünde “Hulk ve ahlak denilen şey; ruha mahsus bir hey’et ve şekilden, ruhta yerleşmiş bir melekedden ibarettir ki, o hey’et ve meleke sebebiyle insandan iyilik veya kötülük kolayca, düşünmeden ve yorulmadan çıkıverir.”² demektedir. Burada bir davranışın ahlaki olarak nitelendirilebilmesi için o davranışın zorlama olmaksızın, kendiliğinden, kişinin kendi hür iradesini kullanarak meydana gelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bir davranışın ahlaki ilgilendirebilmesi için onun seçim ve iradeye dayanması icap etmektedir. Bu nedenle ahlak, iradenin seçme gücü yönünden doğar. Ahlak için iki temel niteliğin olması gerekir: Birincisi, huyun ruhta yerleşmiş olması, herhangi bir şekilde tekrar tekrar aynı şeyi düşünme ve zorlama olmaksızın kolaylıkla meydana gelen bir davranış olarak ifade edilmesi; ikincisi ise ahlaki bir davranışta seçme özgürlüğü ve iradenin yer alması.³

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan ilmihalde ahlakın, sadece iyi huylar ve kabiliyetler olarak görülemeyeceği, onun aynı zamanda kelimenin asli manası ile uyumlu olarak iyi ve kötü huyların tamamını kapsadığı, yani ahlaksız insan olamayacağı ama iyi ya da kötü ahlaklı insan olabileceği ifade edilmiştir. Devamında ise ahlakın, insanda meleke haline gelmiş davranışlar bütünü olması itibariyle arada sırada yapılan iyi davranışların bir insanın iyi ahlaklı, aynı şekilde arada bir yapılan kötü davranışların da o insanın kötü ahlaklı olduğuna delalet edemeyeceği dile getirilmektedir.⁴

Pratik olarak ahlak insanın doğuştan sahip olduğu veya terbiye ile kazandığı nitelikler, iyi huylar, övgüye layık davranışlar anlamına gelmektedir.⁵ Bir çalışma alanı olarak ise ahlak, insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli, bilinçli davranışların bütünü, bu konularla ilgili ilim dalıdır.⁶

Günlük hayatta ahlak kavramı üç farklı anlamda kullanılır. Birinci şeklinde ahlak, umumi bir hayat tarzını ifade etmek için kullanılır. Mesela; “İslam ahlakı” veya “Hıristiyan ahlakı” dendiğinde; ahlak ile, İslamiyet veya Hıristiyanlığın insanlığa

¹ Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya 2003, s.14.

² Akseki, A. Hamdi, *İslam Dini*, Nur Yayınları, Ankara 1993, s.265.

³ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.14,15.

⁴ *İlmihal I: İslam ve Toplum*, (Komisyon), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 485.

⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki I*, Tercüman Genel Kültür Yayınları, İstanbul 1991, s.18.

⁶ Çağrı, “Ahlak”, Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi II*, s.1.

sunduğu hayat tarzı dile getirilmiş olur. İkinci şeklindeki kullanımda ahlak kavramı, bir grup davranış kuralına işaret eder. “Meslek ahlakı” veya “ticaret ahlakı” derken, ahlak kelimesi, ticari hayatta veya bir meslek dalında “uyulması gereken kurallar bütünü” anlamına gelir. Ahlak, üçüncü kullanımında ise davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan zihinsel bir faaliyeti ifade eder. Bu durumda ahlak felsefenin özel bir kolu olan “ahlak felsefesi” anlamına gelir.¹

1.5.2. Ahlakın Konusu

Aslında ahlaka terim manası yönünden baktığımızda, insanın iradeli olarak yaptığı çoğu davranış ahlak kapsamında değerlendirilebilir. Ahlakçılar ise konuyu “ahlak ilmi” açısından değerlendirmişler ve birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları ahlakın konusunu ruhi kuvvetler ve bu kuvvetlerin eğitimi, bazıları hem ruhi kuvvetler, hem de vazifeler olarak nitelendirirken, diğer bazı ahlakçılar da insanın, hür ve belli amaca yönelik olarak ortaya koyduğu her çeşit insani fiiller, iyilik, mutluluk, fazilet, sevgi, hatta nefsin hastalıkları ve bu hastalıkların tedavi yolları olarak düşünmüşlerdir.²

Erdem’e göre, ahlakçılar, ahlakın konusunu özet olarak şu şekilde ortaya koymuşlardır:

1. İnsan ruhundaki iyilik ve vazife hissi, bunların geliştirilip olgunlaştırılması, çeşitli faziletlerden hikmet, adalet, doğruluk, iffet, şecaat, cömertlik, merhamet vb. gibi temel faziletlerin ve bunlara mukabil olan reziletlerin kaynağının ne olduğu, insanı reziletlerden kurtarıp faziletli bir insan haline gelmesini sağlayacak tedavi ve eğitim yolları ve iyi faziletlerin geliştirilip olgunlaştırılması,

2. Her türlü vazife, ister salt manada, ister ferdi, ister içtimai, isterse dini olsun bunların ortaya konulması, şartlarının araştırılıp belirlenmesi,

3. Hürriyet, vatanseverlik, hayirseverlik, yardımlaşma ve dayanışma, ziyaretleşme, insan dışında kalan canlılar ve diğer varlıkların haklarına saygı vb. gibi sosyal anlayışları yaygınlaştırma ve geliştirme,

4. İnsanın insan olarak yapması ve yapmaması gereken her türlü hareketlerin belirlenmesi ve bunlardan iyi olanlara teşvik, kötü olanlardan kaçındırmak vb.³

¹ Kılıç, Recep, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s.4,5.

² Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.23.

³ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.25.

Kandemir de ahlakın tariflerine değindikten sonra ahlak ilminin konusunu insan karakteri, iyi ile kötünün tespiti, iyiyi alıp kötünden kaçınmanın yolları, insanın yapması gereken vazifeler olarak özetlemiştir.¹

Aslında ahlak ya da ahlaklılık sadece insana özgüdür. Bu yüzden ahlak ilmi insanın davranışlarını inceler. Ahlakın üstünde çalıştığı konu, ressam, demirci ya da makinistin yaptıkları gibi cansız eşya türünden varlıklar değildir. Koyun ve davar sürüleri besleyen bir çiftçinin işine de benzemez. O doğrudan doğruya insanı konu olarak alır. İnsanı, bütün varlıkların en üstünü ve mükemmeli haline getirmek ister.² Ahlakın konusu sadece insanın fiil ve hareketleridir. Çünkü insan, yaratıkların en seçkini olarak yaratılmış, akıl ve irade ile diğer bütün varlıklardan üstün olma niteliğini kazanmıştır. Hayvanlar da insanların yaptıkları birçok hareketleri yaparlar, fakat onlarda akıl ve irade olmadığından onların ahlakları da yoktur. Bir aslan veya fil, insanın ulaşamayacağı kadar bir kuvvetle birçok işler gördüğü halde iyilik veya kötülükten habersizdir.³ Buna göre insanı diğer varlıklardan ayıran en belirgin özelliklerden biri de onun ahlaken eğitilebilir olmasıdır diyebiliriz. İnsanın akıl sahibi olması, hür olması, egoist olması ve bir arada yaşama mecburiyetinde olması gibi özellikleri dikkate alınarak düşünüldüğünde, ahlakın niçin sadece insanlar için söz konusu olduğu daha iyi anlaşılır. Çünkü bu dört özelliğe birden sahip olan tek varlık insandır.⁴

Ahlak ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların üzerinde durdukları meselelerden biri de onun teorik ve pratik yönleridir. Ahlak, ameli ve nazari olarak ikiye ayrılır. Buna göre; ameli ahlak, nazari ahlakın ortaya koyduğu kanun ve kuralları, uygulama alanlarında, fert ve topluma uygulanma şekillerinden bahseder. Aslında nazari ve ameli ahlakı kesin olarak birbirinden ayırmak çok zordur. Çünkü nazari ahlak, hem ahlak kanunlarını koyar, hem de bu kanunların uygulanmasını, emir ve denetimini vazife edinir. Ameli ahlak ise, davranış ve eğilimlerden hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu, insan vazifelerinin ne şekilde gerçekleştirildiğini bildiren ahlak dalı olarak karşımıza çıkar.⁵

Akıl ve irade sahibi olmasından dolayı sadece insanın davranışları ahlaki ya da ahlak dışı diye nitelenebilir demiştik. Bu itibarla insanın iradesi dışında gerçekleşen

¹ Kandemir, M. Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul 1984, s.30.

² Pazarlı, Osman, *İslamda Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s.14.

³ Pazarlı, *İslamda Ahlak*, s.15.

⁴ Kılıç, Recep, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.3.

⁵ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.103.

veya gayri ihtiyari yaptığı davranışları ahlakilik açısından değerlendirilemez. Kılıç'a göre ahlak; insanın kendi iradesiyle yaptığı eylemleriyle ilgilidir. İradesi dışında yapmaya zorlandığı hareketlerden dolayı insan kendi içinde ne pişmanlık ne de sevinç duyar. Sebebi kendi dışında olan ve gerçekleştirilmesinde hiç katkısı olmayan eylemler, iradi olmayan eylemlerdir. Bu tür eylemleri yüzünden kişi ahlaken övülmez, yerilmez. İradesini kullanamayacak kadar hasta olan insanlar da, aynı şekilde, eylemlerinden dolayı övülüp kınanmazlar.¹ Bununla birlikte Gazali'ye göre, ahlaki nitelemede davranışın kişide iyice yerleşmiş olması, kendiliğinden ortaya çıkması ve benzer durumlarda süreklilik arz etmesi gerekmektedir.²

Ahlakın konusuyla ilgili bir diğer mesele de davranışların ahlaki olarak nitelenmesidir. Doğru-yanlış, güzel-çirkin, sevap-günah kavramlarının karşılığı ahlakta iyi-kötüdür. Mesela yardım etmek, çevreyi korumak, hoşgörülü olmak iyi, hırsızlık yapmak, adam öldürmek, iftira atmak kötü davranışlar olarak kabul edilir. İnsanın gerçekleştirdiği davranışlara göre o insanın iyi ahlaklı ya da kötü ahlaklı olduğuna karar verilir. Ancak bazen iyi ahlaklı diye nitelenen insanlar kötü davranışlarda bulunurken bazen de kötü ahlaklı olarak görülen insanlar iyi davranışlarda bulunabilmektedirler. Bir de insanın kendi toplumunda yaptığı iyi olarak nitelenen bir davranışı başka bir ülkede ya da toplumda gerçekleştirdiğinde kötü olarak değerlendirilebilmektedir. Bütün bunlar bir yana, bir davranışın iyi ya da kötü oluşunu belirleyen kriterler zamana ya da topluma göre, hatta insandan insana değişse de herkes tarafından kabul gören bazı nitelendirmeler de vardır. Konu üzerinde çalışan ilim adamları kendi tecrübeleri ve birikimleri ışığında benzer ya da farklı yaklaşımlar göstererek meseleyi aydınlatmaya çalışmışlardır.³ Biz de bu noktada Gazali'nin konuyla ilgili görüşünü aktarmakla yetinmek istiyoruz. Ahlakın şekil ve sureti, hasletlerin insanda teşekkül etmesine göre tespit edilir. Mesela insanın gerçekleştirdiği fiiller eğer akla, mantığa, dine uygun, herhangi bir zorlamadan kaynaklanmıyorsa o haslete iyi huy, güzel ahlak adı verilir. Gerçekleştirilen fiil eğer çirkin, dine muhalif ise herhangi bir zorlamanın neticesi değilse o haslete kötü huy, fena ahlak adı verilir. İslam mutasavvıfları iyi ahlakın alametlerini şöyle sıralamışlardır: Çok hayâ, hemcinslerine az eza, çok ıslahçılık, doğru dil, az ve öz söz, çok çalışmak, amel-i salih, az zillet, az israf, herkese iyi muamele, akraba ve dostları ziyaret (sıla-ı rahim), vakar, belalara sabır, nimetlere şükür, Allah'ın

¹ Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.1,2.

² İmam-ı Gazali, (Tercüme Akif Nuri), *İslam Ahlakı*, Sinan Yayınevi, İstanbul 1969, s.17

³ Daha geniş bilgi için, Bk. Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*.

verdiği şeylere rıza, hilim, herkese karşı yumuşak huylu davranmak (rıfk), iffet, kimsesizlere karşı şefkat, küfretmemek, kimseyi tel'in, gıybet, acelecilik, hıkt (kin) haset, bahilik (cimrilik) etmemek, güler yüzlü, temiz sözlü olmak, Allah için sevip Allah için buğzetmek, Allah için rıza, Allah için gazaplanmak (gazap icap ediyorsa). İyi ahlak işte bunlardır.¹

İnsan, gerçekleştirdiği ahlaki yaşantısıyla sosyal bir çevre oluşturur. Bu sosyal çevresine “manevi çevre” adını vermemiz de mümkündür. İnsan, bir taraftan bu çevreyi etkiler, ona tesir eder. Diğer taraftan da, bizzat kendisinin oluşturmuş olduğu bu sosyal çevresinden etkilenir. İnsan hayatının huzur ve mutluluğu, sözünü ettiğimiz bu manevi çevresiyle olan ilişkisiyle yakından ilgilidir.² Çocukların ve gençlerin ahlaken iyi olarak nitelenen ve sahip olunması istenen ahlaki meziyetlerle donanmış fertler olarak yetiştirilmeleri, onların sosyal çevrelerine uyumlarını kolaylaştıracak, sevilen, beğenilen, övülen bireyler olarak toplumda yer edinmelerine vesile olacaktır. Bir de bunların tersi olan davranışlar vardır ki bunlar manevi çevreye zarar veren kötülükler olarak nitelendirilebilir. İşte gerçekleştirilecek planlı, sağlıklı ve başarılı bir ahlak öğretimiyle de gençlerin bu kötü davranışlardan uzak durmaları sağlanacaktır.

1.5.3. Ahlakın Amacı

Ahlak konusuyla ilgilenen hemen hemen bütün araştırmacıların üzerinde durduğu en önemli mevzulardan biri de şüphesiz ki, hem ferdi hem de toplumsal manada ahlakın amacının ne olduğu meselesidir. Bu mesele, araştırmacılar tarafından hem genel, hem de dini ve dolayısıyla İslami manada değişik yönlerden ele alınarak incelenmiş ve farklı görüşler ileri sürülmüştür.

İnsan kendisinin, ailesinin ve çevresindeki insanların rahatı ve huzuru yanında, insanların topluca yaşayabilmeleri için diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmak zorundadırlar. Bunu temin etmek için ise, insan hayatının her noktasına katılan, toplumun her sorununu çözebilecek olan bir düzenleyici kurallar bütününe ihtiyaç duyduğu da bilinen bir gerçektir. Bu düzen koyucu, bir beşeri tecrübe olan ahlaktan başkası değildir. İnsanların belli bir düzen dahilinde mutluluk ve olgunluğa ulaşması ancak ahlak sayesinde mümkün olabilir. İyi ahlakın girdiği yerler güzelleşir. Böyle bir ahlaktan mahrum olmak ise insan ve toplumun felaketi, belki de sonu olur. Fert ve

¹ İmam-ı Gazali, *İslam Ahlakı*, s.21.

² Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.126.

toplumların ana cevheri, sosyal varlıkların kaynağı, devamlılıklarını sürdürmelerinin, yükselip gelişmelerinin de sebebi olarak görülen ahlak, bazı ahlakçılarca ruh tabipliği, bazılarına göre ruhun gıdası, kalp ve vicdanın huzurunu sağlayan bir kaynak, fazilet ve reziletleri bilmenin yolu, öğrenilmesi gerekli olan bir ilim olarak görülmüştür.¹ Aynı konuda Gazali şöyle demektedir: “İnsanoğlu fani bir hastalığa tutulunca hemen doktor arar da, ebedi hayatın helakine vesile olan gönül hastalıklarının doktorunu aramak zahmetine katlanmaz. Nasıl bedeni hastalıkları tedavi eden doktorların bulunması zaruri ise, gönül hastalıklarını tedavi eden tabiplerin bulunması da gerekir. Zira, hiçbir kalp hastalıktan emin değildir. İhmal edilirse mikroplar kümeleşip illetler birleşir ve büyük bir hastalık halinde meydana çıkar. O zaman kul illetlerini ve hastalığına verilen mikropları iyice araştırıp sonra tedavi ve ıslah için gereken ilaçları kullanmak zaruretinde kalır. Kalp hastalıklarının tedavisi Allah’ın Kur’an’ında buyurduğu gibi şu hükme bağlıdır: “Kendisini temizleyenler kurtuldular.” İhmali ise ayet-i kerimenin devamındadır: “Desise edenler kaybettiler.”²

Kınalı-zade Ali Efendi de ahlakı ruhu tedavi eden bir ilim olarak görmektedir. İnsan nefsinin mutluluğu iki şey ile meydana gelir ve hakiki mutluluk bu iki dereceye sahip olmakla mümkün olur: 1-Sağlam bir inanca sahip olmak için Hak ilminin tahsili. Bu, nazari hikmet (Ahlak ilmi) vasıtasıyla kazanılır. 2-Güzel ahlak ve salih ameli elde edip, çirkin huyları atmak suretiyle elde edilendir. Bunu elde etmek de ameli hikmeti tahsil edip, sonra da ilmiyle amel etmek suretiyle mümkün olur. Yani ahlak ilmi, tıbb-ı ruhanidir.(Ruhlara ait hastalıkların çarelerini gösteren doktorluk ilmidir.) Nitekim doktorluk, cisme bağlı bir ilimdir. Zira insan nefsinin çirkin ahlakı onun hastalıkları ve pis amelleri onun arızasıdır. Bu ilimle nefsin çirkin huylarını gidermek, iyi ahlakını devam ettirmek mümkün olur. Tıp ilmi ile bedenin sağlığını korumak ve hastalığını gidererek sağlığını iade etmek mümkün olduğu gibi. O halde ahlak ilminin faydası, önce nefis her huydan ârî ise, bu ilimle güzel ahlak kazanılır. Çirkin ahlak yerleşmişse, bu silinip güzel ahlakla değiştirilir. Eğer nefis, yaratılışında iyi ahlak ve fazilet üzerinde ise; bu güzel huylar devam ettirilir, tamamlanır ve geliştirilir.³

Ahlakın lüzum ve önemini ruhi yönden değerlendirenler yanında, onun dini yönünü öne çıkaranlar da bir hayli fazladır. Mesela Baban-zade Ahmed Naim’e göre,

¹ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.29, 30.

² İmam-ı Gazali, *İslam Ahlakı*, s.8

³ Kınalı-zade Ali Efendi, *Ahlak (Ahlak-ı Ala-i)*, (Baskıya Hazırlayan Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, s.34,35,36.

Gerçekte insanların ahlaki olgunluğa ulaşmak için maddi teşvik ve cezalara olan ihtiyacı inkar edilemez. Çünkü işin başlangıcında insanın kendisinden menfaat fikrini söküp atması imkansızdır. Diğer taraftan da menfaat fikri, insanda ilk ortaya çıkışında fikir ve ruh terbiyesini kolaylaştırır. İradenin değerli bir amaca kolayca yönelmesine yardım eder. İlim ve irfan arttıkça, akıl ve dirayet genişleyip yükseldikçe, amaç da yükselir. Gayelerin gayesi ise, sonunda mutluluğun tamamını içeren Allah rızasına dönüşür. Gerçek vazife fikri de, işte o zaman tam ve mükemmel olur, fiilen gerçekleşir. Kısaca, ahlak kanunu insanlar içindir. İnsanların türlü türlü şehvet, arzu, ihtiyaç ve ihtirasları arasında gerek kendilerinin gerek başkalarının yaratılıştan yönelmiş oldukları yetkinlik gayesine aykırı düşmeyecek eylem ve hareketlerin tabi olduğu evrensel kanunun insan türünün bütün fertlerince mantıklı ve tabi olunacak değerde olması, herhalde hepsinin müşterek yaratılışına uygun olmasına bağlıdır. Bu da şüphesiz, akli bir temele dayanmadıkça mümkün olamaz. İslam dini, ahlak kanununu bu esas üzerine temellendirmiştir. Fazla olarak da, bu esasın bütün insan grupları arasında yaygınlaşmasının, insanlığın kalbinin derinliklerinde kabul görmesinin çaresini de ortaya koymuştur.¹

Cemal Kutay, insanların kendilerine verilen akıl, dil ve düşünce yetileriyle diğer canlılardan ayrı ve üstün yaratıldığını ve bunları yaratanının isteği doğrultusunda kullanarak yaratılış amacına uygun hareket etmek zorunda olduğuna değinmektedir. Kötü ahlak insana Allah'tan gelmez. O, insanın kendi öz hatalarının, bilinçsizliğinin, akıl ve düşüncesini iyi yolda kullanmamasının acı sonucudur. Yoksa yüce Allah üzerinde yaşanan dünyayı güzellikler, erdemlikler, canlı cansız tüm varlıkların birbiriyle takışmadan kendi ömrünü sürdürmesi, her yaratığın bu sonsuz âlem içinde kendi öz ödevini yapması gibi sınırsız kudretinin belirtileri ile doldurmuştur. Denilebilir ki öteki canlı ve cansız varlıkların ödev ve yaşantılarını yüce Allah ayrıntılarına kadar kendi belirtmiş de, neden insanları öteki canlılardan ayırmış, iyi-kötü yolu ayırmayı insanların kendilerine bırakmış? Çünkü Allah insana akıl, dil, düşünce vermiş. Akılla doğru yolu bulmak, diliyle doğru ve iyiyi söylemek, kafasıyla güzeli ve Hakkı düşünmesi için. İşte bütün bunlar bir araya gelir, ahlak olur, ona sahip olana iyi insan, olmayana kötü insan denir.²

¹ Baban-zade Ahmed Naim (Notlarla Sadeleştiren Recep Kılıç), *İslam Ahlakının Esasları*, s.78,79.

² Kutay, Cemal, *İki Rıfat Paşa'nın Ahlak Dünyası*, Sile Matbaası, İstanbul, 1970, s.17,18.

Ahlak, öncelikle insanın kişiliğini ve karakterini güzelleştirir. İnsanı iyi niyet ve düşüncelerin sahibi kılar. İyi niyet sahibi olduğu sürece, insanın eylemleri de her zaman iyiliğe yönelik olur.¹

Ahlakın vazgeçilmezliğine toplumsal gereklilikler açısından değinen araştırmacıların sayısı da az değildir. İnsan bütün yaşamı boyunca başka başka insanlarla ilişki kurmakta, ahlak da başkalarıyla kurduğumuz ilişkilerde ortaya çıkan, gerekli olan ve sürekli gelişen bir sistem olması bakımından insanın sosyal yaşamdaki yeri açısından büyük önem arz etmektedir.² Ahlaki fiiller bir bakıma karşılıklı sorumluluklar içerisinde birlikte yaşanan fiillerdir. Bunlar belli bir disiplin ve düzenin oluşturulması, ferdi ve toplumsal hayatın bozulmaktan korunması için mutlak surette gereklidir. Hatta burada şunu rahatça söyleyebiliriz ki, ahlaki yaşayış kurallarının oluşturduğu düzen olmadan insanları birlikte uyumlu ve düzenli bir şekilde yaşatmak mümkün değildir.³ Toplu halde yaşamak zorunda olan insanlar aynı zamanda ahlak kurallarına uymak zorundadırlar. Yani ahlak kuralları gelenek ve görenekler, örf ve adetlerle birlikte toplumu ayakta tutan en önemli yapı taşlarından biridir. Zaten o yüzden ki bütün toplumlarda çocukların ve gençlerin ahlak öğretiminin gerçekleştirilmesi devletin asli görevlerinden sayılmaktadır.

Her ana-baba çocuğunu en iyi biçimde yetiştirme gayretindedir. Çocuğun erdemli bir insan olarak toplumda yerini alabilmesi, en az iyi bir öğrenimden geçip başarılı olması kadar önemsenir. Erdemler hemen bütün toplumlarda ulaşılmaya çalışılan yüce değerler olarak kabul edilir. Doğruluk, büyüklere saygı, törelere ve görgü kurallarına uyma, küçüklere, yaşlılara, hastalara, güçsüzlere yardım etme, hak gözetme her yerde ve her çağda aranan nitelikler olmuştur. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesi için de yasalara uymak yetmez. Ortak değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici gücüne ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, insancıl değerler olmadan toplum çarkı dönmez.⁴ İşte bu değerlerin toplumda yerleşmesi ve dolayısıyla toplum çarkının dönmesi o toplumda yaşayan insanların iyi olan ahlaki davranışları kazanıp bunları uygulamalarına bağlıdır. Başka bir deyişle insanların toplu halde, mutlu, huzurlu ve güven içinde yaşayabilmeleri bireylerin ahlaklı olarak yetiştirilmesi ve birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri sonucunda gerçekleşebilir.

¹ Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.1.

² Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri-Mutluluk Ahlakı I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.11.

³ Yavuz, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana 1998, s.227-228.

⁴ Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1977, s.167.

Pazarlı, ahlakın toplumsal işlevine tarihsel bağlamda ve Kur'an örneğiyle değinmektedir. Ahlakın milletlerin yaşaması bakımından da önemi büyüktür. Bugünkü toplumların geçirdikleri bunalım temelde bir ahlak çöküşü sebebine dayanır. Aslında ahlakın toplumları yaşatan en büyük kuvvet olduğu tarihi olaylarla ispat edilmiştir. Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın çöküşü bu toplumlarda görülen ahlak çöküşünün sonucudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında dahi bu etkenleri açık olarak görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerlerde, ahlakı bozulmuş, imanını yitirmiş kavimlere peygamberler gönderildiğini, onları dinlemeyerek ahlaqsızlıklara devam eden toplulukların başına gelen felaketleri ve onlardan bir kısmının bu felaketlerle yok edildiğini bildiren bir çok ayetler ve kıssalar vardır.¹

M. Mukadder Yakupoğlu ise Ahlak ve Şiddet adlı kitabında ahlakın bireyler tarafından benimsenmediği toplumların şiddet ortamına sürüklenişinden bahsetmektedir. Ahlaksal kuralların yaşamı düzenleme yetersizlikleri her zaman şiddet oluşumuna yol açar. Toplumsal ahlaki kurallar yetersiz kaldığında yaşamı düzen altına almak için devletin hukuksal ve hukuk-dışı (diktatörlük, krallık vs.) kuralları devreye girer. Bireysel ahlak kuralları yetersiz kaldığında bireyin toplumla ilişkileri hep şiddet ilişkileri olarak ortaya çıkar. Yaşam alanını üçe ayırmak mümkündür: Ahlak alanı+hukuk alanı+şiddet alanı. Özgürlük, hukuk alanının içinde ekonomik, politik, sosyal olarak düzenlenmiş bir özgürlüktür. Felsefi özgürlük dışsal yaşam alanında yoktur ve yalnızca içsel, varoluşsal bir özgürlük biçimi ile somutlaşır. En güçlü toplumlar ahlak alanları en geniş olan toplumlardır. Hukuk alanının genişliği, o toplumun şiddetin eşiğinde olduğunu gösterir. Şiddetin panzehiri hukuk değil ahlaktır. Ahlak kuralları izlenerek uyumsuzluğu çözmek, toplumda daha kolay kabul görür. Hukuk kuralları izlenerek verilen kararlar ise çoğu zaman hoşnutsuzluk yaratır. Modern toplumlarda ahlak alanı azalmakta, hukuk alanı genişlemektedir ve herkes her zaman haksızlığa uğradığı duygusu ile yaşamaktadır. Bu da modern toplumları potansiyel bir şiddet ortamı içine sürüklemektedir. Hukuk soyut ve anlaşılabilir biçimiyle insanların şiddete eğilimini arttırmaktadır.²

Özetle diyebiliriz ki; gerek ruhi, gerek bireysel, gerekse de dini ve toplumsal açılardan ahlak, insan için hayati önem arz eden bir olgudur. Bu yüzden de her bireyin küçük yaşlarından itibaren ailesi ve sonrasında okullar kanalıyla devlet tarafından tam ve doğru bir ahlak öğretiminden geçirilmesi mutlak surette gereklidir. Bunun ihmal

¹ Pazarlı, *İslamda Ahlak*, s.16,17.

² Yakupoğlu M.Mukadder, *Ahlak ve Şiddet*, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997, s.10-14.

edilmesi, bireysel düzeyde kişinin ruhi problemler yaşamasına ve toplumdan dışlanmasına, toplumsal düzeyde ise telafisi mümkün olmayan problemlerin yaşanmasına sebebiyet verecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİNİN BULGULARINA VE GELİŞİM KURAMLARINA GÖRE AHLAKİ GELİŞİM VE AHLAK ÖĞRETİMİ

2.1. Gelişim ve Öğrenme Kavramları

2.1.1. Gelişim

Öğretmenlerin, etkili öğrenmeyi sağlayabilmeleri için, değişik yaş ve gelişim dönemindeki öğrencilerin özelliklerini bilmeleri ve öğretme-öğrenme ortamlarını bu özelliklere uygun olarak düzenlemeleri gerekmektedir. Çünkü, eğitim ortamındaki işaretler, pekiştirici uyarıcılar vb. dış koşullar, öğrencinin genel yetenek düzeyi, öğrenme özellikleri, gelişim düzeyi vb. iç koşullarına uygun olduğu takdirde etkili öğrenmeyi sağlamak mümkündür. Okul öncesi, ilk öğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim çağındaki çocuk ve gençlerin konuşma, düşünme, problem çözme biçimleri ve güçleri, sosyal, duygusal, psiko-motor ve ahlaki gelişim özellikleri birbirinden farklıdır. Öğretmenler, öğretim sürecinde öğrencilerin tüm bu özelliklerini dikkate aldıklarında başarılı bir eğitim gerçekleştirebilirler. Ayrıca, aynı çağda bulunan çocukların da gerek kalıtım, gerekse çevrenin etkisiyle gelişim özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir. Özellikle okulda ortaya çıkan öğrenme farklarının önemli bir bölümü, çocuğun içinde yaşadığı çevresel koşullara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. O halde öğretmenler, çocuğun gelişimini etkileyen bütün bu etkenleri bilerek, olumsuz, dezavantajlı çevrelerden gelen çocukları, öğretme öğrenme ortamında destekleyici önlemleri mutlaka almalıdırlar. Öğretmenlerin bu önlemleri alabilmeleri için değişik yaş ve gelişim çağılarındaki çocukların fiziksel, psiko-sosyal, bilişsel ve ahlaki gelişim özelliklerini bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, ana babaların da çocukların gelişim özellikleri konusunda bilgili olmaları, çocukların gelecekte her yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri için vazgeçilmez bir ön koşuldur.¹

Hangi öğretim kademesinde olursa olsun öğretmenin en temel görevi, etkili bir öğretim ortamı düzenleyerek öğrenmeyi sağlamaktır. Öğretmen bu görevini yerine getirirken, öğretim planını hazırlar, öğrenciler için etkili öğrenme yaşantıları düzenler ve öğrenme-öğretim sürecinin sonunda, öğrencilerin hedeflere ulaşma derecelerini

¹ Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2002, s.11.

belirlemek amacıyla değerlendirmeler yapar. Sınıfta öğrenciler arasında yoğun bireysel farklılıklar vardır. Her öğrenci biriciktir ve hepsinin kendine özgü özellikleri vardır. Kuşkusuz en iyi eğitim bireyin kendine özgü özelliklerine uygun eğitim ortamı sağlamakla mümkündür. Ancak sınıf ortamında tüm öğrencilerin özelliklerini tek tek göz önünde bulundurmak mümkün değildir. Bu nedenle, öğretmenin planları hazırlamasında, etkinlikler düzenlemesinde ve değerlendirme sürecinde çıkış noktası öğrencilerin gelişim dönemlerinden kaynaklanan ortak özellikler olmalıdır.¹ Öğrenme yaşantılarının desenlenmesi ve standart programların hazırlanması, gelişimin kritik dönemleri kavramı ile ilişkilidir. Bu nedenle öğretmenler ve anne-babalar çocukların eğitiminde her kritik dönemin özelliklerine uygun bir öğretme-öğrenme stratejisi benimsemelidir. Örneğin kas ve kemik gelişiminin yanı sıra, zihinsel açıdan belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşamayan çocuğun yürümeyi öğrenemeyeceği bilinmelidir. Aynı şekilde, zihinsel ve sosyal gelişim açısından belli eksiklikleri bulunan çocukların, öğrenmede bazı güçlüklerle karşılaşabilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır.²

Bir öğretmenin, öğrencilerinin kişilikleri üzerinde değerlendirmeler yaparken, onların gelişim özelliklerinin tümünü dikkate alması gerekir. Bununla birlikte, öğrencilerin içinde bulundukları kişilik gelişimi dönemlerinin özelliklerini bilmek, öğretmenlerin öğrencilerini anlamalarını daha da kolaylaştıracaktır. Kişilik gelişimi üzerinde duran kuramcılar, dönemler içinde sağlıklı gelişimin ortaya çıkması için gerekli koşullardan da söz etmektedirler. Bu koşulların bilinmesi ve sağlanmaya çalışılması, öğrencilerin sağlıklı bir kişilik gelişimi göstermelerini destekleyici olacaktır.³

İşte tüm bu saydığımız nedenlerden dolayı, öğretmenlerin eğitim-öğretim ortamında başarıya ulaşmalarını sağlamak adına, gelişim psikolojisini en iyi düzeyde bilmeleri, onun verilerinden yerinde ve en doğru şekilde yararlanmaları gerekmektedir.

Gelişim ile ilgili üç temel kavram vardır: Gelişme, büyüme ve olgunlaşma. Konu ile ilgilenen araştırmacılar bu kavramları değişik biçimlerde tanımlamışlardır. Mesela Bacanlı'ya göre "Gelişim büyümeyi ve olgunlaşmayı da içeren geniş bir kavramdır. Büyüme daha çok biyolojik açıdan düşünülürken, olgunlaşma kişinin gizil güçlerini ortaya koyması olarak anlaşılır. Gelişme ise bir yandan olgunlaşmayı kapsar, öte

¹ Erden, Münire-Akman Yasemin, *Gelişim ve Öğrenme*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2004, s.16,17.

² Aydın, Ayhan, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.4.

³ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.86.

yandan, kişinin çabasına bağlı değişiklikleri ifade eder.”¹ Yavuzer’e göre ise çoğu zaman birbirine karıştırılsa da büyüme ile gelişme sözcükleri, gerçekte birbirinden farklı kavramlardır. Biri diğerrinin yerini almaz. Yapısal artışı dile getiren “büyüme”, bedende gerçekleşen sayısal (nicel) değişiklikleri içermektedir (kilo artışı, boy uzaması gibi). Çocuk sadece fiziksel olarak büyümele kalmaz, aynı zamanda onun beyniyle iç organlarının yapı ve büyüklüğünde de zamanla değişimler olur. Beynin gelişimi sonucu, çocukta giderek artan bir öğrenme, anımsama ve muhakeme yeteneği oluşur. Böylelikle fiziksel büyümeyle birlikte çocuk, zihinsel olarak da gelişir. Buna karşılık, “gelişme” değişikliklerin niceliği yanında, niteliğini de içermektedir. Gelişme kavramı düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Gelişim, ileriye dönük olup, değişiklikler arasında belirgin bir ilişkiyi de kapsar. Başka bir deyişle, gelişim yüzleri arasında bir bütünleşme söz konusudur. Kısaca gelişim, sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle, gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler. Böylelikle hiyerarşi, bütünleşme ve yapısal bağıntı gelişim evrelerinin temel özellikleri arasındadır. Bir yetişkinin niteliği olan “olgunluk”, yapısal değişikliklerin tamamlanması şeklinde karakterize olur. Başka bir deyişle, olgunluk organizmanın temelindeki potansiyel güçlerin göreve hazır bir duruma ulaştıklarının belirtisidir.² Aydın da büyüme, bedenın boy, kilo ve biçim olarak artması; olgunlaşmayı ise, öğrenme yaşantıları ve çevresel değişkenlerden bağımsız olarak organizmanın belli bir biyo-fizyolojik yetkinliğe ulaşması, şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre olgunlaşma ağırlıklı olarak, kalıtsal yapı tarafından biçimlendirilen fiziksel gelişimin ürünüdür.³

Araştırmacılar insanın gelişimini evrelere (bölümlere) ayırarak incelemektedirler. Genel olarak doğumdan sonraki ilk iki yıl içinde insan yavrusu henüz “bebek” olarak kabul edilir. Okul öncesi döneme denk gelen 3-6 yaşları arasında “ilk çocukluk” yılları yaşanır. 7-11 yaşları arasındaki ilköğretim yılları “ikinci çocukluk” dönemi olarak kabul edilir. Ortalama 11-18 yaşları arasındaki dönem “ergenlik dönemi” olarak kabul edilir. Yüksek öğrenimle birlikte “gençlik” yılları yaşanmaya başlanır. Daha sonra sıra “yetişkinlik” yıllarına gelir. Bu yıllar da kendi içinde “ilk yetişkinlik” dönemi, “orta yaşlar” ve nihayet “yaşlılık/olgunluk” yılları olarak hiyerarşik bir sıra izler.⁴ Yavuz ise

¹ Bacanlı, Hasan, *Eğitim Psikolojisi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.44.

² Yavuzer, Haluk, *Çocuk, Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s.27,28.

³ Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.6.

⁴ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.44.

gelişim dönemlerini; doğum öncesi, süt çocukluğu, ilk çocukluk, okul dönemi, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık şeklinde sınıflandırmakta ve her dönemin kendine has özellikleri olduğundan bahsetmektedir.¹

Araştırmacılar incelemeleri sonucunda gelişim ile ilgili bazı genel tespitler ortaya koymuşlardır. Bunlara çoğunlukla gelişimin temel ilkeleri ya da gelişim kanunları denmektedir. Tüm davranışlar temelde biyolojik yapı içinde gerçekleşir. Bu nedenle biyolojik yapı hakkında ne kadar çok bilgi edinebilirsek, davranışı anlamamız o ölçüde kolay olur. Beden oranlarındaki değişikliklere bakıldığında, bu değişimlerin kökeninde kalıtım ve çevre faktörlerinin rolünün büyük olduğu görülür. Gelişim süresi içinde tüm çocuklar aynı gelişim yolunu izlerler. Her çocuk koşmadan önce yürür, yürümeden önce emekler. Bazı çocuklar diğerlerine oranla daha hızlı gelişirler, bazıları da normalden daha yavaş. Bu durum genellikle kalıcı ve sürekli. Gelişimdeki 5 temel kavram şöyle özetlenebilir: 1-Gelişim, dinamik bir olgudur. 2-Gelişim, genetik bireyselliğin bir sonucudur. 3-Gelişim, giderek artan bir özelleşme sürecidir. 4-Gelişimde denge vardır. 5-Gelişim, art arda görülen, düzenli bir süreçtir.²

Aydın'a göre gelişimin 8 temel ilkesi vardır. Bunlar; "1-Gelişme, genetik ve çevresel değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin ürünüdür. 2-Gelişim yaşam boyu sürer. 3-Gelişimin kritik dönemlere özgü karakteristik özellikleri, hem düzenli hem de sıçramalı bir seyir içinde gerçekleşir. 4-Gelişim içten dışa, baştan ayağa doğrudur. 5- Gelişim genelden özele, bütünden parçaya doğrudur. 6- Gelişim özellikleri ayrılmaz bir bütünlük oluşturur. 7- Gelişimin kritik dönemleri vardır. 8- Gelişim bireysel farklılıklar gösterir."³

Gelişimin gerçekleşmesinde kalıtsal özelliklerin mi yoksa çevresel faktörlerin mi belirleyici olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da son yapılan araştırmalar, gelişimin her iki etkenin etkileşimi sonucunda meydana geldiğini ortaya koymuştur. Öğrenme ve kalıtımın gelişime katkıları konusunda son yıllarda ağırlık kazanan görüş, gelişimin ortaya çıkmasında iki etkenin birleştiğini kabul eden etkileşimci görüştür. Her ikisi de zorunludur, hiçbirisi tek başına yeterli değildir. Kalıtım gizil sınırları saptar, çevre de bu sınırlara ne kadar yaklaşılabileceğini belirler.⁴

¹ Yavuz, Kerim, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.21-27.

² Yavuzer, *Çocuk, Psikolojisi*, s.28,29.

³ Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.4,5,6.

⁴ Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s.22.

Her birey, başkalarına benzeyen birtakım özelliklere sahip olduğu gibi, hiç kimsede olmayan birtakım özelliklere de sahiptir. Özellikle okul ortamı düşünüldüğünde, öğrencilerin çeşitli özellikler gösterebilecekleri açıkça anlaşılabılır. Bu özellikler birtakım yetenekler, kişilik özellikleri, zeka ve davranış gruplarıdır. İnsanların sahip oldukları bireysel farklılıkların kökeninde, tüm gelişimsel özellikler gibi hem kalıtım, hem de çevrenin etkilerini görmek mümkündür.¹

Gelişime en elverişli zamanlar konusunda da bazı araştırmalar yapılmış ve bu konu ile ilgili birtakım kavramlar geliştirilmiştir. Eğitim psikologları bunlar arasında hazırlık kavramı üzerinde önemle dururlar. Hazırlık kavramından kastedilen yürüme, konuşma ya da okuma gibi bir fonksiyonun öğrenilmesine fizyolojik, anatomik ve psikolojik bakımlardan hazır oluş durumudur. Olgunluk kavramından daha karmaşık olan hazır oluş kavramında, hem belli bir seviyede olgunlaşmanın, hem de çeşitli düşünsel, sosyal ve duygusal yaşantılar sonucu birtakım öğrenmelerin rolü olur. Altı aylık bir çocuğun yürümeyi, beş yaşındaki bir çocuğun çarpım tablosunu, yedi yaşındaki öğrencinin tarih olaylarını kronolojik sıraya göre öğrenmesini istemek ve bunları onlara öğretmeye kalkışmak verimsiz olur. Çünkü bu çocuklar henüz bu gibi çalışmaları başarabilecek bir hazırlıkta değildir. Bir şeyi öğrenmeye hazır olmayan çocuğa, onu öğretmeye çalışmak, sadece verimsiz olmakla kalmaz, bu başarısızlık zamanla çocukta birtakım yılgınlıklara ve eksiklik kaygılarına yol açar. Bu konuda dikkate alınması gereken bir husus da öğrenmenin en uygun zamanı meselesidir. İnsanın hayatında herhangi bir bilgiyi ya da beceriyi öğrenmeye en çok hazır olduğu bir dönem vardır.² Buna kritik dönem denir ve belli bir davranışın kazanılması gereken dönemi ifade eder. Bu dönemlerde, organizma gerekli kalıtsal potansiyele sahipse, yeterli uyarıcı ile karşılaştığında, bazı davranışlar ya da bazı organlar ve bunların işlevleri açısından en üst düzeyde gelişimin ortaya çıkması mümkün olmaktadır.³ Bu dönemler kaçırılmamalıdır. Belli görevleri yapmaya, becerileri kazanmaya, yetenekleri geliştirmeye en elverişli olan bu zamanlarda ona ilgili alanda bilgi verilmeyecek, gerekli alıştırma yapılmayacak veya öğrenme ortamı sağlanmayacak olursa söz konusu görev ya da yetenek olanağı ölçüsünde gelişemez, güdük kalır.⁴

¹ Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.81.

² Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s.51,52.

³ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.41.

⁴ Baymur, *Genel Psikoloji*, s.52.

Kişinin içinde bulunduğu gelişim dönemi içinde başarmak durumunda olduğu becerilere, kazanmakla yükümlü olduğu davranışlara gelişim ödevi ya da gelişim görevi denilmektedir.¹ Her gelişim döneminin içinde yerine getirilmesi gerekli olan gelişim ödevleri bulunmaktadır. Birey biyolojik olarak içinde bulunduğu döneme ait gelişim ödevlerini yerine getirmeye hazır bulunmaktadır. Ancak gelişim ödevlerinin yerine getirilebilmesi için biyolojik hazır bulunuşluğa ek olarak, eğitim ortamı gibi çevresel koşulların da uygun olması gerekir. Özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde okullara, öğrencilerin gelişim ödevlerini yerine getirerek sağlıklı bir gelişme göstermelerinde önemli roller düşmektedir.²

İnsanın farklı gelişim dönemlerinde bilişsel, duyuşsal, devinişsel, sosyal ya da ahlaki gelişim alanlarıyla ilgili kazanması ya da başarması gereken gelişim görevleri vardır. Zamanından önce bireye öğretilmeye çalışılan bir bilgi veya davranış ya da kazandırılmaya çalışılan bir becerinin, o kişi tarafından kazanımı mümkün olmayacağı gibi zamanı geçtikten sonra verilen bir gelişim ödevini bireyin başarması çok zor belki de imkansız olacaktır. Çünkü; her dönemin kendine özgü özellikleri vardır. Örneğin ilk öğretimin birinci kademesinde somut düşünen çocuk, ikinci kademede soyut düşünme becerisini geliştirmeye başlar. İlk öğretimin birinci kademesine denk gelen dönemde, çocuğun en önemli sosyal çevresi ailesiyken; ikinci kademeye geçtiğinde, akran grubu ailesinin yerini almaya başlar.³ Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür; ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki gerek genel anlamda gerekse sosyal ve ahlaki olarak çocuklara ve gençlere en iyi eğitimi verebilmek adına eğitimcilerin gelişim ödevlerini çok iyi bilmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir. Biz – konumuzla yakından alakalı olması bakımından - daha çok ahlaki ve sosyal gelişim ödevleri üzerinde durmak istiyoruz.

Yaşam Dönemlerine Göre Sosyal ve Ahlaki Gelişim Ödevleri:

Bebeklik ve İlk Çocukluk (0-5,6 Yaş): Doğumdan itibaren 5-6 yaşlara kadar olan dönemi kapsar. Bu dönem içerisinde çocuk, doğru ile yanlış ayırt edebilmeli ve çocuğun vicdan gelişimi başlamalıdır.⁴

Orta (İkinci) Çocukluk veya Okul Çağı (5,6-10,12 Yaş): Aşağı yukarı ilkokula devam eden çocukları içine alır. Bu dönemin başlarında dengesiz ve olumsuz bir gelişim dikkatimizi çeker. Özellikle 6 yaşa rastlayan bu gelişim özellikleri, 7 yaştan

¹ Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.44.

² Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.42.

³ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.15.

⁴ Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.42.

itibaren yerini giderek düzenli ve dengeli bir döneme bırakır. Orta çocukluk döneminde çocuk, motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol oynayabilen, ok atabilen, göz-el koordinasyonun gelişmesi sonucunda iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir. Bu dönemde çocuk okulda ve mahallede birtakım sosyal ilişkiler kurmaktadır.¹ Çocuk, bu dönemde kendini sınıf, arkadaş ve oyun grubu içinde bulur. Bu da onu, ergenlerde olduğu gibi, kendi cinsiyetindeki grubun tüm faaliyetlerine katılmaya, arkadaşlarıyla iletişim kurmaya doğru yönlendirir. Bu döneme giren çocuk 6 yaşına geldiğinde, 2,5 yaşındayken görülen olumsuz evrenin belirtilerini göstermeye başlar. Dengesiz, kurallara karşı olan, isyankâr bir tutum ve davranış içine girer. 10 yaş ise düzenli, huzurlu ve elde edilen bilgilerin özümlendiği, toplandığı ve dengelendiği bir aradır. Tipik bir 10 yaş çocuğu, çocukluğun gerek kendine özgü, gerekse genel tüm özelliklerini kendinde toplamıştır. Gelecekteki ergenlik döneminin gerilim ve huzursuzlukları onun için henüz söz konusu değildir. Bu yaş, gelişimin dengelendiği altın bir çağdır.² Bu dönemin gelişim ödevleri, sosyal gelişimine bağlı olarak yaşlılarıyla iyi geçinmeyi öğrenme, kişiler arası ilişkilerini zenginleştirme, yaşlılar dünyasında oynama ve yaşamaya alışma, uygun erkeksi veya kadınsı sosyal rolü öğrenme, gündelik yaşam için gerekli kavramları geliştirme, vicdan, ahlak ve değerler sistemi geliştirme, sosyal grup ve kurumlara karşı tutum geliştirme, bedenine bakma ve temizlik alışkanlıklarını kazanma, kendi davranışlarının sorumluluğunu yüklenebilme olarak sıralanabilir.³

Ergenlik Öncesi Dönem (Buluğ Çağı): Buluğ denemi, cinsel organların olgunlaşma sürecini kapsayan ve oldukça kısa süren fizyolojik değişiklikler evresidir. Biyo-fizyolojik gelişmelerin bir bölümü, ergenliğin ilk aşamalarını oluşturan erinlik öncesi ve erinlik çağlarında görülür. Erinlik döneminde cinsel organlardaki gelişim, üreme fonksiyonuyla doğrudan ilgili olan temel cinsel özelliklerle, üreme fonksiyonuyla dolaylı olarak ilgili olan (tüylenme, göğüs ve kalçanın gelişimi vb. gibi) ikinci cinsel özellikler biçiminde özetlenebilir.⁴ Başlıca gelişme ödevleri şunlardır: Soyut düşünme ve doğrudan doğruya yaşanmamış fikirleri semboller yolu ile kavrayabilme gücünün gelişmesi, kendi değerler sistemi içinde doğru ve yanlış kavramlarını geliştirme, fiziksel

¹ Baymur, *Genel Psikoloji*, s.112; Yavuzer, *Çocuk,Psikolojisi*, s.112.

² Baymur, *Genel Psikoloji*, s.115,116,117.

³ Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.42; Baymur, *Genel Psikoloji*, s.57,58; Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.40,41.

⁴ Yavuzer, *Çocuk,Psikolojisi*, s.263.

ve sosyal çevreye çeşitli biçimlerde uyum yollarını öğrenme, genel ilkeleri soyut durumlara uygulayabilme.¹

Ergenlik (12-18 Yaş): Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir. Kızlarda ergenliğe geçişin erkeklere oranla daha önce başladığı bilinmektedir. Sosyo-ekonomik koşullarla sağlık ve beslenmenin de ergenliğin başlama yaşını büyük ölçüde etkilediği görülür. İklim ergenliğin başlangıcında etkili bir başka faktördür. Ilıman bölgelerde olgunlaşma daha erken başlamaktadır.² Ergenlik dönemi, insan gelişimindeki en hızlı iki büyüme evresinden biridir. Bu dönemdeki bedensel gelişim, bir anlamda duygusal, sosyal ve zihinsel olgunlukların temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle ergenlik, biyolojik değişimle başlar, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimle son bulur. Bireydeki bu değişimler, vücudun hızla büyüyerek gelişmesi sonucunu verir. Aynı zamanda hormonların çalışmasını ve cinsel dürtüleri arttırır; zekanın kavrama yetisini geliştirir. Bütün bu biyolojik gelişmeler ve bireyin bu gelişmelere ayak uydurabilmesi, kişiye kendine özgü bazı nitelikler kazandırır. Ergenlik dönemi gelişmeleri, yaşamın daha önceki gelişmelerinden çok farklıdır.³ Hangi toplumda olursa olsun ergen, çağına özgü olan duygu, düşünce, tutum, davranış ve eylem içindedir. Bu çağın temel özellikleri, duygusal coşku ve taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, kolay etkilene, toplum içinde sivrilme, ilgi çekme, rol sahibi olma çabası biçiminde özetlenebilir. Ergen, toplumda saygınlık (prestij) kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinim duyar. Onun topluma uyumu geniş ölçüde bu gereksiniminin karşılanmasına bağlıdır. Ergenlik yılları bir anlamda toplumsal gelişim ve uyum yılları olarak da nitelenebilir.⁴ 11-20 yaş arası ergenlik çağı, kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Bu arayış içinde ergen, kim olduğunu, neye değer vereceğini, kime bağlanıp inanacağını, amacını bulmaya çalışır. Çevresinde, daima “onun gibi olmak” istediği kişileri arar. Böylece özdeşleşme yaparak kişiliğine biçim verirken, yetiştiği çevrenin ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarının etkisi altında sorumluluk ve bağımsızlık arasında denge kurmak ister. Zamanla karşı cinse düşmanca duyguların yerini ilgi alır. Bu ilgi, erkeklerde genel olarak 16 yaşından sonra gelişir. Ergenlik dönemi sonunda, toplumsal davranışlarda olgunlaşma ve grupta genişleme görülür. Bu

¹ Baymur, *Genel Psikoloji*, s.58,59.

² Yavuzer, *Çocuk,Psikolojisi*, s.262.

³ Yavuzer, *Çocuk,Psikolojisi*, s.264.

⁴ Yavuzer, *Çocuk,Psikolojisi*, s.276.

dönemde birey ait olduğu gruba fazla önem verir, grup normlarına uymak için büyük bir çaba harcar. Özdeşleşme, gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir. Özdeşleşmenin olduğu ortamın toplumsal, ekonomik, kültürel özellikleri bir yandan kişiliği oluştururken, öte yandan kişilikle toplum arasındaki tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk kavramlarını biçimlendirir.¹ Ergenlik dönemi gelişim ödevleri şunlardır: Toplumsal sorumluluklar almaya istekli olma ve toplumsal görevlerini yerine getirebilme. Toplumsal açıdan sorumlu davranışı isteme ve kazanma. Bir değerler sistemi ve ahlak sistemi edinme. Yaşıtlar âleminde bir yer edinebilme. Uygun bir hayat felsefesi ile birlikte kişisel değer duygusu oluşturma.²

2.1.2. Öğrenme

İnsanoğlunun doğuştan getirdiği içgüdüsel davranışlar oldukça azdır ve çevreye uyum sağlamada yetersizdir. Bu nedenle insanlar hayatları boyunca birtakım bilgileri öğrenmek mecburiyetinde kalmaktadırlar. İnsanların konuşması, çeşitli tutum ve alışkanlıkları kazanması, kısaca hayatın her aşaması öğrenme ile ilgilidir. Eğitim de insan hayatının aşamalarından biridir ve sağlıklı bir eğitimin yapılabilmesi öğretmenlerin öğrenme hakkında yeterli bilgi sahibi olmalarıyla gerçekleşebilir.³ Bir eğitim programının en işlevsel ögesi öğrenme-öğretme sürecidir. Eğitimde sağlıklı bir yenileşmenin olabilmesi için bu sürecin odak noktası alınması gerekir. Aynı şekilde, eğitimdeki değişim çalışmalarının özünde eğitim-öğretim sürecinin yani öğretme ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması vardır.⁴ Bu bakımdan da öğrenmeyi öğrenmek öğretmenler için büyük önem taşımaktadır. Öğretmenin, öğrencilere, öğretim hedefleri doğrultusunda etkili öğrenme yaşantıları sağlayabilmesi için öğrencilerin gelişim özelliklerinin yanı sıra nasıl öğrendiğini kavraması gerekir. Öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini bilen öğretmen, öğrenme kuramlarına dayalı olarak geliştirilen öğretim modellerini, ilkelerini, yöntem ve tekniklerini daha kolay kavrar ve uygular.

¹ Yavuzer, *Çocuk, Psikolojisi*, s.277,278.

² Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.42,43; Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.40,41; Baymur, *Genel Psikoloji*, s.59,60.

³ Selçuk, Ziya, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara 2000, s.121.

⁴ Özden, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, PegemA Yayıncılık, Ankara 2003, s.14.

Öğrencilerin yaptıkları hataların kaynağını görebilir ve öğrenme güçlüklerinin nedenlerini açıklayabilir. Karşılaştığı sorunlara daha kolay çözüm yolları bulabilir.¹

Günümüzde psikologların ve eğitimcilerin çoğu öğrenmeyi, yaşantı ürünü, kalıcı, izli davranış değişikliği olarak tanımlamaktadırlar.² Öğrenme bir davranış değişikliğidir; çünkü bir bilgiyi veya bir beceriyi öğrenen bir insanın eninde sonunda davranışlarında belirli bir değişme meydana gelir. Örneğin, araba kullanmayı, ütü yapmayı, okuma yazmayı veya yabancı bir dili konuşmayı bilmeyen bir insanın, bu becerileri öğrendikten sonra davranışlarında bir değişme olur. Ancak, davranışlarda meydana gelen değişikliklerin bir öğrenme olayı olarak kabul edilebilmesi için söz konusu davranış değişikliklerinin uzun süreli olması gerekir. Doğal olgunlaşma, yorgunluk ve belirli bir ilacın alınması sonucu davranışlarda meydana gelen değişiklikler bir öğrenme olayı olarak kabul edilemez.³

İnsanlar, çevre ile etkileşimleri sonucu bilgi, beceri, tutum ve değer kazanırlar. Öğrenmenin temelini bu yaşantılar oluşturur. Kişi, çevresinden sürekli olarak kendisine ulaşan verileri değerlendirir ve bunun sonucu olarak düşünsel, duyuşsal ve davranışsal tepkilerde bulunur. İnsanın çevresiyle etkileşimi, onda düşünsel, duyuşsal veya davranışsal değişime yol açıyorsa bu durumda öğrenmeden söz edilebilir. Bu şekliyle bakıldığında öğrenme, dinamik bir süreçtir. İnsan yaşadığı müddetçe bir şeyler öğrenir. Bir konuyu öğrenen insan artık öncekinden farklı biri olmuştur. Bu farklılaşma insanın davranış ve tavırlarını, belki de kişiliğini bile değiştiren bir farklılaşmadır. Yeni öğrenmeler ile kişinin kapasitesi gelişir, önceden yapamadığı bir şeyi yapabilir hale gelir.⁴

Öğrenme kavramından söz ederken eğitim ve öğretim kavramlarına da değinmek gerekmektedir.⁵ Eğitim genel anlamda, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istendik davranış değiştirme ya da oluşturma süreci olarak tanımlanır. Bu tanıma göre, istendik davranışların bireyin kendi yaşantısı yoluyla meydana getirilmesi gerekmektedir. Bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışında meydana gelen değişme ise öğrenmedir. Diğer bir deyişle eğitim, geçerli öğrenmelerin oluşturulmasıyla gerçekleştirilmektedir. O halde eğitime kısaca, istendik öğrenmeleri oluşturma süreci

¹ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.17.

² Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.128.

³ Özkalp, Enver, *Davranış Bilimlerine Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004, s.254.

⁴ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s.14,15.

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk: Yavuz, Kerim, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.

demek de mümkündür. Eğitim ister kasıtlı olarak okullarda yapılsın (formal eğitim), isterse gelişigüzel bir biçimde bireyin yaşadığı tüm çevrede yapılsın (informal eğitim), sadece istendik nitelikte davranış değişimlerinin oluşturulmasını yani geçerli öğrenmeleri kapsar. Okullarda kazanılan kopya çekme, argo konuşma vb. davranışlar ise istenmedik nitelikte davranışlardır ve eğitimin hatalı yan ürünü olarak ortaya çıkar. Eğitimcilerin amacı; eğitim sürecinde geçerli öğrenmeleri sağlamak, istenmedik hatalı yan ürünleri en aza indirmek, hatta yok etmektir. Geçerli öğrenmeyi sağlamak ise, geçerli öğretmelerle mümkündür. Öğretme, öğrenmeyi sağlama faaliyeti olduğuna göre; eğitim, geçerli öğrenmeleri sağlayan öğretim yoluyla gerçekleşmektedir.¹ Öğretim ise; öğrenmeyi gerçekleştirmeye yönelik ortamsal koşulların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Buna göre öğretme, hedef alınan kritik davranışların bütün öğrencilere etkili ve verimli bir biçimde kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen her tür etkinliği kapsamaktadır. Örneğin, öğrenme hedeflerinin saptanması, program içeriklerinin belirlenmesi, öğretim ilke ve yöntemlerinin seçimi, öğretim durumlarının tasarlanması ve değerlendirilmesi, öğretimin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Şu halde öğretme etkinlikleri, öğrencinin öğrenmeye ilişkin tüm beklenti ve gereksinimlerini uyumlu bir biçimde karşılayacak yeterlik ve zenginlikte olmalıdır. Bu bağlamda bir öğretim yaşantısı, alternatif öğretme-öğrenme girişimlerine, örneğin çeşitli sayı ve nitelikte işaret, açıklama ve dönüte, aynı zamanda katılıma, pekiştirmeye, tekrara ve düzeltmeye olanak verecek biçimde tasarlanmalıdır.²

Bazı davranışların öğrenilmesinde kasların kontrolü ve kullanımı, bazılarında duygular, bazılarında ise zihinsel faaliyetler ağırlık taşımaktadır.³ Buna göre, öğrenme ürünü davranışlar bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Bilişsel davranışlar semboller kullanarak meydana gelen öğrenmeleri kapsar. Okul öğrenmelerinin büyük bir kısmı bilişseldir. Öğrenme konusundaki kuramsal yaklaşımların da önemli bir bölümü, bilişsel süreçler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Öğrenme, sadece belli kavramların, olguların, ilkelerin veya yasaların edinilmesi değil, aynı zamanda bu bilgiler aracılığıyla bir problem durumunun özgün dinamiklerinin, analiz edilerek çözüme kavuşturulmasıdır. Bilişsel öğrenmeler kendi içinde, olguların bilgisi, kavramların bilgisi, ilkelerin bilgisi, problem çözme

¹ Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2002, s.92.

² Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.257.

³ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.186.

olmak üzere dört grupta incelenebilir. Bu öğrenmelerden her biri farklı öğretim koşulları gerektirir.¹

Duygularla ilgili öğrenmeler “duyuşsal ürün” olarak kabul edilir. Duyuşsal özellikler genellikle klasik ve edimsel koşullanma yoluyla öğrenilir. Bazı duygular ise gözlem yoluyla kazanılır. Bu tür öğrenmeler okullarda genellikle öğrenme-öğretme sürecinin yan ürünü olarak ortaya çıkar. Bu amaçla okulda olumlu bir öğrenme ortamı yaratılmalı, öğrencilerin olumlu davranışları pekiştirilmelidir. Herhangi bir kritik davranışın kazanılması süreci “algılama”, “bilme”, “uygulama”, “değerlendirme” gibi farklı aşamalarda gerçekleşen etkinlikler dizisi şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Bu etkinlikler dizisi içinde yer alan duyuşsal alan özellikleri sevgi, bağlanma, hoşgörü, özgüven, sabır, kararlılık, başarı arzusu gibi duygusal eğilimleri yansıtmaktadır. Duyuşsal özellikler etkin ve kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesinde belirleyici bir öneme sahiptir. Çünkü öğrencinin bir öğrenme yaşantısına ilgi duyması ve katılması, geniş ölçüde duygusal alanda istek ve coşku duymasına bağlıdır. Örneğin bir öğrencinin öğrenme etkinliğine sevgi ile yaklaşması ve ilgi duyması, bir yandan kendisine karşı duyduğu özgüven duygusuyla, öte yandan öğrenme yaşantısının beklenti ve gereksinimlerine dönük olmasıyla eş anlamlıdır.²

Duyuşsal özelliklerin öğretilmesi diğer öğrenmelere oranla güç olmakla birlikte, okullarda bazı duyuşsal özelliklerin öğretilmesinden vazgeçilemez. Duyuşsal öğrenmeleri sağlamak adına öğretmenler, öğrenme-öğretme sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat etmelidirler. 1. Okulda ve derslerde öğrencilere mümkün olduğu kadar hoş yaşantılar geçirilmeye çalışılmalıdır. 2. Öğrencilere başarılı olma fırsatı verilmelidir. 3. Bayrak törenlerine ve milli bayramlarda yapılan törenlere öğrencilerin katılımı ve bu etkinliklerden zevk almaları sağlanmalıdır. 4. Öğrencilere törenlerde iyi örnek olunmalı; dersler ve diğer nesnelerle ilgili korkular hissettirilmemelidir. 5. Öğrencilerin istedik duyuşsal tepkileri pekiştirilmelidir. 6. Okul ve sınıfta mümkün olduğunca cezadan kaçınılmalıdır.³

Psiko-motor (devinişsel) beceriler, zihin-kas koordinasyonu gerektiren davranışları ifade etmektedir. Organizmanın herhangi bir devinimde bulunabilmesi için,

¹ Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.217; Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.261.

² Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.218; Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.259.

³ Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.216.

belli bir duyuşsal ve bilişsel gelişim düzeyinde bulunması gerekir. Bu nedenle devinsel beceriler, büyük ölçüde duyuşsal özellikler ve bilişsel yeterliklere bağlıdır.¹

Öğrenme bireysel ve içsel bir süreçtir. Her öğrencinin kendine özgü kalıtım yoluyla gelen ya da çevreden kazandığı bilişsel ve duyuşsal özellikleri vardır. Farklılıklar onların öğrenmelerini etkilemektedir. Bu nedenle sınıflarda öğrenciler arasında her zaman başarı farklılıkları bulunur. Bu farklılıkların kökeninde kalıtım ve çevre bulunmaktadır. Çevresel faktörlere baktığımızda ailenin etkisi büyüktür. Ailenin sosyo-ekonomik durumu, kültür seviyesi, çocuk bakım uygulamaları, çocuğun doğum sırası gibi özellikler bireylerde farklılıklara yol açmaktadır. Bireysel farklılıkların başında ise zeka gelir. Özellikle son yıllarda genel kabul gören çoklu zeka kuramına göre her birey farklı zeka türlerinde farklı gelişmişlik düzeyine ya da yeteneklere sahiptir. Bireyler zekanın yanı sıra algılama (alan bağımlı-alan bağımsız), güdülenme düzeyi, olgunlaşma, eski yaşantılar, dikkat, bilgi işleme (benzerlik-farklılık yönelimi), düşünme (yakınsak-ıraksak düşünme) ve öğrenme stilleri (holist-serialist) açılarından farklılaşmaktadırlar. Bunların yanı sıra denetim odağı, öz saygı, cinsiyet rolü gibi özellikler açısından da farklılıklar vardır ve bunlar eğitim-öğretimin niteliğini etkilemektedir.² Eğitim-öğretimde başarıya ulaşabilmek ve tam öğrenmeyi gerçekleştirebilmek adına, öğretmenlerin sınıf içinde tüm bu farklılıkları dikkate alarak ve her öğrencinin ayrı bir birey olduğunu göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerekmektedir.

Selçuk, bireysel farklılıklarla ilgili bazı önermelerini şöyle sıralamaktadır: “1- Hiçbir okul sistemi bireysel farklılıkları ortadan kaldıramaz. Fakat, bazı sistemler uygun öğretmen davranışlarını destekleyerek bireysel farklılıkları azaltabilir. 2-Gözlem yoluyla bütün öğrencilerin tanınması ve elde edilen bulgulara dayalı öğretim yapılması bireysel farklılıkları azaltır. 3-Çok nitelikli bir öğretim öğrenci başarısı bakımından bireysel farklılıkları arttırır. Çünkü, yüksek yetenek düzeyindeki çocuklar daha hızlı kavrarlar ve ilerlerler. 4-Ulaşılabilecek hedefler sınırlı olduğunda bireysel farklılıklar azalır. Çünkü, düşük yetenekli çocuklar sınırlı hedeflere kolayca ulaşabilirler. Ancak, yüksek yetenekli çocukların güdülenme düzeyi çok düşer. 5-Bireyin başkalarıyla yarışmasından çok kendi kendisiyle yarışması bireysel farklılıkları azaltır. Ancak, profesyonel eğitimde

¹ Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.264.

² Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.247; Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.95,96.

yarışmaya dayanan yaklaşım daha yararlıdır. 6-Bazı derslerin bilgisayarla öğretilmesi bireysel farklılıklara göre öğretim yapılmasını sağlar.”¹

2.2. Modern Psikolojinin Ahlaki Gelişim ve Ahlak Öğretimi ile İlgili Genel Bulguları

Özellikle gelişim psikolojisi ile ilgilenen psikologlar ahlak eğitiminin modern bilimin verileri doğrultusunda yapılması gerektiğini savunmakta ve bu konuyla ilgili çok sayıda eser ortaya koymaktadırlar. Biz de bu bölümde, bu eserler çerçevesinde, modern psikolojinin verilerine göre ahlak öğretiminin nasıl yapılması gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışacağız.

Toplumun, kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için, onu oluşturan insanların bazı kuralları içselleştirmesi gerekmektedir. Bu kurallardan bazıları, bireyin başkalarıyla nasıl etkili iletişim kuracağı; başkalarını incitmekten nasıl kaçınacağı, başkalarıyla nasıl iyi geçineceği, diğer bir deyişle çevresine nasıl etkin bir uyum sağlayacağı ile ilgilidir. Etkin bir uyum ifadesi, toplumca belirlenmiş olan bazı kuralların benimsenmesiyle birlikte, geçerliliğini yitirmiş kuralların atılması, gerekli olanların ise yeniden geliştirilmesine katkıyı kapsamaktadır. Buna göre, ahlak gelişimi toplumun tüm değerlerine kayıtsız şartsız edilgen bir uyma değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi oluşturma sürecidir, bu sürece aktif olarak uyum sağlamaktır.²

Ahlak olgusu karşısındaki tutumumuz ahlak eğitimi anlayışımıza da yansımaktadır. Ahlaki düşünceyi insanı suçlama ya da bağımlı kılma yönünde geliştiren bir tutum ahlak eğitiminin de bu yönde oluşmasına neden olacaktır. Ahlak gelişiminin iki temel yönü özerklik ve karşılıklılık olduğuna göre, ahlak eğitiminin dayanacağı temel eksenlerin de bunlar olması gerekmektedir.³ Ahlaki gelişim; çocuğun davranışlarına yön veren, yapıp etmelerine iyi ya da kötü, doğru veya yanlış şeklinde değer biçen, içinde yaşadığı toplumun ilkelerini ve değerlerini kazanması sürecidir. Ahlaki gelişim kişilik gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu gelişim bireyin hayatının sonuna kadar devam eder.⁴

¹ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.24.

² Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.68.

³ Çileli, Meral, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986, s.109.

⁴ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, s.155.

Çocukta kişilik gelişmesinin en önemli ögesi vicdan ya da ahlak gelişimidir. Küçük yaşlarından itibaren başlayan çocuk terbiyesi sağlıklı bir ahlak gelişimini amaç edinmelidir. Vicdan ve ahlak birbirlerine benzer kavramlardır ve genel olarak çocukta iç denetimin gelişmesi anlamını taşırlar. İç denetim ise kişinin davranışlarını kendi kendine denetleyebilmesidir. Bunun tersi olan dış denetime bağımlılık ise kişinin eylemlerinin kendisi tarafından değil dışarıdan denetlenmesi demektir¹. Çocuk terbiyesinin amacı çocukta ahlak gelişimini yani iç denetimin oluşmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için çocuğa uygulanacak disiplinin, onda ahlak gelişimini destekleyici yönde, yani amaca hizmet eder nitelikte olması gerekir.²

Ahlak gelişimi çok erken yaşlarda, çocuğun etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucu başlar ve özellikle üçüncü yaştan itibaren dil kullanımıyla pekişir. Birçok psikologa göre ahlak gelişimi kişilik gelişiminin önemli bir parçası, hatta temelidir. Bu nedenle okul öncesi çocukluk devresinin ve o devrede çocuğun içinde yetiştiği, kendisine örnekler alacağı yakın çevresinin, kişilik yapısını belirleyici etkisi kesinlikle gözden kaçırılmamalıdır. Daha sonraki yaşlarda da ahlak gelişimi devam eder. Ancak temeller çok küçük yaşlarda atılmaktadır. Dolayısıyla, okul öncesi devrenin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ana-babanın ve öğretmenin çocuk terbiyesine yaklaşımları, çocuğa uyguladıkları disiplin türü, çocuğun ahlak gelişimini birinci derecede etkileyen unsurlardır.³

Ahlak gelişimi, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu; bununla birlikte kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmalarını amaçlar. Ahlak gelişimi toplumun adet, gelenek ve göreneklerinin içselleştirilmesi sürecidir. Toplum içinde nasıl davranılması gerektiğinin farkında olmaktır. Birlikte yaşadığımız insanlara karşı görev ve sorumluluklarımızı öğrenme, ahlaki gelişimin bir parçasıdır. Ahlak gelişiminin sonul hedefi kişinin evrensel ilkeler, doğru-yanlış, hak, adalet ve özgürlük kavramları doğrultusunda kendi doğrularını ve ilkelerini geliştirmesidir.⁴

Gelişim psikolojisine göre ahlak eğitimi incelerken, karşımıza, bazı araştırmacıların geliştirdiği bir takım yaklaşımlar çıkmaktadır. Bunlardan biri de toplumsal öğrenme yaklaşımıdır. Çocuk yetiştirme yöntemleri üzerinde yapılan doğal

¹ Özgediz, Selçuk, *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, Boğaziçi Üniversitesi İdari İlimler Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, İstanbul 1979, s.83.

² Özgediz, *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, s.94.

³ Özgediz, *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, s.85.

⁴ Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, s.31.

ve deneysel araştırmalar ahlak gelişiminin belirleyicilerini ortaya koymaya yöneliktir. Bu tür araştırmaları kapsamlı bir çalışma ile derleyen Hoffman, disiplin yöntemlerini iki ana başlık altında toplamıştır. Birincisi fiziksel disiplin yöntemleri ki; fiziksel ceza ile maddi olanaklardan yoksun bırakılmayı içermektedir. İkincisi de fiziksel olmayan disiplin yöntemleridir ki; sevgiden yoksun bırakma, açıklama ve şefkat olarak üç ayrı bölümde incelenebilir. Hoffman yaptığı araştırmalar sonucunda fiziksel ceza yöntemlerinin birçok olumsuzluklara yol açtığını ortaya koymuştur. Fiziksel olmayan disiplin yöntemlerinin ise fiziksel disiplin yöntemlerine göre daha olumlu sonuçlar doğurduğunu, bunlar içerisinde en iyisinin şefkat yöntemi olduğunu belirtmiştir.¹

İkinci yaklaşım zihinsel gelişim yaklaşımıdır. Kohlberg'in kuramının ahlak eğitime yansımaları iki ana çerçevede toplanabilir: 1. Okul değerlerin aktarılmasını içerdği için, ahlaki konuları içeren tartışmalarla değerlerin geçerliliklerinin irdelenmesine olanak sağlamak, çocukların ahlaki yargı dengelerinin bir üst evre yapı özellikleri ile karşılaşmalarına olanak vererek, sarsılmasını sağlamak. 2. Okul yapısını çocukların karar alma ve yürütme sürecine katılabilecekleri doğrultuda demokratikleştirmek. Kohlberg, böyle bir ahlak eğitiminin bireylerin sosyal ve politik alanlardaki görüşlerini de olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere Kohlberg'in gelişim kuramına dayanan bir ahlak eğitimi geleneksel eğitim yöntemlerinden çok farklıdır.² Ahlak gelişimini ahlaki düşüncenin yeniden örgütlenmesi olarak gören zihinsel ahlaki gelişim kuramı, ahlak gelişimi ve eğitiminde çocuğun içinde yaşadığı çevrenin ahlaki atmosferinin de etkili olduğunu belirtir. Bu yaklaşıma göre, okulun toplumsal atmosferi de sahip olduğu adalet düzeyi oranında çocuğun ahlak gelişimini etkiler. Okulun adalet düzeyi ise, bireylere ödül, ceza, sorumluluk ve avantajlar sağlamada eşitlik ilkesine ne ölçüde uyduğu ya da uymadığına göre belirlenir.³

Kohlberg ahlak eğitiminin amacını ahlakta üst evrelere geçişe olanak sağlamak olarak görmektedir. Böyle bir eğitim programı, belli değerleri aktarmak yerine, akıl yürütme süreçlerini harekete geçirmekle yükümlüdür. Bu eğitim belirli bir dersin içeriği olmaktan çok tüm okulun ve eğitim sisteminin özelliği olmak zorundadır.⁴

¹ Bk. Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.110, 111, 112.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.113.

³ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.114.

⁴ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.114, 115.

“Ahlak eğitiminin birçok çağdaş soruna çözüm olarak algılandığı günümüzde, bu alanda daha farklı yaklaşımlar da gelişmiştir. Örneğin İngiliz eğitimcisi John Wilson, Kohlberg’in ahlak eğitimi alanındaki görüşlerine karşı çıkarak, ahlak eğitiminin diğer ders programlarında tartışmalara olanak vererek gerçekleştirilemeyeceğini belirterek, bu alanda bağımsız bir ahlak programı geliştirmenin zorunluluğuna olan inancını ortaya koymuştur. Wilson’un amacı çocuklarda, akılcı yöntemle ahlaki kararlar alabilmeyi ve seçimler yapabilmeyi sağlayacak ahlaki bağımsızlığı oluşturabilmektir. Bu çerçevede ahlak eğitimi, ahlakı başlı başına bir konu olarak ele alır, bu konuda akılcı ve geçerli çözümlere ulaşmanın mümkün olduğunu gösterir, bu çözümlere ulaşmak için gerekli beceri ve teknikleri kazandırır ve çocukların bu yeteneklerini gerçek durumlarda da kullanmalarını amaçlar, bu amaçlara ulaşabilmek için çocukların otoriteye bağımlılık, çoğunluk ve grup baskısına boyun eğme gibi tehlikelerden haberdar edilmeleri zorunludur.”¹ Bu doğrultuda ahlaki yönden tam olarak eğitilmiş bir birey; 1. başkalarının çıkarlarını ve duygularını dikkate alır, 2. mantıksal yönden tutarlıdır, 3. söz konusu duruma ilişkin gerçeklerin farkındadır ve 4. bu yeteneklerini eyleme dönüştürecek güçtedir. Wilson’a göre ahlak eğitimi bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan özel programlarla gerçekleştirilebilir.²

2.3. Ahlaki Gelişim Kuramları

Çocuğun ahlaki gelişimini ele alan belli başlı üç felsefi doktrin vardır. Bunlar: 1. Asli günah doktrini: St. Augustine gibi hristiyan teologlar tarafından ortaya konan ve bireyin doğuştan günahkar olduğunu, dolayısıyla yetişkin müdahalesinin ilk yıllarda başlaması gerektiğini savunan görüştür. Bu doktrinin geliştirilmiş şekli, bugün Freud’un görüşlerinden oluşan Psikanaliz Kuramı tarafından temsil edilmektedir. 2. Tabula rasa doktrini: John Locke’un başlattığı bu öğreti, çocuğun nötr olarak doğduğunu fakat yaşam tarzı ve alınan eğitimin onu doğru ya da yanlış bir hayata götürdüğünü savunur. Dolayısıyla bu görüş de asli günah doktrini gibi yetişkinlerin müdahalesini gerekli görmektedir. Doktrinin bugünkü uzantısı öğrenme kuramı yaklaşımıdır. 3. Doğuştan saflık doktrini: Bu doktrinin en önemli temsilcisi J.J. Rousseau’dur. Ona göre çocuklar doğuştan saf ve temizdirler; fakat yetişkinlerin müdahalesi sonucu ahlak dışı davranışları öğrenirler. Bu sebeple çocuğu erken yaşlarda yetişkinlerin müdahalesinden

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.115, 116.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.118.

uzak tutmak gerekir. Günümüz psikolojisindeki en önemli temsilcisi J.Piaget'tir. Piaget, zihinsel gelişim kuramında bireyin ahlaki gelişimini zihinsel gelişimle paralel giden bir oluş olarak görür. Kohlberg de bu görüşün önemli bir temsilcisidir.¹

2.3.1. Psikanalitik Kuram

Bu kuramın kurucusu Freud'dur. Freud'a göre ahlak gelişimi çocuğun gelişiminde süpereo (üstbenlik)'nin gelişmesiyle elde edilmektedir. Süpereo ise Freud'un "İnsanın ana-babasına bağımlı olduğu uzun çocukluk dönemi, arkasında bir tortu bırakır. Bu tortu çocuğun kişiliğinde ana-baba etkisini devamlı kılan özel etmen görevini yüklenir." şeklinde ifade ettiği tortudur. Süpereo, çocuğa ana-babası tarafından yöneltilen ödül ve ceza uygulamaları ile oluşan toplum değerlerinin içsel temsilcisidir ve görevi, bireyin toplumun onaylayacağı yönde davranmasını sağlamaktır. Süperegonun diğer elemanını oluşturan ideal ego ise toplumun değerlerine uyma sonucu kişiyi gurur ve kıvanç duyguları ile ödüllendirir. Freud tarafından beş yaş dolayında olduğu belirtilen süperegonun ortaya çıkmasından önce, çocuk oral ve anal evrelerde sosyalleşme süreci ile yeme alışkanlıkları, tuvalet eğitimi ve saldırganlığının engellenmesi süreçleri içerisinde iyi çocuk, kötü çocuk tanımları devamında süpereo gelişiminde ödüllendiren ve cezalandıran ana-baba özelliklerinin içselleştirildiği oluşuma özdeşleşme denir. Bu oluşumda ana özdeşleşme, hem kız hem de erkek çocuklar için başlangıçta gereksinimlerini karşılayan kişi yani genellikle anne ile gelişir ve her ikisi de annenin sevgisini paylaştığı için babadan hoşlanmazlar. Ama zamanla, erkek çocuklar biraz daha zor olmakla birlikte, babalarıyla özdeşleşmeyi de başarırlar. Freud özel bir ahlak gelişimi kuramı getirmiş olmamasına karşın kişilik gelişim süreci içerisinde bebeklik ve çocukluk dönemi ilişkilerinin kalıcı özelliğine dikkati çekerek çocuk yetiştirme teknikleri üzerinde yoğun çalışmalara neden olmuştur.²

Psikanalitik kavramlar doğrultusunda ahlak gelişimine eğilen diğer bir kuramcı da Erik Erikson'dur. Erikson, ahlak gelişiminin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar sürdüğünü belirtmektedir. Erikson'a göre süpereo gelişimi sekiz evreden oluşan "insanın evreleri"nin üçüncü evresinde oluşmaktadır. Bu evre girişime karşın suçluluk duygularının yaşandığı evredir. Bu evrede Freud'un oedipal çatışmasının yerini karşılıklı düzenleme almıştır. Bu evrede çocuk, aşırı gelişen gizil güçlerini ana-babanın

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.15; Yaparel, *Bilişsel Psikolojinin Din Psikolojisine Katkıları Bağlamında Yükleme Kuramı*, s.101-103.

² Bk. Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.15,16,17.

onaylayacağı doğrultuya yöneltmek zorunluluğu ile karşılaşır. Bu nedenle de kendisini aşırı bir titizlikle izler ve eleştirir. Erikson bu evredeki ana-baba etkisinin kalıcılığına değinerek çocuğun süperegosunun ana-babayı memnun etmek için ilkel, acımasız ve uzlaşmaz olabildiğini söylemektedir.¹

2.3.2. Öğrenme Kuramı

Ahlak davranışını öğrenilen davranışlar bütünü içinde ele alan öğrenme kuramcıları; bu tür davranışın kazanılmasında da geçerli olan ceza, ödül, pekiştirme, model ve taklitle öğrenme süreçleri üzerinde dururlar ve Skinner'in işlemsel öğrenme süreci doğrultusunda, davranışın istenilen yönde gerçekleştirilebileceği görüşündedirler. Bu tür teknikler genellikle deneysel koşullarda hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalara dayanmakla beraber; Skinner bu tekniklerin çocuk yetiştirme alanında da kullanılabileceği görüşündedir. Bu kuramın önemli temsilcileri Eysenck, Bandura, Walters'tir. Genel olarak öğrenme kuramcıları ahlak gelişimi alanında, koşullanma kurallarının geçerli olduğu, ceza ve ödüllerle veya bunların aracılığı ile, yetişkinlerin onayladığı davranış kalıplarının öğrenilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.²

2.3.3. Zihinsel Gelişim Kuramı

2.3.3.1. Jean Piaget

Zihinsel gelişim alanında kuramı ile en kapsamlı ve inandırıcı açıklamayı getiren İsviçre'li bilim adamı Jean Piaget, ahlaki yargının gelişimini de ilk kez en sistemli şekilde "Çocuğun Ahlaki Yargısı" adlı eseri ile açıklamaya çalışan kuramcı olmuştur.³ Piaget'e göre; "ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralellik göstererek, tedrici olarak ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkar. Bilişsel gelişim için geçerli olan ilkeler, ahlaki gelişim için de geçerlidir. Örneğin, her bireyin bilişsel gelişimin en üst basamağına ulaşması beklenmediği gibi ahlaki gelişimin en üst basamağına ulaşması da beklenmez. Ahlaki yargıyı odak noktası yapan Piaget, ahlaki gelişimin her bireyin kendisine özgü bir yapı taşıdığını kabul eder."⁴

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.17,18.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.19, 20, 21, 22.

³ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.22

⁴ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.110.

Piaget'in çalışmalarının odak noktasını insan zekası oluşturmuş ve Piaget, zekanın altında yatan zihinsel işlemlerin bir kronolojik devreden diğerine gösterdiği gelişimi açıklayan gelişimsel bir kuram ortaya koymuştur. Piaget, çocukların zihinsel gelişim süreçlerini ortaya çıkarabilmek, akıl yürütme işlemlerini nasıl geliştirdiklerini belirleyebilmek için standart testleri bir yana bırakarak Freud ve diğer klinik psikologlar tarafından uygulanan klinik yöntemi seçti. Piaget, verilen problemleri çözmede çocukların kullandıkları zihinsel işlevlerin yaşlarına bağlı olarak farklılık gösterdiğini gördü. Değişik yaşlardaki çocuklar değişik mantık (akıl yürütme) kullandıklarından, farklı sonuçlara ulaşıyorlardı. Piaget gözlemleri sonucu bu olgunun büyük çocukların daha fazla bilgi sahibi olmalarına bağlı olmadığını, gelişimleri doğrultusunda, daha iyi kavramalarının sonucu olduğu, diğer bir deyişle, daha gelişmiş zeka düzeyi nedeniyle ortaya çıktığı sonucuna ulaştı. Piaget'e göre bütün organizmalar gibi, zihin gelişimi de örgütlenme ve uyum sağlama gibi değişmez işlevler sonucu gelişir. Piaget zihin gelişimini dört ana dönemde incelemiştir. Bunlar: 1. Duyusal Devinim Dönemi (doğum-iki yaş arası) 2. İşlem Öncesi Dönemi (iki-yedi yaş arası) 3. Somut İşlemler Dönemi (yedi-on bir yaş arası) 4. Soyut İşlemler Dönemi (on bir yaş ve ötesi)'dir.¹

Piaget, çocukların ahlaki gelişimlerini anlamak için onların kuralları nasıl yorumladıklarını öğrenmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Piaget, bunu çocukların oyunlarını gözleyerek incelemiştir. O, çocukların bilişsel gelişimi ile ahlaki yargıları arasında ilişki olduğuna inanmıştır. Yani çocuğun ahlaki ve sosyal kuralları kavrayışı onun zihinsel gelişim düzeyine bağlıdır. Piaget, yaptığı araştırmalar sonunda şu sonuçlara varmıştır: 1. Değişik yaşlardaki çocuklar, düşünce ve problem çözümlerinde niteliksel farklılıklar gösterirler. 2. Her çocuk, belirli devrelerden aynı sırayı takip ederek geçer ve böylece bilişsel gelişimini tamamlar. Bu dönemler kültürel ve toplumsal farklara rağmen evrensellik gösterir. 3. Her dönemde daha önceki dönemlerin sentezi yapılır ve problem çözümüne daha etkili ve akılcı yaklaşım geliştirilir.² Bilişsel gelişim için geçerli olan ilkeler ahlaki gelişim için de geçerlidir.

Piaget'e göre altı yaşın altında çocukların kuralları yoktur. İki yaş civarındaki çocukların kural olmaksızın sadece oynadıklarını gözlemiştir. İki altı yaş arasındaki çocuklar ise, kuralların farkındadırlar, ancak kuralların ne amaçla konulduğunu ya da onları neden izlemek gerektiğini anlayamazlar. Piaget'e göre okul öncesi dönemde çocuklarda kural kavramı olmadığından, bu dönemde ahlak söz konusu değildir. Bu

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.22, 23, 24, 25.

² Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul 1999, s.331.

nedenle ahlak gelişimi çocuğun işlem öncesi dönemden, somut işlemler dönemine geçtiği altı yaşa kadar başlamaz.¹

Piaget çocukların ahlaki gelişimlerini incelemek için onlara kısa hikayeler anlatmış ve onlardan hangi hikayedeki davranışın daha kötü olduğunu söylemelerini istemiştir.²

Piaget ahlak gelişimini iki ayrı dönemde incelemektedir:

Dışsal Kurallara Bağlılık Dönemi (Heteronom Dönem)

Bu dönemde çocuk heteronom ahlaka sahiptir. Yani o bir diğerinin kanununa tabi olma durumundadır. Çocuklar kuralların değişmezliğine inanmaktadırlar. Otoriteye kayıtsız şartsız uyma söz konusudur. Bu dönemde çocuğa ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini ebeveyni ve çevresindeki diğer yetişkinler söyler. Çocuğun otoriteye olan saygısı, onun yetişkinlerin kurallarının kutsal, değişmez olduğunu düşünmesine sebep olur. Kurallara uymamasının doğal sonucunun cezalandırılmak olduğuna inanır; çünkü çocuğun bilişsel gelişimindeki yetersizlik yapılan yanlış bir davranışı sadece fiziksel sonucuna göre değerlendirmesine, niyeti göz ardı etmesine sebep olmaktadır. Çocuğa göre kural ihlali ceza otomatik olarak verilmelidir. Bu dönemde çocuğa göre adalet, haksızlık edilen kişiye hakkını vermek değil, haksızlık edenin ağır bir şekilde cezalandırılmasıyla yerine getirilir.³

Ahlaki Özerklik Dönemi (Otonom Dönem)

Bu dönemde çocuğun sosyal çevresi genişlemiş, akran gruplarından oluşan arkadaş sayısı artmıştır. Çocuğun diğer çocuklarla yakın ilişkiler kurması, değişik fikirlerle tanışmasına, bunlar arasında kıyaslamalar yapmasına ve böylece kurallar hakkındaki fikirlerinin değişmesine sebep olur, ahlaki ilkeleri değiştirmeye başlar. Gelişmekte olan ahlak, kurallara kayıtsız şartsız itaati gerekli kılan heteronom ahlakın yerini almaya başlar. Bu dönemde artık kurallar katı ve değişmez değillerdir. Çocuk kuralların insanlar tarafından oluşturulduğu ve gerektiğinde değiştirilebileceği bilincine ulaşmıştır. Ceza, artık kuralların ihlal edilmesiyle otomatik olarak uygulanması gereken bir durum değildir. Kuralların ihlal edilme nedenleri de önemlidir. Diğer bir deyişle, yargıda bulunurken kuralları ihlal edenlerin niyetleri ve içinde bulundukları durumlar da dikkate alınır. Otonom dönemde çocuk somut düşünce tarzından zihinsel gelişimi ile

¹ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.68-69

² Doğan, Recai-Tosun, Cemal, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yayınları, Ankara 2002, s.107.

³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.69; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.108.

doğru orantılı olarak soyut düşünce tarzına geçmeye başlamıştır. Piaget'e göre ahlaki gelişim sürekli somuttan soyuta doğru olan ve tedrici olarak gerçekleşen bir süreçtir. Bilişsel gelişmedeki ilerlemeler, çocuğun yeni yaşantıları anlamlandırmasını ve onları daha önceki görüşleri ile bütünleştirmesini sağlar. Bunun sonucu olarak bireyde yeni ve daha üst düzeyde bir ahlaki gelişim meydana gelir. Piaget, ceza ve kültür gibi dışsal etkenler tarafından engellenmediği veya çevreyle, özellikle de akran gruplarıyla iletişimi kesilmediği sürece otonom (özerk) ahlakın her çocukta gelişeceğine inanır.¹

2.3.3.2. Lawrence Kohlberg

Kohlberg'in geliştirdiği zihinsel ahlaki gelişim kuramı Piaget'in çalışmalarından kaynaklanmıştır. Göreceli ahlak sorununa çözüm getirebilmek için Piaget'in çalışmalarına eğilen ve ahlaki büyümenin kavramlarını geliştiren ilk psikolog Lawrence Kohlberg olmuştur. Ahlak gelişimi kuramında Kohlberg, ahlaki yargının gelişimini incelemiştir. Piaget'in de ortaya koyduğu gibi çocuklar gelişimsel açıdan kuralları, anlamlarını kavramadan çok önce öğrenirler. Kuralların anlamlarının kavranması, rol alma yeteneği, yani bir başkasına kendisi gibi tepki göstermek, kendi davranışına da bir başkası gibi tepki verebilmek sonucu kazanılır. Kohlberg bir başkasının yerini alabilme yeteneğinin altı yaştan itibaren gelişmeye başladığını belirtmektedir. Kohlberg'e göre bu yeteneğin gelişimi ahlaki yargının gelişiminde dönüm noktası niteliğindedir; çünkü ahlaki yargı, başkalarının haklarını bireyin kendi haklarına karşın tanınmasıdır, bu da rol alma yeteneğini gerekli kılar. Çocuğun dünyaya yeni bir bakış açısı geliştirmesi, ancak somut işlemler dönemine geçmesi ile gerçekleşebilecektir. Bu yeni dönemin gerçekleşebilmesi rol alma ve ahlaki yargı kapasitesindeki gelişimlere bağlıdır. Bu gelişimsel olgu, mantık, rol alma ve ahlaki alanlardaki değişimlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Zihinsel ve sosyo-ahlak evrelerin kazanılmasına ilişkin araştırmaları çocukların ilişkili rol alma ve ahlaki yargı yeteneklerini kazanmalarından önce, zihinsel olarak somut işlemler dönemini kazanmaları gerektiği olgusunu ortaya koymuştur. Kohlberg orta çocukluktan, yetişkinliğe kadar ahlaki yargı gelişimine ilişkin altı evre olduğunu ortaya koymuştur. Bu zihinsel gelişim evreleri şu özellikleri gösterirler: 1. Evreler düşünce yapılarında niteliksel değişikliklerdir. 2. Bu farklı düşünce yapıları

¹ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.69,70; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.109.

bireyin gelişiminde değişmez bir sıra oluştururlar. 3. Her evre yapısal bir bütündür. 4.Evrelere hiyerarşik bir bütünlük gösterir.¹

Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir. Ancak Kohlberg, araştırmasını, çocukları oyunlarında gözleyerek değil, çocuklara ahlaki ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür. Kohlberg hem çocukların hem de yetişkinlerin düşünce yapılarını ortaya koyacak bu ikilemleri; deneklerin ikilemleri çözmek amacı ile başvurdukları seçenekleri ile bu seçeneklere ilişkin nedenlerini gruplayarak üç düzeyde altı ahlak gelişim evresini içeren bir teori geliştirdi.²

Üç düzey ve altı evreden oluşan Kohlberg'in teorisi çocuk ya da yetişkinin doğru ya da yanlış olarak neyi algıladığına ve bunu nasıl belirlediğine göre sıralanmıştır. Diğer dönem kuramlarında olduğu gibi, her düzey kendinden öncekine dayanmakta, kendinden sonraki döneme temel oluşturmaktadır. Ancak şu da var ki, aynı kişi bazı zaman ve durumlarda bir aşamada davranış gösterirken, bir başka zaman ve durumda da başka bir aşamada davranış gösterebilmektedir.³

Kohlberg'in ahlaki gelişim evreleri şunlardır:

Gelenek Öncesi Düzey:

Bu düzey Piaget'in dışsal kurallara bağlılık döneminin özelliklerini kapsar. Kurallar başkaları tarafından koyulur. Ahlaki olay ve durumlar ödül ve ceza gibi fiziksel sonuçlarına göre değerlendirilir. Düzeyin temel özelliği otoriteye bağlılık ve bireysel çıkarların ön planda olmasıdır. Çocuk kültürün kabul ettiği iyi-kötü ölçütlerine göre davranır ve bununla cezadan ve maddi zarardan kurtulmayı amaç edinir. Okul öncesi ve ilkokul öğrencilerinin ahlaki yargıları genellikle bu dönemdedir. Çocuk henüz somut işlemler döneminde olduğu için dışa bağımlıdır.⁴

Bu düzey iki alt evreye ayrılır.

Ceza ve İtaat Eğilimi/ Otoriteye İtaat ve Ceza/ Bağımlı Evre:

4-5 yaş çocukları genellikle bu evrededir. Doğru, kural ve otoriteye körü körüne bağımlılıktır. Ana amaç cezadan ve maddi zarardan kaçınmaktır. Ceza görmeyeceklerini bilirlerse ya da fırsatını bulurlarsa kuralları ihlal ederler. Genel olarak olayların dış

¹ Bk. Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.42-48.

² Bk.Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.49; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.70; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.110,111.

³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.71.

⁴ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s.71.; Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.113.

görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak karar verirler. Mesela bir çocuk, annesine yardım ederken on tane bardağı kazayla düşürüp kırmıştır. Diğer ise, annesi görmeden şeker alırken bir tek şekerliği düşürüp kırmıştır. Bu dönemdeki çocuklara, hangi çocuğun daha suçlu olduğu sorulduğunda; on tane bardak kıran çocuğun daha suçlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu dönemde çocuk diğer insanların ilgi ve istekleriyle ilgilenmez, ben merkezli bakış açısı vardır.¹

Araçsal İlişkiler Eğilimi/ Karşılıklı Çıkarlara Dayalı İlişkiler ve Araçsal Eğilim/ Bireycilik ve Çıkara Dayalı Alışveriş.

6-9 yaş çocukları bu düzeydedir. Kurallara ihtiyaçlarını karşılamak ve ödüle ulaşmak için uyarlar. Doğru, bireyin ve çevresindekilerin gereksinimlerini karşılamak ve somut değişime dayanan adil alışverişler yapmaktır. Çocukların kendi ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması önemlidir, diğer insanların da ilgilerinin farkına varırlar yani benmerkezcilikten sıyrılmaya başlamışlardır. Pragmatik ahlak anlayışı geçerlidir. Yani ne kadar alırlarsa o kadar verirler. Bu dönem anlayışına göre ihtiyacı karşılayan ve mutluluk veren şey doğrudur.²

Geleneksel Düzey

Bu dönemde benmerkezcilik yerini eşduyumu/empatik düşünceye bırakmıştır. Birey için aile, grup ve ulusun beklentileri her şeyden önemlidir. Sosyal düzeni destekleme ve sadakat önemlidir. Kendi ihtiyaçları bazen gruptakilere göre ikinci planda kalır.³

Kişiler Arası Uyum/ İyi Çocuk Eğilimi/ Karşılıklı Kişiler Arası Beklentiler, Bağlılık ve Kişiler Arası Uyum

Bu evre 10-15 yaş çocuklarını kapsar. Başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ve onların beğeni ve takdirlerini kazanan çocuk olmak için kurallara uyma eğilimindedirler. Doğru, iyi olmak, başkaları ve onların duyguları ile ilgilenmek, sadık ve güvenilir olmak, beklentiler ve kurallar doğrultusunda davranmaktır. Akran gruplarıyla işbirliği yapılır. Benmerkezciliğin azalması ve somut işlemler dönemine girmesiyle çocuk, olaylara başkaları açısından bakabilme özelliğini kazanır, ahlaki yargılarda başkalarının hissettikleri de dikkate alınır. Artık yaptıklarını sadece ceza

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.49; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.71.; Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, s.334.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.49; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.71; Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.112.

³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.112.

almamak için ya da kendisi için değil; aynı zamanda başkalarını mutlu etmek için de yapmaya çalışır. Bu dönem çocuğu kendini karşısındakinin yerine koyarak (empati) iyi davranışlarda bulunur. Davranış artık fiziksel sonuçlarına göre değil, niyete göre iyi veya kötü olarak değerlendirilir. Örneğin adam karısını ölümden kurtarmak için ilacı çalmalıdır.¹

Kanun ve Düzen Eğilimi/ Sosyal ve Vicdan Evresi

Normal şartlar altında 15-18 yaş çocukları bu evrenin özelliklerini taşımaları gerekir. Temel hedef toplum düzenini korumak ve toplumun refahını düşündürmektir. Doğru, kurallara ve yasalara uymaktır. Kanunlara sorgusuz teslimiyet ve itaat vardır. Bu ahlaki evrede olanlar “Herkes çalarsa toplumun hali ne olur?” düşüncesiyle ahlaki davranışlar sergilerler. Akran gruplarının kurallarının yerini, toplumun kuralları ve kanunları almıştır. Kanunlar soru sorulmaksızın izlenir. Kanunlara uymayanlar asla onaylanmazlar. Birçok yetişkin; muhtemelen bu dönemde kalır.²

Gelenek Üstü/ Gelenek Ötesi/ Gelenek Sonrası Düzey

Bireyin otoriteden bağımsız olarak izlemek istediği ahlaki ilke ve değerleri kendisinin seçtiği dönemdedir. Bu düzeyde kişinin davranışları vicdan ile kontrol edilmeye başlar.³

Sosyal Sözleşme Eğilimi/ Sosyal Anlaşma ve Kişisel Haklar

20 yaş ve sonrası için bu düzey geçerlidir. Bu dönemde toplumu aşan, toplumun üstünde bir bakış açısı vardır. Doğru, toplumun temel hak, değer ve hukuki anlaşmalarını, somut kurallar ve grubun kanunları ile çeliştiği hallerde bile korumaktır. Kanunların kullanımı ve bireysel haklar eleştireci bir şekilde incelenir. Toplumun kuralları ve değerlerinin görece ve topluma özgü olduğu kabul edilmektedir. Kanunların demokratik olarak değiştirilebileceği ilkesine sahiptirler. Kanunlar sosyal düzeni korumak, temel yaşama ve özgürlük haklarını güvence altına almak için gerekli görülmektedir. Bu evrede fikir ve değerler farklılıklar arz ettiği için konsensüse ulaşmak önemlidir ve bunun yöntemleri aranır. Bu ahlak gelişimi düzeyine, yetişkinlerin ancak %25’inden daha azı erişebilir.⁴

Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi/ Evrensel Ahlaki Prensipler

¹ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.50; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.51; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72; Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.112.

³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72; Köylü, “Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi ve Bazı Olumsuz Ahlaki Davranışlar”, s.11.

⁴ Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.53; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.113.

Ahlaki gelişimin en üst evresidir. Bu evrede kişinin ahlaki yargılarını kanunlar değil, evrensel ahlaki ilkeler olan eşitlik, adalet, insan hakları, dürüstlük, insana saygı gibi kavramlar belirler. Bunlar evrensel ahlaki ilkeler olup somut ahlaki kurallar değil, soyut ilkelerdir. Bu evrede kişi, ahlak ilkelerini kendisi seçip oluşturur. Bu ilkeleri ihlal eden kanunlara uyulmamalıdır. Çünkü adalet yasanın üstündedir. Bireyin haklarına saygı esastır.¹

Kohlberg de Piaget gibi ahlaki gelişimin somuttan soyuta doğru bir seyir izlediğini, başlangıçta otoriteye itaati esas alan bireyin sonunda otonom ahlaki yargı evresine ulaşabildiğini ileri sürmektedir.²

Ahlak Gelişimi Kuramlarının Eğitime Katkıları:

Değişik bilim adamlarının ahlak gelişimi ile ilgili çalışmaları sonucunda ortaya koydukları kuramlar ahlak eğitime büyük oranda katkılar sağlamıştır. Çocukların ve gençlerin ahlak eğitimlerinden birinci derecede sorumlu olan anne babalar ile öğretmenler, onların ahlak gelişimlerine en doğru ve yeterli katkıyı sağlamak adına ahlak gelişimi kuramlarından faydalanmalıdırlar. Senemoğlu, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim isimli kitabında, ahlak gelişimi kuramlarının bulguları doğrultusunda; çocukların ahlak eğitiminde eğitimcilerin dikkat etmeleri gereken noktalara dikkat çekmektedir. Küçük çocukların bilişsel yapıları, henüz kuralları ve ahlak ilkelerini anlamaya yeterli değildir. Bu nedenle, onlarla kuralları soyut semboller olan sözcüklerle tartışmak yerine, kuralları birlikte uygulayarak, yaşayarak benimsetmek gerekir. Kuralların nedenleri onların anlayabilecekleri şekilde eylemlerle ve somut yollarla açıklanmalıdır. Anne-babalar ve öğretmenler, her şeyden önce söylediklerini kendileri uygulayarak iyi birer model olmalıdırlar. Örneğin; yemekten önce el yıkama kuralı yetişkinle birlikte uygulanarak benimsetilebilir. Yemekten önce neden el yıkanması gerektiği; el yıkanmadığı takdirde hasta olabileceğimiz çocuğa resimlerle, video kasetlerle, dramatizasyonla gerçek olayları gözlemesi sağlanarak açıklanabilir. Böylece çocuğun, kuralı nedenleriyle kazanmasına yardım edilebilir. Çocuğu, sembolik işlemler döneminde anlattığı gerçek olmayan olaylar, öyküler nedeniyle yalancılıkla, henüz mülkiyet duygusunu kazanmadığı bir dönemde arkadaşının oyuncağını ya da bir eşyasını aldığından dolayı hırsızlıkla suçlamak yanlıştır. Okul öncesi dönem çocuklarındaki kural yokluğu yaramazlık olarak etiketlenmemelidir. Ancak çocukların,

¹ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.73; Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.113.

² Yaparel, *Bilişsel Psikolojinin Din Psikolojisine Katkıları Bağlamında Yükleme Kuramı*, s.133.

bilişsel yapılarına uygun yollarla kuralları öğrenmelerini sağlayacak ortamlar düzenlenmelidir. Öğretmenler, gerek ilköğretimin ilk yıllarında, gerekse ergenlik döneminde çocukların hazır bulunuşluk düzeylerine uygun bazı gazete, televizyon haberlerini, gerçek ya da yapay durumları ele alarak tartışmalarını sağlamalıdır. Örneğin; bir ailede hasta olan bir kişiye karşı diğer bireylerin yerine getirmesi gereken görevler, bir ailedeki sorumluluk paylaşımı, daha ileriki yaşlarda, toplumda adaletin sağlanması için bireylere düşen sorumluluklar, toplumun gelişimi için, bireylerin sahip olması gereken değerler vb. daha birçok konuda, öğrencilerin formal ya da informal bir şekilde tartışmaları sağlanarak ahlak gelişiminin hızlanmasına katkıda bulunulmalıdır.¹

Ahlak gelişim psikologlarına göre ahlaki gelişim için bilişsel gelişme mutlaka gereklidir, ancak yeterli de değildir. Başka bir deyişle bilişsel gelişim şartları ahlaki gelişimin evrelerinin ortaya çıkmasını etkilemekte ancak garanti etmemektedir. Bu nedenle ahlaki gelişim için eğitim-öğretimin ve sosyal çevrenin de önemli bir rolü bulunmaktadır. Eğitim, bir üst ahlak gelişim düzeyine ulaşabilmeleri, bu gelişim basamaklarındaki dinamizmi devam ettirebilmeleri için öğrencilere yardımcı olmalıdır. Öğretmen öğrencilerine ahlaki ikilemler sunmalı ve onların karar vermelerini sağlayarak toplumda etkin olarak ahlaki yargıları uygulayabilmelerine imkan vermelidir. Eğitimciler, çocukların aldıkları kararların altında yatan nedenleri ortaya çıkartarak, onların bir üst düzey ahlaki yargılara varmalarına yardımcı olmalıdırlar. Buradan hareketle denilebilir ki, çocuk eğitimi, birebir yetişkinden çocuğa soyut kavramların anlatımı yöntemiyle değil de, grup içerisindeki görevlerine odaklaşma ve arkadaş ilişkilerinde düşüncelerini paylaşma ve çevresel problemlerle ilgili konular üzerinde yoğunlaşma şeklinde olmalıdır. Çocuklar, yetişkinlerin davranışlarının doğru olduğu inancıyla birebir taklit etme yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla yetişkinler, çocuklara iyi örnek olmaları için, sözleriyle davranışları arasında tutarlı olmaya özel önem göstermelidirler. Aksi takdirde, çocukların doğuştan getirdikleri saf ve temiz yapıları geliştirilmemiş olur ve yetişkinler yanlış davranışlarının taklit edilmesi nedeniyle çocuklar için yanlış örnek olmuş olurlar.²

¹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2002, s.75,76.

² Kuşat, Ali, "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 184, Nisan 2006, s.10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM VE AHLAK MÜNASEBETLERİ

3.1. Genel Eğitim İçerisinde Ahlak Öğretimi

3.1.1. Ahlak Öğretiminin Önemi ve Amacı

Eğitimin tariflerini ve ne olduğunu incelediğimizde görüyoruz ki eğitim ahlak öğretimini de içine almak zorundadır. Hatta ahlak öğretimini amaç edinmeyen bir eğitime eğitim demek mümkün değildir. Eğitimin amaçları üzerinde duran araştırmacılar çoğunlukla onun iki fonksiyonundan bahsetmektedirler. Eğitim, ferdi olarak bireye kendi isteğine bağlı olarak belirli bilgi ve becerilerin kazandırılması faaliyetidir. Toplumsal manada ise, toplumun bütün fertlerinin sosyal yaşantıya katılma çabalarını içine almaktadır. İşte bu manada eğitim bir sosyal kurum olarak fertlerin toplum içinde uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlayacak olan toplumsal kuralları öğrenmelerinde etkili bir rol oynamaktadır.¹ “Eğitimi ‘Bireyin yeteneklerini belli bir süreç içinde ulaşabileceği en uç noktalara kadar geliştirmek.’ şeklindeki tarif, bazıları tarafından eksik olarak değerlendirilmektedir. Bunlara göre eğitimin bir diğer görevi de toplumsal değerlerin ferde kazandırılarak sosyal uyumunu sağlamaktır. Bu da onun, toplumun bir üyesi olmasını temin etmekle gerçekleşmektedir. Bundan dolayı ‘Bireysel yeteneklerin toplumsal değerlere ters düşmeyecek ve birbirlerini tamamlayacak bir denge içinde geliştirilip ferde kazandırılmasıdır.’ diye yapılan bir tarif, bu görüşe göre eğitimin eksiksiz tarifi olmaktadır.”²

Psikoloji ve antropoloji gibi insanı konu edinen bilimler, insanın, yönleri belirlenmiş kabiliyetlerle doğmadığını ortaya koymuştur. Kabiliyetler esnektir, iyiye de kötüye de meyledebilir. Eğitimin imkanlarıyla, kabiliyetlerin, insanın ve insanlığın yararına kullanılabilmesi de mümkündür, zararına da. Tıpkı ateşin, kullanimımıza göre bizi ısıtması kadar yakmasının da mümkün olması gibi. Tabiattaki bütün kuvvetler, insanın onları kullanımına göre sonuç verirler. Kendiliklerinden ne iyi ne kötüdürler. İnsanların sahip olduğu kabiliyetler de onların bu kabiliyetleri kullanım biçimlerine göre, iyi veya kötü olarak dışa vurulur. İnsanın kabiliyetlerle, güçlerle doğması ve bu

¹ Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s.101.

² Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.10.

kabiliyetlerle güçlerin bir hedefe yönltillebilmesi söz konusu olmasaydı, herhalde ne dinin, ne terbiyenin ne de terbiye için hedefler koyan, ilkeler, kurallar geliştiren eğitim biliminin bir yararı olurdu.¹ Bu kabiliyet ve güçlerin iyi, doğru, güzel ve faydalı hedeflere yönltillebilmesi ancak sağlıklı bir ahlak eğitimi ile gerçekleşebilir. Biz de bütün bu ifadelerden güç alarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki ahlak öğretimini gerçekleştirmeyen bir eğitim-öğretim sistemi kesinlikle başarılı sonuçlara ulaşamayacaktır.

Aslında ahlak eğitimi temellendirme yönündeki bütün çalışmalar onun hem fert hem de toplum açısından büyük bir öneme haiz olmasından hareket etmektedir. Ahlak eğitiminin önemi üzerinde duran birçok araştırmacının hareket noktası eğitimin, ferdi bütün yönleriyle geliştirmesi gerektiği fikrinden güç almaktadır. Eğitimin başlıca yönleri zihin eğitimi, duygu eğitimi, irade eğitimi ve beden eğitimidir. Akıl kuvvetlerinin güçlenmesi için gerekli olan zihin eğitimi ve bilgi aktarması eğitimin önemli görevi ve hedefidir. Ancak yegane hedef ve gaye, zihin eğitimi olmamalıdır. Zihin eğitimi ferdi, bilgili ve daha kurnaz hale getirir. Bunun yanında ruhi eğitim olmaz, irade güçlenmez, ilkel istek ve dürtülerin esaretinden kurtaracak bir eğitim verilmezse, insanın maddi ve ilkel istekleri, hırsları, egoist arzuları daha da artacak ve insan hem kendi hem de insanlık için daha tehlikeli, daha kurnaz, daha hilekâr ama daha az fedakâr, daha az diğergam bir karakter kazanmaya mahkum olacaktır.² Din Öğretimi adlı eserde, ahlak-fikir-beden terbiyesi bütünlüğünün öneminden bahsedilmektedir. İnsanda var olan kabiliyetlerin en önemlisi, onun hareket ve davranış kabiliyetidir. Beden, akıl ve ahlak, birlikte terbiye edilmesi gereken kabiliyetlerdir. Beden, hareketleri maddi olarak belirler, akıl ona yön verecek bilgileri alır, fikirleri oluşturur, ahlak ise onları ayıklar, seçer, son kararı belirler. Beden iyi terbiye edilmemişse, insan kuvvet ve sıhatten düşer, sağlıklı kararlar veremez, hatta bazen kendisi ve toplum hayatı için zararlı sonuçlara sebep olabilir. Aklın terbiyesi, aklın sıhhat ve kuvvetini sağlar. Çünkü aklın kuvveti de kişinin kendisi ve toplum için zararlı olacak şekilde kullanılabilir. Bedenin ve aklın gücünün, kişinin kendisine ve toplum hayatına zarar verecek şekilde kullanılmasına engel olacak şey ise, iyi ahlaktır. Ahlak terbiyesi, bedenin terbiyesini ve aklın terbiyesini kolaylaştırır, güçlendirir.³ Selçuk ise okulun görevinin çocuğu, insan

¹ Bilgin, Beyza, *İslam'da Çocuk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.121.

² Çamdibi, H. Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.44.

³ Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayınları, Ankara 1997, s.104.

gelişiminin üç yönü olan bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal boyutların tümünde eğitmek ve geliştirmek olduğuna göre duyuşsal gelişimin önemli bir boyutu olan ahlaki gelişimin de dikkatle ele alınması gereken bir konu olduğunu ifade etmektedir. Selçuk’a göre öğretmenlerin sadece bazı ders konularının öğretimiyle ilgili bireyler olması, mesleğin eksik icra edildiğini düşündürür. Sadece özgün konularda bilgi vermek, okulun işlevini yerine getirmesini sağlamaz. Şiddet, uyuşturucu kullanımı, okuldan kaçma vb. gibi birçok istenmeyen durum ders konularıyla değil ahlaki gelişimle ilgilidir.¹ Bu nedenle özellikle son dönemlerde okullarda eksikliği daha da çok hissedilen etkili ve verimli bir ahlak öğretimine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir milletin geleceğini yıkmak isteyen içerideki ve dışarıdaki düşmanlar, her şeyden evvel o milletin çocuklarını din duygusundan, aile ve vatan sevgisinden, manevi değerlere bağlılıktan uzaklaştırmaya çalışırlar.² Bu nedenle Avrupa’da artık karakter eğitimi kilise ve özel okulların duvarları ile sınırlı olmaktan çıkmıştır. Devlet okullarının çalışmalarında önderlik edenler ahlaklı kişi eğitiminin geliştirilmesine karşı giderek artan bir ilgi göstermektedir. Ayrıca, yurttaşlık haklarına sahip çıkmak ve yurttaşlık görevlerini yerine getirebilmek de üstün nitelikte karakteri gerekli kılmaktadır.³ Konunun önemine dikkat çeken Taşkiran, kendi milletin çocuklarına, gençlerine şu şekilde uyarıda bulunmaktadır: “Tarihi şereflemlerle dolu, hür, müstakil bir milletin çocuklarıyız. Büyüdüğümüz zaman yurdumuzun çeşitli işlerinde sorumlu yurttaşlar olacağız. İçinde bulunduğumuz topluluktan ve kendi yaşayışımızdan memnun olmamız için sadece bilgi kazanmak kâfi değildir. Tarihimizin bize öğrettiği ahlak ilkelerine inanmak, onlara uygun hareket etmek ve iyi bir yurttaş olmaya çalışmak da gerekir. Bunun için daha küçük yaştan bir insan olarak kendimize, ailemize, vatandaş olarak milletimize ve bir parçası bulunduğumuz bütün insanlığa karşı çeşitli ödevlerimizi bilmeliyiz. Fakat burada da sadece bilmek yetmez. Ödevlerimizi, günlük hayatımızın vazgeçilmez bir ihtiyacı, mutluluğumuzun bir kaynağı haline getirmeye çalışmak en büyük dileğimiz olmalıdır. Bu dileğin gerçekleşmesine çalıştığımız nispette, içinde bulunduğumuz topluluk yükselir ve biz de onun bir parçası olarak beraber yükseliriz.”⁴

¹ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.109

² Beşoğlu, İnci, *Çocuk Bakım ve Terbiyesi*, Çile Yayınevi, İstanbul 1976, s.293.

³ Pinter, Rudolf ve arkadaşları, *Eğitim Psikolojisi*, (Çeviri Sabri Akdeniz), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.249.

⁴ Taşkiran, Tezer, *Türk Ahlakının İlkeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s.5.

Maddi gücü büyüyen insanın merhameti de büyümelidir. Bilgi, yetenek, girişim vücudunun ruhu, ahlaktır. Güzel ahlakı temsil etmeyen insanların bizlere verebileceği zararlar, bilgisiz insanların verebileceği zararlardan daha büyüktür. Bir ahlak ve ideale sahip kılınmayan çocuğun maddi güçleri, bir ordunun nerede, ne zaman, neyi nasıl yapacağını bilmeyen, zaman zaman birbirleri ile vuruşan, hedeften yoksun, boşa harcanan bölükleri, taburları gibidir. Çocuğa verilecek cinsel eğitim, beden eğitimi, zeka ve zihin eğitimi eğer bir ahlak ve idealden yoksunsa; çocuğun, ilerde yetişkinin, kendisine ve etrafına zarar vermesinden başka bir işe yaramayacaktır. Sağlam bir ahlak, yüksek bir karakter sahibi olmalarını sağladığımız insanlar, maddi ve manevi güçlerini nasıl kullanacaklarına daha doğru karar verebilecekleri gibi o güçlerini kendilerinin, ailelerinin, başkalarının ve toplumun lehine sınırlayabilmeyi de öğrenirler. Sağlam bir ahlak, yüksek bir karakterden yoksun insanlardan, paralarının, bedenlerinin, zevklerinin gücünü herkesin lehine olarak sınırlayabilmelerini bekleyemeyiz.¹

İşte bütün bu nedenlerden dolayı ahlak öğretimi sadece din eğitiminin ya da din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin konusu olarak görülmemelidir. O, eğitimin her kademesinde; bazen müstakil bir ders konusu olarak çoğu zaman da diğer derslerin içerisinde, plan ve program dahilinde ve belirli ilkeler doğrultusunda layık olduğu şekilde işlenmelidir.

Ahlak eğitiminin amacına yönelik olarak yapılan araştırmaları incelediğimizde birbirine benzer açıklamalarla karşılaşyoruz. Günümüz yazarlarının birçoğuna göre, ahlak öğretim ve eğitiminin gayesi, okuldaki bütün öğretimleri tamamlamak, bağlamak, yüceltmek aslileştirmektir. Diğer derslerin her biri özel kabiliyet ve bilgileri geliştirdikleri halde, ahlak öğretiminin insanın bizzat kendisini geliştirmeye, çocuğun kalbini, karakter ve vicdanını terbiye etmeye yöneldiğini söyleyebiliriz.² Ahlak eğitimi insan davranışlarına yön veren alışkanlık, hırs ve irade gibi üç temel faktörü eğiterek insanı, kendisinin ve başkalarının mutluluğuna yardımcı olacak hale getirmeyi amaç edinir.³ Bir başka görüşe göre ise “Ahlak eğitimi amaç olarak, bireylerin gerek kendilerinin, gerekse başkalarının mutluluğuna ve iyiliğine katkıda bulunacak davranış biçimleri geliştirmelerini sağlamayı hedefler... Ahlak eğitimi ile, bireylerde iyi

¹ Apuhan, R.Şükrü, *Ahlak ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.168,169.

² Çamdibi, H.Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.167.

³ Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.139,140.

kişilikler oluşturulmaya çalışılır. Bu amaçla yanlış davranışlara karşı öğrencilere irade gücü kazandırılarak aklın egemenliği sağlanır.”¹

Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biridir ve çocuğun toplumsallaşma süreci içerisinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlaki gelişime bağlı olarak kişinin, toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendini denetleyebilmesi beklenir. Kişi, toplumsal kurallara uygun şekilde kendisini denetleyebiliyorsa içten denetimli, çevresindeki kişilerin etkisiyle karar veriyorsa dıştan denetimli bir ahlaki gelişim göstermektedir. Bir sınıftaki öğrenciler, öğretmen sınıftayken kurallara uyuyor, öğretmen sınıfta yokken uymuyorsa, bu onların dıştan denetimli olduğunu gösterir. Öğrenciler öğretmenin varlığına bağlı olmaksızın, gerekli olduğunu düşündükleri için kurallara uyuyorlarsa içten denetimli bir anlayışa sahiptirler.² İşte ahlak eğitiminde hedeflerden biri, çocukları sergileyecekleri davranışlar konusunda içten denetimli hale getirmek olmalıdır. Ahlak eğitimi gerçekleştirilirken çalışmaların bu doğrultuda planlanıp uygulanması da öğretmenlere düşen önemli görevlerden biri olarak dikkate alınmalıdır. Ayrıca ahlaki eğitim çocukların yalnızca ahlaki bakımından bilgilendirilmesini ve ahlaki hüküm verecek insan olmasını sağlamayı yeterli görmez. Ahlak eğitiminin hedefi çocukları, davranışları belirleyen bütün güçlerin ayarlanması sonucu ahlak ilke ve kurallarını benimsemiş, sağlıklı ve güçlü bir vicdana sahip bireyler olarak yetiştirmektir.³

Yukarıda belirttiğimiz amaçlara yönelik yapılan ahlak öğretiminin, genel eğitimin amaçlarına paralel olarak yansımaları, aşağıda yer verilen alanlarda izlenebilir.

3.1.1.1. Sosyalleşme

Eğitim yeni yetişen kuşakları kültürleme yoluyla sosyalleştirir. Eğitim yoluyla bireyin toplum normlarına, beklentilerine uygun davranışlar geliştirmesi sosyalleşme olarak adlandırılır. Sosyalleşme insanın toplumca geliştirilmiş olan davranış kalıplarını benimseyerek onların gerektirmiş olduğu davranışları gösterecek biçimde eğitilmesidir. Doğuştan itibaren tüm yaşam boyu süren sosyalleşmede birey, içinde yaşadığı toplumun kültürünün maddi ve manevi öğelerini önce öğrenir sonra onları benimser. Sosyalleşme insanı sosyal sistemin kurallarına uyumlu bir birey haline getiren süreçtir. Sosyalleşme

¹ Bolay, S.Hayri-Kavak, Kazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001, s.126,127.

² Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.110.

³ Yavuz, Kerim, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.225.

sayesinde insan toplumun ortaya koyduğu tavır ve hareket modellerini, örnekleme ve düşünme biçimlerini öğrenmektedir. Böylece sosyalleşme kişinin kültür ile bütünleşmesini ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasını mümkün kılan bir mekanizma olarak işlev görür.¹ Kağıtçıbaşı'na göre sosyalleşme "İnsan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelmesidir, yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeyinin, şehir ve köyünün ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir. Büyümekte olan çocuk, etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkilere benzer davranışlar geliştirecektir. Böylece tek tek kişiler yerine toplumun parçaları olan, birbirlerinden farklılıkları olduğu gibi, birbirlerine büyük benzerlikler de gösteren toplumsal bireyler oluşur."²

Yeni yetişen nesillerin sosyalleşmeleri gerek fert açısından gerekse toplum açısından son derece önemlidir. İnsanın sağlıklı ve mutlu bir hayat sürdürebilmesi, büyük ölçüde içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlamasına bağlıdır.³ Sosyalleşme süreciyle birey bir kimlik kazanır ve yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelir. Toplumsallaşma birey ve toplum arasında bir bağ oluşturur. Bu bağ o kadar kuvvetli ve önemlidir ki ne birey ne de toplum bu bağ olmadan varlığını sürdüremez.⁴ İnsanın toplumsal şahsiyetini kazanması, sosyalleşme sayesinde olmaktadır. Sosyalleşmemiş bir insan, kendi toplumuna ve kültürüne yabancı bir insandır. Sosyal çevreye uyum sağlayamaz, bir gruba giremez ve onunla kaynaşamaz. Onun için bu tip insanlara "asosyal" insanlar denir.⁵

Eğitimin birinci fonksiyonunu kültür birikiminin ve devamının sağlanması olarak gören Fındıkoğlu'na göre; "Eğitimin ikinci önemli fonksiyonu da fertlere, içinde yaşadıkları toplumun değerlerini ve normlarını öğretmek, yani fert açısından bakıldığında sosyalleşme, toplum açısından bakıldığında da sosyalleştirme sürecine katkıda bulunmaktır."⁶ Toplumda bireylerin sosyalleşmeleri eğitimle sağlanır. Eğitim, toplum içinde bireylerin benzer tutum ve davranışlara sahip olmalarını, böylece toplum düzenini temin eder. Şayet şahsiyetinin teşekkülü sırasında, çocuğa gerektiği şekilde

¹ Büyükkaragöz, S.Savaş ve arkadaşları., *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Mikro Yayınları, Konya 1998, s.144.

² Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s.245.

³ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.54.

⁴ Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.71.

⁵ Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, s.54.

⁶ Güngör, Nevin, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.57.

müdahale edilmezse onun kişiliği istenilen modelde oluşmayabilir. Bu durum ise, kişi ile toplum arasında uyumsuzluk yaratır. Giderek ferдин toplumdan dışlanmasına yol açar. Bu şekilde toplum kültürüne ayak uyduramayan kişilerin yoğun olduğu toplumlarda, düzensizlik baş gösterir, hoşnutsuzluk had safhaya çıkar. Eğitim, ferдин topluma uyumunu ve aktif katılımını sağlamakla bütün bu rahatsızlıkların önüne geçer.¹

Din, dünyanın her toplumunda toplumsallaşmada önemli bir role sahiptir. Özellikle çocuğun ahlaki açıdan gelişiminde, doğru-yanlış ve iyi-kötü kavramlarının öğrenilmesinde çok etkilidir. Dünyanın hemen her toplumunda insanlar ibadethanelere düzenli olarak gitmese de aile içindeki üyelerden ve toplumdan etkilenerek belirli din kalıplarını öğrenir, benimser ve bunlara uyarlar. Dini kalıplar toplumsal yaşamın birçok alanında insanları etkiler. Örneğin dini ayinler sırasında, sadece inançla ilgili fikirler değil konuşma, giyim-kuşam, resmi yerlerdeki insanların birbirlerine karşı olan uygun tavır ve hareketleri gözlemlenerek benimsenir.² İşte bu nedenlerden dolayıdır ki eğitimin sosyalleştirme fonksiyonundan faydalanırken bu konuda dinin olumlu yöndeki tesirlerinden azami ölçüde faydalanılmalıdır.

Sosyal gelişim insan yaşamının çok erken bir döneminde, diğer insanlarla ilişkiye girmesi ile başlar. Sosyal gelişim, geniş ölçüde bilişsel ve ahlaki gelişim öğeleriyle paralellikler gösterir.³ Çocuğun sosyal gelişimi, büyük oranda davranışlarına yön veren ahlaki yargılarının oluşumuna bağlıdır. Gerçekte toplumsal ilişkiler içinde davranışı yöneten ahlaki değerleri anlamak ve buna göre bireysel davranışlarını yönetme bilinci kazanmak, sosyal gelişimin önemli bir aşamasıdır. Çocuğun ahlaki yargıları doğru anlayıp yorumlaması ise bilişsel ve duyuşsal gelişimin yanı sıra, uyumlu bir sosyo-kültürel çevrede yaşamasına bağlıdır.⁴ Bütün bunları birbiriyle uyumlu bir şekilde planlamak, yönetmek ve çocuğun gelişimine katkı sağlayacak şekilde uygulamak görevi ise eğitime düşmektedir.

Özetleyecek olursak, toplumdaki bireylerin sosyalleşmelerinin, büyük oranda eğitim-öğretim çalışmalarıyla sağlandığını ve dini-ahlaki gelişimin bireylerin toplumsallaşmalarında çok büyük etkiye sahip olduğunu ifade edebiliriz.

¹ Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, s.16.

² Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.80.

³ Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.48.

⁴ Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.54,55.

3.1.1.2. Kişilik ve Karakter Gelişimi

Kişilik, kavram olarak “ferdin yaşama biçimi” şeklinde tanımlanabilir. Nasıl ki kültür bir toplumun yaşam tarzını gösteriyorsa, kişilik de bir ferdin yaşam tarzını ifade etmektedir. Kişilik, insanın ana rahmine düşmesinden başlayıp ölünceye kadar devam eden bir süreçtir. Bu bakımdan, yaşayan her insanın bir kişiliği (şahsiyet) vardır. Bu yüzden, bir kimse hakkında kişiliksiz (şahsiyetsiz) ifadesi kullanılması yanlıştır. Çünkü, istenmeyen veya olumsuz olarak nitelendirilen özellikler de kişiliğin bir boyutudur.¹ Baymur, kişilik hakkında şunları söylemektedir: “Psikolojinin en karmaşık ve en kapsamlı konusu kişilik ve benliktir. Kişilik çoğu zaman karakter ve mizaç kavramlarıyla karıştırılır. Hatta bazen de bu terimlerin eş anlamda kullanıldığı olur. Özgül anlamında karakter, insanın içinde bulunduğu toplumun ahlak anlayışı ve değerler sistemine uygun bir davranış tarzını benimseyip benimsemediğini anlatır. Mizaç ise, insanın devimsel ve özellikle duygusal yaşamının niteliklerini anlatan bir kavramdır... İnsanın ahlaksal ve duygusal hayatının özellikleri, kişiliğinin yanlarını oluşturduğundan; kişilik, her iki kavramı da içine alan daha kapsamlı bir kavramdır... Kişilik bir insanı başkalarından ayıran duyuş, düşünüş ve davranış tarzlarının tümünden oluşur.”²

Araştırmacılar kişiliğin gelişiminde kalıtsal ve çevresel etkenlerin birlikte belirleyici olduğunu ifade etmektedirler. Kişiliğin oluşmasında kalıtım, bedensel yapı faktörleri, sosyo-kültürel faktörler, coğrafi faktörler ile birlikte aile faktörü de büyük bir etkiye sahiptir.³

Kişiliği oluşturan başlıca unsurlar arasında bir insanın duygu, düşünce, yetenek, ilgi, tutum ve eylemleri yer almaktadır. Bu unsurlar insanın görünüşü, hareketleri, jest, mimik ve çevreyle uyumuyla dışarıya yansır. Kişiliğin bütünlüğü içinde her insanın öteki insanlardan farklı olmasını sağlayan, kendine özgü özellikleri vardır. Bu özellikler kişiliğin belli unsurlarıyla bağlantılıdır ve bunların dışarıya yansımaları kişiliğin göstergesidir. Mesela; çabuk duygulanma, çabuk düşünüp karar verme, fazla heyecanlılık, öfkelenme, alınganlık, güzel konuşma, olayları soğukkanlılıkla değerlendirme birbirinden farklı özelliklerdir. Bununla beraber insanın giyinişi, yürüyüşü, ses tonu, hareketleri ve zevkleri de kişiliğin birer parçasıdır. Kısaca, bir insan

¹ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, s.138,139.

² Baymur, *Genel Psikoloji*, s.271.

³ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*,s.140,147; Özkalp, *Davranış Bilimlerine Giriş*, s.268.

beden ve ruhu ile ne ise veya ne gibi görünüş ve davranış özellikleri ortaya koyuyorsa, bu özellikler onun kişiliğinin göstergesidir denebilir.¹

İnsanın karakter özelliği demek, bir anlamda, davranış özelliği demektir. Bu açıdan karakter, insanın ayırt edici özelliği olan “davranış kalıbı” olarak tanımlanır. Hayatımızı etkin bir biçimde yönlendiren akıl ve vicdanımız vardır. Aklımız ve vicdanımız, ikisi de ayrılmaz bir şekilde karakterimize bağlıdır. Eğer yıkıcı ihtiras ve tutkularımız, karakterimize hakim olursa, hem aklımız hem de vicdanımız bundan etkilenir. Fonksiyonlarını gerektiği gibi yerine getiremez hale gelir.²

Karakter kavramı, kişiliğin daha çok sosyal ve ahlaki özelliklerini ifade eder. Bu bakımdan, karakter sözü, kişilerin bu konudaki farklılıklarını ortaya koymak üzere kullanılmaktadır. Davranışlarını, toplumdaki sosyal değerler sistemine ve ahlak kurallarına uyduran ve bunları benimseyenlere “karakterli” ifadesini; buna karşılık, davranışlarını toplumun değerlerine uydurmayan kişilere de “karaktersiz” ifadesini kullanmak mümkündür. Gerçekte, olumsuz kişilik özellikleri göz önüne alınarak bazı kişiler hakkında söylenen ‘şahsiyetsiz’ nitelemesi, kişiliğin olmadığı anlamında değil de kişiliğin “karakter” dilimindeki uyumsuzluğu ve olumsuzluğu vurgulamak için yapılıyor olmalıdır.³ Özetle karaktersiz insan demek, ahlakı kötü olan ya da ahlaki eksiklikleri olan insan demektir.⁴ Bu manada ahlaklı insan ile karakterli insanı eşdeğer kabul edebiliriz.

Karakterin, kalıtımla gelen ve zamanla olgunlaşma faktörlerinin ilave olunduğu kalıtsal yönü olduğu gibi ayrıca çevresel faktörlerin etkisi ve bireyin kendi çabasıyla gelişen yönü vardır. Karakterin değişmesi öncelikle o eğilimin farkına varılması ve onunla savaşılmaması şeklinde iradi bir faaliyet olarak gelişir. Sonrasında bu iradi fiiller zaman içerisinde yerleşik hale gelerek karakter değişikliğini meydana getirir. Bireyin sahip olduğu kötü karakter özelliklerinin değiştirilip yerine iyi karakter özelliklerinin yerleştirilmesi de bu yolla mümkün olur.⁵ Aslında karakterin gelişimi insanın ahlaki gelişimi içerisinde yer almaktadır. İnsan gelişimi süresince birçok ahlaki davranışı kendine mal eder ve bu davranışlar onun karakterinin bir parçası haline gelir. Zaten karakter eğitiminin amacı da çocuklarda iyi ahlaki davranışların yerleşik hale

¹ Aybey, Salih, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Karakterin Rolü”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 181, Ocak-2006, s.16.

² Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.17.

³ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, s.149.

⁴ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s.155.

⁵ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, s.43.

getirilmesidir.¹ Karakterini eğitmek ve ahlakını güzelleştirmek insanın başta gelen görevlerinden biridir. Ahlakın güzelleşmesi de iyi bir karakter eğitimiyle mümkün olur.²

Çocuklara iyi bir karakter eğitimi vererek onların ahlakını güzelleştirmek konusunda din eğitiminin gücünden en üst seviyede yararlanılabilir. Din eğitimi konusunda daha yararlı bir sonuca varmak, karakter eğitimi üzerine eğilmekle mümkün olur. Karakterin olumlu yönde gelişmesine yardımcı olmak, din eğitimi yönünden son derece önemlidir. Karakter, kişiliğin ahlaki yönü olduğuna göre, karakterli insanların yetişmesi demek ahlaklı insanların yetişmesi demektir. Tüm insanlığın özlemi de bu değil midir?³ İşte İslam dini, insanın ahlakını güzelleştirmek için, karakterini eğitmeye büyük önem verir. Sağlam bir karakter oluşturmak için, önce insanın doğru bir inanç sistemine sahip olmasını ister. İnanç sistemine uygun bir yaşantı gerçekleştirebilmesi için de, insanın iradesini güçlendirmeyi hedefler. Bunu da çoğunlukla ibadet esaslarıyla gerçekleştirir. Ayrıca insanın ahlaki gelişimini sağlayabilmesi için, ona takip edeceği bir “ideal” sunar. Bu ideal Hz. Peygamberdir. Böyle bir “ideal”e dayanmayan ahlak eğitiminin başarılı olması zordur. Mü’minin alacağı karakter eğitiminin örneği, Hz. Peygamber’in karakteridir. Bu konu, ayet-i kerimede şöyle ifade edilir: “Allah’ın elçisinde sizin için üstün (güzel) bir örnek vardır.” (Ahzab 21). Görüldüğü gibi, Kur’an ve Hz. Peygamber’in hayatı, inanan insana mükemmel bir karakter eğitimi sunmaktadır. Başta Allah’a iman olmak üzere inanç esaslarının tamamı, insan ruhunu öylesine temizler ki, insanı Allah korkusunu her an hisseden ve her zaman Allah’ın bilincinde olan bir varlık haline getirir. Böylece insan, girdiği her türlü ilişkide Allah’ın varlığını hayatının her anında hisseder. Allah’ın rahmetine erişmek ve gazabına uğramamak için eylemlerini çok dikkatli bir düşünüp taşınma sonucunda ortaya koyar. Hayata bu tarz bir yaklaşım ise, irade terbiyesinin ve kendi kendini kontrolün anahtarı durumundadır.⁴

3.1.1.3. Vicdan Eğitimi

Vicdan eğitimi ve vicdanın gelişimi ahlaki eğitimin en can alıcı noktalarından birini oluşturmaktadır. Biz de konunun önemine binaen vicdanın gelişimi ve eğitimi hakkında iki ayrı kaynak ışığında konuya açıklık getirmek istiyoruz.

¹ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, s.52.

² Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, 16.

³ Demirbaş, Asaf, “Karakter ve Din Öğretimi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.139.

⁴ Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.18,19.

Her şeyden önce vicdan insana mahsus bir özelliktir. Hatta vicdanı insanın ruhsal yapısına yerleştirilen bir yetenek olarak düşünebiliriz. İnsan dünyaya vicdanlı olma kabiliyetiyle gelir ve bu yetenek onun ahlaki oluşumunda kendini yavaş yavaş gösterir.¹ Kendimizin veya başkalarının hareket ve davranışlarından olumsuz olarak söz ederken vicdan kelimesini kullanırız. Bazen de “Vicdanım razı olmadı!, Vicdanımın sesini dinledim!, Vicdansızlık etti!” gibi deyimleri kullanırız. Bu deyimlerden de anlaşıldığı gibi vicdan kelimesi, davranışların iyi veya kötü olduğuna hüküm veren, iyi hareketleri takdir, kötü hareketleri tekdi eden, bize iyilik yapmamızı emir, kötülük yapmamızı yasak eden ve insanda doğuştan var olan bir duygudur. Vicdanımız, henüz uygulamaya geçmemiş olan niyetlerimizi de denetler ve değerlendirir. Kalbimize iyilik yaptığımızda ferahlık, kötülük yaptığımızda sıkıntı verir. Vicdan bizim iyiyi kötünden ayırt etmemizi sağlayan bir iç ölçüdür, denetim mekanizmasıdır. Vicdan, işler ve davranışlar hakkındaki bilgi, anlayış ve eğilimlerin, bu anlayış ve eğilimlere dayalı akıl yürütmelerin toplamından başkası değildir. Vicdan bütün diğer kabiliyetler gibi, normal bir bünyede doğuştan vardır. Ancak onun olumlu veya olumsuz yönde hükümler verebilmesi, aldığı eğitime, kazanmış olduğu bilgiye ve anlayışa, kısacası insan aracılığı ile terbiye edilerek programlanmasına bağlıdır. Vicdan, genelde sanıldığı gibi değişmez değildir. Vicdanın da gelişme ve olgunlaşma dereceleri vardır. Çocuklarda vicdan, yani iyi ile kötünün ayırımı, başlangıçta, anne-babaların veya onların yerini tutan kişilerin emir ve yasaklarından ibarettir. Kendi akıllarının ve kalplerinin henüz bir katkısı yoktur. Çocuklar büyüdükçe, kendi kalplerinden ve kendi akıllarından emir almaya başlarlar. Anne-babalarını, öğretmenlerini, diğer yakınlarını üzen veya sevindiren şeyler, onların kendi geliştirecekleri iyi veya kötü anlayışlarına temel oluşturacaktır. Daha sonra onlar kendine veya başkasına saygı, kişilik, görev ve sorumluluk, erdem, din gibi fikirleri yavaş yavaş teşekkül ettikçe anlayışlarını geliştirip genişleteceklerdir. Vicdan, ahlak eğitiminin en etkili araçlarından biridir. İnsanı, herkesten uzak, hiçbir cezaya veya azara uğramayacağından emin olduğu durumlarda bile kötülük yapmaktan alıkoymaz. Bunun için, kişileri, aydınlık ve dürüst vicdanlara sahip olarak yetiştirmek, ahlak terbiyesinin hem aracı hem amacı sayılmalıdır. Öğrencilere iyi ile kötü, sorumluluk ile sorumsuzluk hakkında açık ve tam bilgiler verilip bunlar hakkında fikirler oluşturulmalıdır. Bununla beraber onlarda, değerlerin gerçeğini sahtesinden ayırt etme, gerçek değere sevgi ve bağlılık duyma kabiliyetleri de geliştirilmelidir. Gözden kaçırılmaması gereken önemli

¹ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s.234.

bir nokta da, çocuklara verilen ödüllerde ve cezalarda aşırılığa gidilmemesidir. Aksi olursa, vicdanın ferahlamasına veya sıkılmasına fırsat verilmemiş ve körleşmesine yol açılmış olur.¹

Çocukta vicdan ve ahlak gelişmesi konusunda yapılan çeşitli araştırmalar çocuklara sık sık uygulanan dövme, bodruma kapamak, cezaya bırakmak gibi fiziksel cezaların, çocukta zayıf vicdan gelişimi (yani yetersiz iç kontrol) meydana getirdiğini göstermiştir. Acaba çocuğu dövme ya da kuvvet kullanarak cezalandırmak niçin çocukta zayıf vicdan gelişmesine yol açar? Çocuk bir yaramazlık yaptığı zaman dayak yerse, kendince yaptığıının karşılığını ödemiş demektir. Yaptığını tamir etmek ve onun kötü sonuçlarını düzeltmek için düşünmesine ya da başka bir şey yapmasına gerek kalmamıştır. Ayrıca, dövülmek, çocukta ana-babaya karşı kızgınlık yaratır. Dolayısıyla çocuk kendi yaptığıının kötü bir şey olduğunu öğrenip kendini suçlu göreceği yerde kendini döven suçlar. Nihayet, bir disiplin tekniği, çocuğa taklit edebileceği bir model sağlar. Kendini döven ana-babasının saldırganlığını çocuk taklit edecek ve kızdığı zaman o da bir başkasını dövecektir. Böylece, fiziksel ceza çocuğa vicdanlı olmayı değil, saldırgan olmayı öğretecektir. Sevgiyi esirgeme, dövme gibi bir cezadır. Dövmeden farkı, fiziksel olmayıp psikolojik olmasıdır. Çocukla konuşmamak, ona aldırılmaz bir şekilde davranmak, ya da onu artık sevmediğini söylemek, sevgiyi esirgeme yollarıdır. Kanıt göstererek inandırmada ise çocuğun davranışının başkasına (ana-babasına, kardeşine, arkadaşına ya da bir başkasına) yaptığı zarara çocuğun dikkati çekilir. Böylece çocuğun kendini bir başkasının yerine koyması (empati geliştirmesi) sağlanır. Başka bir deyişle, çocuk davranışının sebep olduğu zararı anlar. Başkasının acısına, üzüntüsüne kendisinin sebep olduğu fikri, empati ile birleşince, çocuğun yaptığı davranıştan ötürü kendini suçlu hissetmesine ve pişmanlık duymasına yol açar. Böylece çocuk kendi kendini cezalandırmaya yani iç kontrol (vicdan) geliştirmeye başlamış olur. Demek ki, çocukta vicdan gelişmesi için önemli olan şey, çocuğun yaptığı kötülük karşılığı ceza çekmesi değil, kötülük yaptığı kişinin yerine kendini koyup onun için üzülmesi, onun gibi hissetmesi ve yaptığıından pişmanlık duymasıdır. Ceza ancak bunu gerçekleştirebilirse, kötü davranışın bir daha tekrar edilmemesini sağlar ve çocukta vicdan gelişimine katkıda bulunur. Bu nedenlerle sevgiyi esirgeme ve özellikle kuvvet

¹ Bilgin -Selçuk, *Din Öğretimi*, s.112,113.

kullanarak cezalandırmak (fiziksel ceza) ahlak gelişmesi için kanıt göstererek inandırma kadar doğru ve etkili disiplin türleri değildir.¹

İnanıyoruz ki yukarıdaki ilkeler doğrultusunda yapılacak etkili bir vicdan eğitimi, hem çocukların ahlak eğitiminde olumlu sonuçlar elde etmesini sağlayacak hem de vicdanın eğitilmesiyle birlikte ahlak eğitiminin amaçlarından biri gerçekleştirilmiş olacaktır.

3.1.2. Ahlak Öğretiminin Yöntem ve İlkeleri

Genel eğitim içerisinde ahlak eğitim-öğretimi nasıl, hangi yol ve yöntemlerle, hangi ilkelere bağlı kalınarak gerçekleştirilmelidir? Aslında bu konu çalışmamızın en önemli bölümlerinden birini teşkil etmektedir. Bundan sonraki bölümlerde gerek aile içerisinde, gerek genel olarak din eğitimi içerisinde ve gerekse de özel olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlak öğretiminin teknik, yöntem ve ilkelerine değineceğiz. Bu bölümde ise genel eğitim sistemleri içerisinde en önemli hedeflerlerden biri olarak kabul edilen ahlak öğretiminin nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışacağız.

Bir defa ahlak öğretiminde esas olan öğrencilere teorik bilgiler empoze etmekten ziyade ahlaki ilke ve kuralların davranışlara dönüşmesini sağlamaktır. Bu yüzden öğretilen davranış kurallarının nasıl uygulanacağını öğretilmesi ve bunların alışkanlık haline getirilmesi gerekir. Bunu sağlayabilmek ve ahlak öğretiminin etkinliğini artırabilmek için öğrencilerin sosyal ve bireysel her türlü eğilimleri bilinmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrencilerin eğilimleri gelişim evrelerine göre çeşitlilik ve değişiklik göstermektedir. Bu yüzden ahlak öğretiminde ahlaki gelişim evreleri dikkate alınmalı, çocuğun içinde bulunduğu ahlaki gelişim evresine uygun bir ahlak eğitimi yapılmalı ve onun bir sonraki aşamaya ulaşmasına yardım edilmelidir. Bu amaçla ilk yapılması gereken de çocuğun ahlaki ve ahlak dışı davranışlar hakkında bilgilendirilmesi olmalıdır.²

Yukarıda bahsettiğimiz öğrencinin eğilimleri ve bunları yönlendirme yolları hakkında Din Öğretimi adlı eserde bazı önerilerde bulunmaktadır. Eğitimciler, hem bütün insanların genel eğilimlerini hem de eğitmekte oldukları kişilerin özel eğilimlerini, huylarını ve alışkanlıklarını dikkate almaya, faaliyetlerini bunlara göre

¹ Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s.250,251.

² Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi*, s.139,140.

düzenlemeye mecburdurlar. Eğilimlerin ve duyguların bazıları daima iyiliğe, bazıları daima kötülüğe sebep olur. Mesela görev duygusu insanı her zaman iyiye, intikam duygusu her zaman kötüye, rekabet duygusu ise bazen iyiye bazen kötüye yöneltir. Eğiticilere düşen, iyiliğe hizmet eden duygu ve eğilimleri kuvvetlendirmek, kötülüğe sebep olanları zayıflatıp, etkisini azaltmaktır. Hem iyiye hem kötüye hizmet edebilecek duygu ve eğilimleri de istenilene uygun bir yöne, iyiliğe doğru yönlendirmek gereklidir. Bunun için izlenecek kurallardan bazıları fırsat yaratmak, somut örnekler göstermek, eğilimleri birbirine karşı kullanmak, aklı ve iradeyi güçlendirmek, kendine saygıyı korumak olarak sıralanabilir.¹ Aynı eserde ahlak öğretiminde bazı ince noktalar ise şöyle sıralanmaktadır: Ahlak terbiyesi gerçek hayatı unutturmamalıdır, toplumsal duygular zaafa dönüştürülmemelidir, kendini ve başkasını sevmekten vatan sevgisine, yüksek ve ince duygulara yönlendirme, iradenin güçlendirilmesi, vicdan eğitimi.²

Ahlak eğitiminde ahlaki fiillerin sıradan bir alışkanlık olarak değil de iradenin yönelmesiyle bilerek, isteyerek yapılan davranışlar olarak çocukların benliğine mal edilmesine çalışılmalıdır. Fiiller, fert tarafından, içten ve dıştan gelen motiflerin etkisiyle seçilmekte ve tekrar edile edile alışkanlık haline gelmektedir. İşte çocukların olumlu ve yararlı fiilleri isteyerek seçmesi ve o fiilleri davranış haline getirmesi iyi bir ahlak eğitimiyle gerçekleşecektir.³ Ahlaki prensipler önce çocuklara belirli yönlendirmelerle iyice benimsetilmeli ve zamanla bunların vicdanın emirleri haline dönüşmesi sağlanmalıdır. Ahlak eğitiminin ilk devresinde yani temyiz ve ergenlik öncesinde çocuğa hakim olan haz ve elem cinsinden duygular olduğundan bu devrede ahlaki kavramları temel alacak davranışlar ancak yapılması istenenleri teşvik ve mükafatlandırarak; yapılması istenmeyenleri ise engelleyerek uygun davranışlar pekiştirilir ve böylece bu davranışlar çocuğun benliğine mal edilir.⁴

Ahlak gelişimi geniş ölçüde değerli ve tutarlı tecrübelerle bağlı bulunmaktadır. Bu tecrübeler çocuğun doğru seçimler yapmasına, değişen çevreye ve şartlara uyum sağlayabilmesi için gerekli yeteneği elde etmesine yardımcı olmaktadır. Onun için çocuğa her zaman doğru seçim yapma ve değerli etkinliklerde bulunma fırsatı verilmelidir. Çocuk ancak edineceği tecrübelerle iradesini geliştirme imkanını elde edebilir. Bunun yanında çocuk, yaptığı davranışların sonucunu, diğer insanlar

¹ Bilgin-Selçuk, *Din Öğretimi*, s.105-107.

² Bilgin -Selçuk, *Din Öğretimi*, s.108, 112.

³ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, s.72.

⁴ Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, s.169.

üzerindeki etkisini önceden hesaba katan bir görüş açısı geliştirme yönünde eğitilmelidir. Yani çocuk diğer insanların onun hayatına, onun da bu insanların hayatına ne şekilde bir etkide bulunduğu farkına varmalıdır. Bu yöndeki yetiştirme biçimi, onun ileriye görme ve yaratıcı düşünme yeteneğini geliştirmesine imkan sağlayacaktır.¹

Özellikle ilköğretim dönemindeki çocuklar, soyut ilke ve değerleri kavrayabilmeleri için ahlaki sorunları gözlerinde canlandırabilmelidirler. “İnsanlar dürüst olmalı”, “yalan söylememeli”, “başkalarına yardımcı olmalı”, “nazık, saygılı davranmalı” gibi öğütler çocuklarda davranış değişikliğinin ortaya çıkması için yeterli olmaz. Çocukların soyut değer ve ilkeleri kavrayabilmeleri için, onların varlığı ya da yokluğunda karşılaşılabilecek durumları gözlerinde canlandırabilmeleri gerekir. Örneğin, bulduğu cüzdanı sahibine iade eden bir öğrencinin davranışının doğru ve dürüst bir davranış olduğu sınıf içinde belirtildikten sonra, cüzdan sahibinin parasını bulamasaydı neler olabileceğinin tartışılması “Başkalarının eşyalarını almamalısınız.” türünden öğütler verilmesinden daha etkilidir ve çocuklarda istendik davranışların ortaya çıkmasına daha kolay imkan sağlar.² Susuzluktan içi yanan bir insanın susuzluğunu, ona bir bardak suyun doyumsuz tadını anlatıp bir bardak suyu göstererek gideremezsiniz. Yapılacak iş onun bir bardak suyu içmesini sağlamaktır. Çocuğa yalnızca güzel ahlakın ne olduğunu anlatmakla yetinmek yanlıştır. Çocuk, kendisine kazandırılmak istenen güzel ahlakın hayattaki sonuçlarını gözleyebilmeli, kendi yaşantısında bu ahlakın güzelliklerinden faydalananı olmalıdır. Çocuk, güzel ahlakın insana nasıl yakıştığını, insanın üzerinde ne kadar güzel durduğunu görebilmelidir. Ona nefis bir orman manzarası önünde saatlerce ormanın güzelliğinden, ağacın faydalarından bahsedebilirsiniz. Ama onu bu konuda derinden etkilemek çıplak bir tepeye ağaç fidanları dikmekle mümkün olacaktır. Konuşmak yerine yaşadığınızda, çocuk güzel ahlakın hayatı nasıl değiştirdiğini görür. Ayrıca güzel ahlakın çocuğa güzel bir şekilde sunulması gerekir. Nice doğru düşünce olmuştur ki muhatabına doğru bir yaklaşımla sunulmadığı için o doğruluğun hak ettiği sonuca ulaşamamıştır. Güzel olanı güzel, doğru olanı doğru taşımak en az bunların sonuçları kadar önemlidir, çünkü güzelin ve doğrunun değiştirme gücü, onların iyi taşınması ile işlemeye başlar. Estetik bir anlayıştan, sanatlı bir yaklaşımdan yoksun yönelmeler sonuçlara karşı ilgiyi dağıtır, belki yok eder. Siz bir yangın söndürme aracı olmayı başaramazsanız, göldeki su

¹ Altaş, Nurullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s.56,57.

² Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, s.126.

yangını söndüremez. Suyun ateşi söndürme gücü vardır ama bu gücün işlemesi suyun oradan taşınıp doğru bir şekilde ateşe dökülmesine bağlıdır. Çocuğa kafasına vurularak “İyi ol!” denemez. Temizliğin ne kadar önemli olduğunu anlatmak için onun üstüne çamur süremezsiniz. Ne kadar güzel olursa olsun bir manzarayı seyretmesi için oraya dövülerek götürülmeyi kim ister? Öyleyse çocuğa güzel ahlak özellikleri en güzel yol ve yöntemlerle en doğru şekilde aktarılmalıdır.¹

Daha önce de söylediğimiz gibi başarılı bir ahlak eğitiminin en önemli etkenlerinden biri de ahlak eğitimi gerçekleştiren kişinin kendisidir. Çocuğun model alacağı kişilerin başında öğretmenleri gelir. Eğiticiler yaşantılarının her anıyla, özellikle ahlak ve karakter bakımından öğrencinin gözünde en güzel örnek olabilmelidirler. Onlar güzel ahlakı öylesine hareket halinde tutabilmelidirler ki çocuk, o ahlakın sınırları yıkıldığında bütün güzelliklerin de yıkılacağını hissetsin. Sınırlara, yasaklamalara uymadığında hangi güzelliklerin yok olacağını göremeyen bir çocuk, bunlara uymak için çok istekli davranmayacaktır. Kimse değerli olduğuna inanmadığı bir şeyi korumaya çalışmaz, onu korumak için yapması gereken fedakarlığı yapmaz. Öğretmenlerinin davranışlarından, girişimlerinden ve elde ettiği sonuçlardan kendisine sunulan güzel ahlakın insanlığın kalbi olduğuna inanan bir çocuk o kalbin durmaması için çalışacak yetişkinlerden birisi olma yolunda ilerleyecektir.²

3.2. Öğretim Ortamları ve Ahlak Öğretimi

Her çocuk bir aile içerisinden, belli bir eğitim ve terbiyeden geçmiş olarak okula gelmektedir. Aileden alınan eğitim okul yaşantısını önemli ölçüde etkilemektedir. İşte bu nedenle okul ortamında başarılı bir ahlak eğitimi gerçekleştirebilmek adına, aile ortamındaki ahlak eğitiminin de iyice bilinmesi ve okullarda yapılacak eğitim-öğretim çalışmalarının bu doğrultuda planlanıp yürütülmesi gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde; öncelikle ailenin önemi ve eğitim görevi ile ailede dini-ahlaki eğitim nasıl olmalı konularını irdelemeye çalışacağız. Sonrasında çocuğun eğitiminde etkili olan diğer öğretim ortamlarına kısaca değineceğiz.

Bilindiği gibi her insan bir aile içinde dünyaya gelir. İnsanın gelişip yetişmesinde, hayata hazırlanmasında ailenin önemi sanıldığından çok daha fazladır. Denebilir ki, insanın sağlıklı bir şekilde büyümesi ile uygun bir eğitim ve öğrenim kazanması, büyük

¹ Apuhan, *Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, s.181,182.

² Apuhan, *Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, s.189,190.

ölçüde ailesinin yapısına bağlıdır. Bir aile içinde dünyaya gelen çocuğu hayata hazırlayan ailesidir. İnsan üzerinde en etkili olan davranış kalıpları, aile içinde kazandıklarıdır. Aile terbiyesi alamamış insan, bu eksikliğini hayatının sonuna kadar hisseder. Çünkü aileden alınan terbiyenin izleri, insan hayatının sonuna kadar devam eder. İnsana ailesinden daha güçlü tesir edebilen başka bir kurum yoktur.¹ Nice üstün kabiliyetler, cahil annelerin ellerinde körleşmiş, yine nice kabiliyetsiz kimseler, yetenekli annelerden aldıkları kuvvetli terbiye ile yükselmiş, topluma, devlete ve millete faydalı olmuşlardır.² Tabii ki aile eğitim-öğretim açısından her şey demek değildir. Çocuğun doğuştan getirdiği kalıtsal özellikleri ve geçirdiği yaşantılar da onun karakteri, kişiliği, zekası, gelişimi vb. alanlarda önemli ölçüde etkili olmaktadır. “Araştırma sonuçları ‘Çocuğun problemlili oluşu, anne baba sebebiyledir.’ şeklindeki basit görüşü doğrulamamıştır. ‘Çocuğun bugünkü durumu, onun doğuştan getirdiği özelliklerin sonucudur.’ şeklindeki görüş de doğrulanmamıştır. Çevrenin etkileri de bu alanda tek başına belirleyici olamamaktadır. Öyleyse ne denilecektir? Denilebilen şudur: Davranışları belirleyen, çocuğun doğuştan getirdiği özellikler ile, onun evdeki, okuldaki ve genel olarak çevresindeki büyüklüğü ve arkadaşları ile etkileşimin bir sonucudur.”³

Aile dini, ahlaki, kültürel, sanatsal, hukuki, gelenek ve göreneklerle ilgili bilgilerin ve bunlara ait yaşayış biçimlerinin ilk aktarıldığı çok önemli bir mekandır. Hatta o, bu değerlerin yeni nesillere aşılandığı en başta gelen, vazgeçilmez bir yuvadır. Bu gerçekten hareketle ailenin ilk dini ve ahlaki gelişmenin de yuvası olduğunu ifade edebiliriz. Din, kültür, dil, ahlak, gelenek ve görenek gibi belirli değerler olmadan ailenin var olması mümkün değildir. Şu halde aile tarihi hayatın yeni nesillere aktarılmasında vazgeçilmez bir kuruluştur. O, geçmiş ve geleceğin birbirine bağlanmasında ilk geçiş yeri, yani ilk hayati köprüdür. Aile bu görevini eğitim yoluyla yapar. Öyle ise aile nesiller arası geçişin sağlandığı çok önemli bir bağıdır. Bu durum dini ve ahlaki gelişme bakımından aynen geçerlidir.⁴ Çocuk ilk temel bilgileri ve hayat tecrübelerini ailesinden edinmekte, eğitimin temeli ailede atılmaktadır. Çocuk ahlaki değerler ile de ilk olarak ailesi içerisinde karşılaşmakta ve dolayısıyla ilk ahlaki tecrübeleri ailede kazanmaktadır. Buna göre çocuğun ahlaki gelişimi bakımından aile

¹ Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.74, 75.

² Beşoğlu, *Çocuk Bakım ve Terbiyesi*, s.264

³ Bilgin, *İslam’da Çocuk*, s.29.

⁴ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.287,288.

yaşamı hayati bir öneme sahiptir.¹ Özetle, aile çocuğun bütün alanlarda ilk eğitimini aldığı bir kurumdur. Dolayısıyla dini ve ahlaki eğitim de temelde aileden alınmaktadır.

Her görevi örgün eğitim kurumlarına, okullara yüklemek doğru bir yaklaşım değildir. Okul bilgi verir, bilginin davranış haline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise, okul çağından çok önce insanda vardır ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Okul, duyguların davranışlar şeklinde somutlaşmakta olduğu bir dönemde onları bilgi ile bağdaştıracak ve bu yolla yararlı olacaktır. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve onların doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecek, benimseyemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip, kaideleri, kuralları, kanunları ezberlediği halde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, şahsi çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olduklarını göstermektedir.² Öyleyse her aile çocuğunu, dini ve ahlaki bakımdan en güzel şekilde yetiştirmek için gereken tedbirleri almalı, onları topluma faydalı bireyler kılmak için üzerine düşen görevleri fazlasıyla yapmalıdır.

Çocuğun ahlaki gelişiminde etkili olan faktörlerden biri de arkadaş çevresidir. Bebeklikten ilk çocukluğa geçiş dönemiyle birlikte arkadaş çevresiyle tanışan çocuğun eğitiminde onun akran grupları çok önemli bir yere sahiptir. Çocuk büyürken birçok şeyi akran grupları içerisinde ve oyunla öğrenir. Oyunları anne ve babasından daha çok kendi yaş gruplarındaki çocuklarla oynamaktan zevk duyar. Bu bakımdan aile çocuğunu eğitirken onun arkadaş seçimine yardımcı olmalı, iyi terbiye almış ahlaklı çocuklarla birlikte olmasına özen göstermelidir. Kötü arkadaş çevresinden çok sayıda ahlak dışı, olumsuz davranışlar öğrenen çocuğu bu tür davranışlardan vazgeçirmek çok zor olabilir. Taklitle öğrenmenin çok yoğun şekilde gerçekleştiği bu dönemde arkadaşlarının bütün hal ve hareketlerini, sözlerini kendisi de yapmak için büyük heves içerisinde olan çocuğa iyi örnek olabilecek akran grupları oluşturmak ailenin önde gelen görevleri arasındadır.

¹ Yavuz, *Çocuk ve Din*, s.218.

² Bilgin, *İslam'da Çocuk*, s.131

Aile ve akran grupları yoluyla gerçekleştirilen eğitim informal eğitim olarak adlandırılır. Bir de belli bir plan ve program dahilinde, örgün eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilen eğitim vardır ki buna da formal eğitim denir. Formal eğitimin gerçekleştirildiği ilk ortam okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Bugün bütün dünyada uzmanların üzerinde ısrarla durdukları konulardan biri de okul öncesi eğitimin önemidir. Bizim ülkemizde de okul öncesi eğitim kurumlarının değeri gün geçtikçe daha iyi anlaşılmakta ve bu kurumlar büyük bir hızla yaygınlaştırılmaktadır. Ancak bu kurumların programlarında din ve ahlak eğitim öğretimi yer almamakta, büyük çoğunluğunda da dini-ahlaki eğitim hiç yapılmamaktadır. Bu bölümde, konunun önemine binaen, Z. Nezahat Özeri'nin "Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi" adlı çalışmasından yararlanarak meseleye açıklık getirmeye çalışacağız.

Eğitim doğumla başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu uzun sürecin belki de en önemli evresini insanın beyninin ve sinir sisteminin en hızlı geliştiği ilk 5 yaş dönemi oluşturur. En yoğun öğrenme bu dönemde görülür. Yapılan birçok araştırma, okul öncesi dönemde kazanılan tecrübelerin, bireyin sağlıklı bir kişilik yapısı oluşturmada, yeteneklerini en verimli şekilde geliştirebilmesinde, inanç ve değer yargılarının şekillenmesinde ve toplumda sorumluluk sahibi olabilmesinde oldukça etkili olduğunu göstermiştir. Okul öncesi eğitim kurumları, ailenin sunduğu sınırlı olanakları zenginleştiren, çocuklara gerek fiziksel, gerekse zihinsel ve sosyal gelişimleri açısından daha yeterli ve uygun bir ortam sunan, eğitim amacı bulunan sosyal bir çevredir. İnsan ilişkilerinin inceliklerini, toplumun sosyal değerleri ve istekleri doğrultusunda öğreten bu çevre, çocuklarda, okul yaşamının beklentilerine uygun davranışları geliştirmesi açısından da büyük önem taşır. Kendine güveni olan, kendi ayakları üzerinde durabilen, çevresine duyarlı, gelişen ve değişen dünya ve ülke şartlarına uyum sağlayabilecek, esnek ve orijinal düşünce yapısına sahip, yaratıcı bireyler yetiştirebilmek için okul öncesi eğitim kurumlarına mutlak surette ihtiyaç vardır. Bu kurumların amacı, çocuğu tüm gelişim (duygusal, bilişsel, sosyal, motor, dil, ahlak ve din) alanlarında desteklemek, gelecek eğitim basamaklarına hazırlamak, onların kendini ifade eden, yaratıcı yönlerini ve becerilerini ortaya koyan, sosyal bir birey olarak yetişmesini sağlamaktır.¹

Üç-altı yaşları arasında çocukların tüm gelişim alanları (motor, dil, duygusal, sosyal ve bilişsel)'nda olduğu gibi din ve ahlak gelişimlerini destekleyici bir eğitime de

¹ Özeri, Z.Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s.15,16.

ihtiyaçları vardır. Ancak lkemizde okul öncesi eēitim kurumlarının programlarında din ve ahlak eēitimi amaç olarak belirlenmemiştir. Sadece ocuēun sosyal gelişimine yönelik bazı ahlaki kuralların kazandırılması hedef olarak ele alınmıştır. Halbuki dünyadaki birçok ülkede din ve ahlak eēitimi, okul öncesi eēitim kurumlarının amaçları arasında yer alır ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için çeşitli programlar hazırlanır. Ayrıca ocuēa milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel deēerlerin benimsetilmesi amacına yönelik bir eēitim verilmesi Türk Milli Eēitimi'nin genel amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaçtan hareketle okul öncesi eēitim kurumlarında din ve ahlak eēitimi verilebilir, verilmelidir. ocuk psikolojisi ve gelişimine uygun olma esasını göz önünde bulundurarak, din ve ahlak gelişimini hedefleyen okul öncesi eēitim programları hazırlanması suretiyle çocukta istenilen yönde din ve ahlak eēitimi kolaylıkla saēlanabilir. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için program hazırlanırken gelişimsel hedef olarak din ve ahlak gelişimleri de amaçlar arasında yer almalıdır.¹

Eēitimin ve ahlak ēretiminin formal olarak gerekleřtirildiēi diēer bir ortam da okuldur. Okullar ocuēun zihinsel, bedensel, sosyal, kültürel, duygusal, ahlaki vb. her yönden gelişimini saēlamayı amaçlayan örgün eēitim kurumlarıdır. Devletin okullara özellikle de mecburi olan ilköēretim kurumlarına yklediēi en önemli görevlerden birisi de, bir plan ve program dahilinde ve belli ilkeler doērultusunda gerçekleştirilecek ahlak ēretimiyle ērencilerde ahlak gelişimini saēlamasıdır. Aslında okulların “ēretim” ile birlikte iki temel fonksiyonundan birini oluşturan “eēitim”i biz daha çok ahlak eēitimi olarak düşünebiliriz. Buna göre ilköēretimin her kademesinde ve bütün derslerde ahlak ēretiminin gerçekleştirilmesinin zaruri olduēunu ifade edebiliriz. Zaten ilköēretimde her sınıfta ve her dersin programında milli eēitimin hedefleri doērultusunda ahlak ēretimi adına birtakım hedefler belirlenip bu doērultuda çalışmalar yapılmaktadır. Bir ders müfredatı içerisinde özel olarak ahlak ēretimini hedef alan ders ise adında da ifade olunduēu üzere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleridir. Biz de bu konuyu çalışmamızın asıl alanını oluşturan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri çerçevesinde inceleyeceēiz.

¹ zeri, *Okul ncesi Din ve Ahlak Eēitimi*, s.256.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM KURUMLARINDA DKAB DERSLERİ VE AHLAK ÖĞRETİMİ

4.1. Din ve Ahlak Öğretimi İlişkisi

4.1.1. Ahlakın Temellendirilmesi ve Din

Ahlak ile ilgili ciddi tartışmalardan biri de onun temellendirilmesi mevzuunda olmaktadır. Felsefe tarihi boyunca ahlaki ilke ve kuralların filozoflar tarafından, genel olarak ya dine ya da din dışı temellere dayandırıldığını görüyoruz. Din dışı temellendirmelerde akıl, sezgi ya da duygu ön plana çıkmaktadır.¹ Biz bu bölümde, din eğitiminin içerisindeki ahlak eğitim-öğretimini araştırıyor olmamızdan hareketle, daha çok dini temelli ahlak sistemlerini ve bunların din dışı temellere dayandırılan ahlak sistemlerinden üstünlüklerini ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonraki bölümlerde de özellikle Kur'an ve sünnet ekseninde gelişen İslam ahlakına ve eğitimine değineceğiz.

Din temelli ahlak sistemlerinde nelerin iyi ya da kötü olduğu dini otorite tarafından belirlenir, yapılması ve yapılmaması gereken hususlar belirtilip insanlardan bunlara uymaları istenir. İşte bu itibarla dini ahlak, kural koyucu diğer bir ifadeyle normatif ahlak niteliği taşımaktadır. Burada dinler, insanların birbirleriyle ve insanüstü bir varlıkla ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini ilahi buyruklarla ortaya koyarlar.² İlahi buyruklar ise Tanrı tarafından belirlendiği için kesin ve mutlaktır. Bu fiiller hakkında görecelikten ve sonuca göre değerlendirmeden söz edilemez.³ Din temelli ahlak sistemlerinin genel karakteri bu şekildedir.

Din ile ahlak arasındaki münasebete araştırmacıların yaklaşımları az çok birbirinden farklılıklar göstermektedir. Mesela Baban-zade Ahmed Naim; “Her yerde olduğu gibi ahlaki kuralları, insani görevleri, insan hayatını düzenleyen ilişkilerin dayandığı kanunları da insanlara ilk öğreten dindir. Milletleri mutluluk ve ilerleme duraklarına ulaştırmayı hedefleyen bu kural ve kanunlar, hangi milletin dininde daha açık ve ayrıntılı ise, o millet dünya sahnesinde daha güçlü ve sürekli olmuştur. Ayrıca o millet, bütün insan cinsine faydalı olmak bakımından da, daha derin izler bırakmıştır...

¹ Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, s.14.

² Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, s.4.

³ Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001, s.322.

Aynı şekilde herhangi bir millette bu kural ve kanunlar, istenilen seviyedeki mutluluğu sağlamaktan aciz kalmışsa, dinin bu yöndeki eksikliğini o milletin akıllıları, filozofları tamamlamaya çalışmıştır.”¹ demektedir. Ona göre ahlak kurallarının en önemli yaptırım gücü dindedir. Çünkü Allah’a inanan kişi, Allah’ın, ahiret gününde kullarını ödüllendireceğine veya cezalandıracağına olan kuvvetli imanı ile ahlak kurallarına uyma konusunda çok daha hassas ve dikkatli davranacaktır.² Yazgan, din-ahlak münasebetinde karşılıklı tesirlerin varlığına dikkat çekmektedir. Ona göre ilahi kanun, insanlığın ahlaki fazilete erişmesi için din zaruretiyi ortaya koymuştur. Bütün semavi dinlerin ana hedefi ahlak ve faziletin yüceltilmesidir. Din ile ahlak arasında çok sıkı bir tesir ve karşı tesir ilişkisi vardır. Ahlakın kaynağı dindir, ahlak dinden doğmuştur, dinin neticesidir. Buna karşılık ahlakın hakim olduğu toplumda din fikri ölmez. Ahlaki muhit, din kültürünü meydana getirir. Din, ahlak sayesinde topluma feyiz saçar. Dini inançların temelinde çoğu defa ahlaka ait üstün bir kaide mevcuttur.³ Pazarlı ise din ahlak münasebetine daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ona göre ahlakın temel ilkeleri olan vazife, hayır, sorumluluk gibi temel kavramlar metafizik alana aittir ve ahlak dini- akli bir kuruluştur. Diğer yandan ahlak fertlerin ve toplumların mutluluk ve düzenini sağlayacak kuralları koyar. Bu bakımdan ahlak ferdi ve sosyal yönleri olan bir müessesedir. Özetle ahlak, kökleri metafizik ve tanrısal, gövdesi ve dalları akıl ve sosyal gerçekler alanında büyüyüp gelişen kutsal bir ağaçtır.⁴

Esasında gerek dini gerekse din dışı ahlak sistemlerinde insanlardan yapmaları ve uymaları istenen ahlaki ilke, kural ve davranışlar neredeyse aynıdır. Ancak iş, ahlaki davranışların uygulanması noktasına geldiğinde dini ahlakın üstünlüğü kendisini göstermektedir. Çünkü ahlaki prensiplere uygun hareket etmeyi sağlayacak en önemli motivasyon kaynağı dindedir. Orada insanlardan ahlaki prensiplere uymalarını isteyen ya da emreden Tanrıdır. İnsan inandığı halde Tanrının emirlerine uymadığı zaman inancıyla çelişkiye düşmektedir. Bu yüzden o Tanrıya olan kuvvetli inancıyla ahlaki ilkelere uyma konusunda daha çok motive olmaktadır. İnançlı insan için ahlaken kötü davranışlar aynı zamanda günah, iyi davranışlar da sevap niteliği taşımaktadır. O bilir ki Tanrının emirlerine uymamak cezayı, uymak ise mükâfatı gerekli kılmaktadır. Ayrıca yaradanının kendisini her an izlediği bilincinde olan insan, kanun otoritesinin

¹ Baban-zade Ahmed Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, s.8.

² Baban-zade Ahmed Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, s.10.

³ Yazgan, Mustafa, *Semavi Dinlerde Ahlak*, Nur Yayınları, Ankara 1976, s.29.

⁴ Pazarlı, *İslamda Ahlak*, s.33.

bulunmadığı hatta kimsenin olmadığı yerlerde bile kötü davranışlar işlemekten kaçınmak durumunda kalmaktadır. Dini ahlakın insana güven veren bir diğer özelliği de, zamana ve toplumlara göre değişmeyen sağlam ve kalıcı ahlak esasları getirmesidir. Zamana ve mekana göre değişen ahlak kuralları, insanı bağlayıcı ve güven verici olamaz.¹

Ahlakın fert ve toplum hayatına sağladığı katkılar konusuna dini açıdan yaklaştığımız zaman kısaca şunları görürüz: Her şeyin değeri, sağlamış olduğu faydaların derecesi ve gayesinin yüksekliği ile doğru orantılıdır. Ahlak ise bu açıdan çok yüksek bir yerde bulunur. Çünkü ahlak insanlara faziletleri, hayır ve şerri, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü öğretir, bazı ruh hastalıklarının sebeplerini göstererek onlardan kurtulmanın ve tedavi olmanın yollarını gösterir. Sonuçta kalbimizin güzel duygulara ve irademizin iyi davranışlara yönelmesini sağlar. İnsanın, her türlü görevini yerine getirip, insanca yaşamasını ve bunun sonucunda Allah'ın rızasını kazanmasını, dünyada huzur ve sükûn içinde yaşayarak ebedi ahiret mutluluğu elde etmesini sağlamış olur. Zaten ahlakın gayesiyle ilgili olarak, ahlakçıların büyük çoğunlunun üzerinde ittifak ettikleri husus, ahlakın insan için iki dünya mutluluğuna olanak sağlamasıdır.² Sonuç olarak diyebiliriz ki, dinin nihai hedefi olan iki dünya saadatinin gerçekleşmesinde ahlaki kurallara uymanın büyük önemi ve değeri vardır. Ayrıca dini ve ahlaki ilkeler ve kurallar doğrultusundaki yaşayış ferdi ve sosyal hayatın daha düzenli, sağlıklı ve huzurlu yaşanmasına olumlu yönde destek sağlamaktadır.³

Din dışı temellere dayanan ahlak sistemlerinin eksik ve zayıf yönleriyle ilgili araştırmacılar şu tespitlerde bulunmuşlardır: Din dışı temellerden duygu ile temellendirilen ahlak felsefelerinde ahlaki hükümler, ferdi duyguların ifadesine indirgenmektedir. Bu sebepten doğrulanıp-yanlışlanması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu tür ahlak anlayışlarında genel geçer, objektif ahlak doğrularından söz edilmemektedir. Objektif bir değer teorisini kabul etmeyen bu teorilerde, ahlaki değerler insanın zihni bir ürünü olarak kabul edildiğinden, farklı mekan ve zamanlarda değişmeyen, yükümlülük getiren, mutlak ahlaki değerlerden bahsedilmemektedir. Böylece, bütün insanlar için bağlayıcı temel ilkeleri olan kural koyucu (normative) bir ahlak sistemi kurulmamaktadır. Ahlaki değerlerin, insanın sırf zihni ürünü olarak kabul edilmesi insanlığın varolduğu günden bu yana gerçekleştirmeye çalıştığı ahlaki

¹ Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.37,38.

² Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.32,33.

³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.227.

faziletleri, içi boş birer zarf durumuna düşürür. Böylece adalet, zulüm, doğruluk, yalancılık gibi kavramların anlamları kişiye ve bağlı olduğu topluma göre değişir. İşte bütün bunlar, kural koyucu (normative) bir ahlak sisteminin ortadan kalkması demektir. Bu ise fert ve toplum hayatından ahlakın kaybolması sonucunu doğurur. Çünkü bu durumda gerek fert bazında gerekse toplum bazında gerçekleştirmek için gayret gösterilecek ahlaki standart kalmayacaktır.¹

Tarih boyunca görülmüştür ki felsefi teoriler, geniş halk kitlelerinin zihni gelişimine hizmet ettikleri halde, kalplere tesir etme ve ahlak ilkelerini ruhların derinliklerine indirip orada yaşatma konusunda, din ve inanç kadar başarılı olamamıştır.² Dine inanmayanların ahlakı, yaptırım gücü olmayan bir ahlaktır. Günahı, sevabı, ahiret mutluluğu ve ödülü olmayan bir ahlak, büyük kitleler arasında tutunamaz. Bu sebeple din, ahlakı gerektirir. Dolayısıyla din öğretimi ve eğitimi ahlakı da içine alır. Dinin ve din eğitiminin hedeflerinden birisi de ahlaki davranışlara bir düzen vermektir.³ Bütün bu açıklamalar dikkate alındığında, din dışı temelle gerçekleşecek bir ahlak eğitiminden istenen sonuçların alınması mümkün ise de kapsam, derinlik ve sürekliliği açısından din temelli ahlak eğitiminin daha kalıcı ve etkili olacağı ileri sürülebilir.

Ahlakın temellendirilmesi hususundaki tartışmaya farklı bir yorum getiren Aydın, orta yolu tercih etmekte ve olması gerekeni şöyle ifade etmektedir. Birileri, eğer tutarlı olacaksa dini inanca sahip olmayan herkesin ahlaksız olduğunu, ötekiler ise bütün dindarların bencil olduğunu iddia etmek gibi savunulması güç bir tutumun içine girmektedirler. Birileri, bütün ateistlerin nihilist, ötekiler de bütün dindarların dar kafalı veya irrasyonel olduklarını iddia etmektedirler. Her iki görüş, temelde empirik iddialara dayanmak zorunda olduğu halde, birtakım genellemelerden kuvvet almaya çalışıyor. Yine her iki görüşte de objektif tahlillerin yerini çok kere hissi tepkiler alıyor. Dinle ahlak arasında tam bir bağımlılık yahut zıtlık görmeyi, mantık, bilgi ve duygu düzeylerinde imkansız gören bir çok insan, orta bir yol izlemekte ve daha ılımlı bir din-ahlak ilişkisi düşünmektedir. Bugün dini olduğu gibi, ahlakı olduğu gibi kabul ederek her iki alan arasında bir diyalogun bulunduğunu kabul etmek aslında en uygun görüştür. Bu bağlamda din, ahlaki kavramların belirlenmesinde, yahut tamamlanmasında iş gören

¹ Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, s.157.

² Baban-zade Ahmed Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, s.9.

³ Bolay-Kavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, s.18.

bir unsur olarak değil, teşvik ve terkip edici bir unsur olarak gücünü göstermektedir, şeklinde düşünülebilir.¹

4.1.2. Din Eğitiminin Amaçları ve Ahlak

4.1.2.1. Din Eğitimi ve Amaçları

4.1.2.1.1. Tanımı ve Önemi

Din eğitimi denildiğinde iki kavramın varlığı aklımıza geliyor. Birisi din, diğeri ise eğitim. Din eğitimi tanımlayabilmek için önce din ve eğitim kavramlarını bilmek, tanımlamak gerekmektedir.

Eğitim kavramının belki de yüzlerce tanımı vardır. Eğitim ile az ya da çok ilgisi olan kimseler kendi mesleklerine, konumlarına, ilgi alanlarına hatta ideolojilerine göre eğitimi tanımlamışlardır. Bunun sonucunda çok çeşitli eğitim tanımları ortaya çıkmıştır. Eğitimin son zamanlarda en çok rağbet gören tanımı, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen yönde değişmeler meydana getirme süreci, şeklindedir.

Aynı eğitim kavramında olduğu gibi din kavramı üzerinde de çok fazla araştırma ve inceleme yapılmış, çok fazla insan bu konu üzerinde kafa yormuş, sonuçta da çok çeşitli din tanımları ortaya çıkmıştır. Her dinin, her toplumun hatta her ferdin kendine göre bir din anlayışı ve tanımı vardır. Aslında her dinin, kendi içinde özü bir olmasına rağmen herkes ondan farklı şeyler anlamış, onu tutum ve davranışlarına farklı seviyede ve şekilde yansıtmıştır. Bu yüzden her insan kendine göre bir din tanımı yapabilir. Din, en geniş anlamıyla kutsalın tecrübesi ya da kutsalla kurulan bağ olarak tanımlanır. Kutsal, insanüstü özellikleri olan, en yüce varlıktır. İlâhi dinler bakımından din, “Allah’a ibadet ve iman hakkında her milletin tuttuğu yol.”² olarak tanımlanır.

Din, toplum ve fert için o kadar önemlidir ki onun yerinin başka bir duygu ya da sosyal kurum tarafından doldurulması mümkün değildir. Din, ferdin olduğu gibi toplumun da sosyal kontrolünün en önde gelen vasıtalarından biridir. Toplumda bu kontrol zayıflarsa ferdin ve dolayısıyla toplumun davranışlarında bir çözülme ve bozulma, medeniyette gerileme, sosyal ve ahlaki bozulma görülür. İnancın en büyük yaptırım gücü olarak Allah korkusu iktisadi ve sosyal hayatın temelidir. Kalbinde ve

¹ Aydın, *Din Felsefesi*, s.315.

² Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki II*, s.269.

vicdanında rahatsızlık duymayan kimse çok kolay haksızlık yapabilir, suç işleyebilir.¹ Dinin kişi ve toplum üzerinde önemli bir yaptırım gücü vardır. Din insana iyi ve güzel ile kötü ve çirkini öğretir. İnsanın davranışlarına çeşitli mükafat ve cezalarla yön verir. Toplumlar bu gerçekliği hiçbir zaman göz ardı etmemişlerdir. Bunun sonucunda din eğitimi faaliyetleri doğmuştur.

Gerek fert gerekse de toplum için bu kadar önemli bir müessese olan dinin bir eğitim sahası oluşturması nasıl olacaktır? Bu konuda da çok ciddi tartışmalar olmuş, çok değişik görüşler ileri sürülmüştür. Hatta dini bu kadar önemli görenlerin yanında, onun toplumu uyuşturan bir afyon olduğunu, bilimsel hiçbir değerinin olmadığını, dolayısıyla da eğitime konu edilemeyeceğini söyleyenler de olmuştur. Ancak bizce hem dinin özü hem de toplumca ve fertçe yaşanan şekilleri eğitime konu olmalıdır. Esasen dinin başlı başına bir eğiticilik özelliği mevcuttur. Dinin bir eğitim-öğretim sahası oluşturması, sahip olduğu kültür, bilgi, duygu ve irade eğitimi ve davranış sistemi sayesinde olmaktadır. Biliyoruz ki duygular davranışa yön verir ve davranışa önderlik ederler. Din ise insan duyguları ile yakından ilgilidir ve duyguları çok yönlü olarak etkiler. Dinin eğitim olgusundaki önemli yeri, en kuvvetli kültür unsuru olarak toplumsal eğitimin gerçekleşmesindeki yeridir. Ayrıca dil, sanat örf gibi din milli şahsiyetin meydana çıkmasında büyük pay sahibidir.²

İnsanların din eğitiminde farklı amaçlar güdüp, ondan farklı yararlar beklemleri çeşitli din eğitimi tanımları ortaya çıkarmıştır. Bu farklılık aynı zamanda din ve eğitim tanımlarındaki farklılıktan da kaynaklanmaktadır. Yavuz’a göre din eğitimini; “Ferdin, çeşitli terbiye edici vasıflarla ruhen ve manen geliştirilmek suretiyle, Allah’ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesi.”³ şeklinde tarif etmektedir. Tosun ise din eğitimini güncel eğitim tariflerinden yola çıkarak, “Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.”⁴ şeklinde tanımlamaktadır.

Bütün diğer dersler gibi din dersi de öğrencilerin gerekli bilgi, beceri ve anlayışı kazanmalarına ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım eder. Bununla birlikte din dersi, diğer derslerle birlikte, çocukların ve gençlerin kültürel mirasımızı anlamalarına katkıda

¹ Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.41,42.

² Sezen, Yümnü, *Sosyoloji Açısından Din*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993, s.176,177.

³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.52.

⁴ Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, PegemA Yayıncılık, Ankara 2002, s.23.

bulunur. Onların sosyalleşmelerini ve kültürü geliştirecek bireyler olarak yetişmelerini sağlamaya çalışır. İnsan, kendi varoluşuyla beraber kendi dışındakilerin de varoluşlarını anlamaya çalışırken, doğru anlama, algı-davranış işbirliği, doğru değerlendirme ve doğru karar verme gibi kabiliyetlere muhtaçtır. Bu yüzden, insanın yetişmesine ve davranış geliştirmesine katkısı olabilecek her konu eğitim ve öğretimin kapsamına alınabilir ve okul programında yer alabilir. Değişik felsefi akımlar, doktrinler ve ideolojiler, insanın varlığı, geleceği ve mutluluğu ile ilgili değişik yorumlar getirirken, dinin getirdiği yorum da bir imkan olarak onların yanında yer alabilir. Böylece varlığa bakanların ve onu yorumlayanların tek tip bir yorum geliştirmedeği gerçeği ortaya çıkacaktır. Farklı bakış açılarının yanında, dinin de bakış açısını ortaya koymakla, yetiştirilecek olan neslin ufkunun genişlemesine, bu konuda onların da düşünüp katkılarda bulunmalarına yardımcı olunabilir.¹

Sosyal gereksinimler açısından bakıldığında da din eğitim-öğretimi zaruri görünmektedir. Bir sosyal kurum olarak insan davranışlarında önemli bir yere sahip olan dinin, geçmişteki ve günümüzdeki toplumlar bakımından başlıca fonksiyonu, bir sosyal kontrol aracı olarak toplumun entegrasyonuna katkıda bulunmaktır. Belli bir toplumun fertleri, belli bir inanç etrafında birleşmişlerse, bu inançlar, toplum fertlerinin benzer hareket ve davranışlarda bulunmalarını sağlayarak, toplumun belli bir bütünlük içerisinde yaşamasına imkan hazırlayacaktır. Din, bir taraftan insanları ortak davranışlara ve hareketlere yöneltirken, öte yandan da insanların birbirlerini sevmeleri gerektiği konusunda ortaya koyduğu ilke ve kurallarla, etkinliği ölçüsünde, sosyal vicdanın her zaman canlı tutulmasına zemin hazırlar. Böylece, toplum fertlerinin, birbirlerine zarar vermeden barış ve huzur içerisinde mutlu yaşamalarını sağlar.²

Dinin, insani bakımdan bakıldığında eğitim-öğretime konu olma mecburiyeti vardır. Çünkü din, fert olarak insan kimliğinin önemli bir parçasıdır. Kişinin yeryüzündeki varoluşuna anlam kazandıran, tarihi ve güncel kaynaklardan en önemlisi, şüphesiz dindir. İnsan dini tercihi sayesinde evreni ve dünya ile birlikte bu varlık formları içinde kendi yerini anlamlandırmakta, temel değer ve ideallerini bu anlam çerçevesinden türetmektedir. Ferdi bir tercih olarak din, hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılan temel değer kaynağıdır. “Ben neyim?”, “Nerden geldim nereye gidiyorum?” sorusuna, bugüne kadar dinler dışında tatminkar ve tutarlı cevaplar veren başka bir bilgi

¹ Selçuk, Mualla, “Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s.207,208,209.

² Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, s. 97,98.

kaynağı çıkmamıştır.¹ Ayrıca eğitimde çocuğun beden, fikren, zihnen, duygu ve iradesiyle ilgili bütün hususiyetlerinin işlenmesi ve geliştirilmesi hedeflendiğine göre, bu noktada onun dini-ahlaki eğitim-öğretimi göz ardı edilemez.² O halde eğitimde bu amaçlara ulaşabilmek adına din eğitim öğretiminden azami ölçüde faydalanılmalı, dini eğitim-öğretim hem amaç hem de araç olarak eğitime konu olmalıdır.

Evrensel açıdan baktığımızda, bugün Batılı birçok ülkede din çağın dışında, terk edilmesi gereken bir olgu olarak görülmek bir yana, modern toplumun vaz geçilmez bir unsuru olarak korunması ve güçlendirilmesi gereken bir ortak değer olarak görülmektedir. Dinin sosyal gerçekliğinin bir yönü de, toplumun ahlakına yansması veya onda temessül edilmesinde kendini göstermesidir. Bu da evrensel bir olgudur. Modern toplumların çoğunluğunda ahlaki değer ve ilkelerin kaynağı dindir. Dini temellere dayanmayan ahlak öğretilerinden bahsetmek mümkündür: Faydacı ahlak, hazcı ahlak, deontolojik ahlak gibi. Ancak, dine dayanmayan bir ahlakın yeterince etkili ve fonksiyonel olmadığı açık bir gerçektir.³ Bu itibarla din eğitimi, ahlak eğitiminin tam ve verimli olarak yapılabilmesi için en önemli alt yapıyı oluşturması bakımından eğitim sistemimiz içerisinde yer almalıdır.⁴

Din eğitiminin gerekliliği meselesine din tarafından baktığımızda durum yukarıdakilerden farklı görünmüyor. İnsanlar fıtratları gereği din olgusuna başvururlar. Dinin insan üzerindeki bu etkisi eğitimcileri mutlaka düşündürmelidir. Her halükarda din ile iç içe yaşayacak olan insanlara, mensup oldukları dinin gelişigüzel değil, bir sistem ve ilkeler çerçevesinde kazandırılması, tercih edilmesi gereken doğru yoldur. Yoksa insanların birçoğunun din adına yanlış birtakım düşünce ve fikirlere kapılması kaçınılmaz olur. Öyle ise, fıtratı gereği dindar olan insana, dinin mahiyeti gereği, belli metotlar ve sistemlerle kazandırılması, salim aklın tutacağı yoldur. Ayrıca her dinin kendisini mensuplarına kabul ettirecek ilke ve yöntemleri vardır. Özellikle ilahi dinlerde bu böyledir. İslam dininin de insanların din eğitimi konusunda bir tavrı vardır. İlkeler, yöntemler ve amaçlardan oluşan bu tavır, aynı zamanda kendi içinde tutarlı bir eğitim sistemidir. Her kuralında insanı öne çıkaran, onu en üst değer olarak kabul eden bir dinin, insanı yetiştirecek kuralları ihmal etmesi zaten bir tutarsızlık olurdu. Kur'an bir

¹ Bolay, S.Hayri-Türküne, Mümtaz'er, *Din Eğitimi Raporu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.3.

² Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.12.

³ Bolay-Türküne, *Din Eğitimi Raporu*, s.3.

⁴ Din eğitimi-ahlak eğitimi ilişkisi üzerinde çalışmamızın değişik bölümlerinde genişçe durduğumuz için burada bu kadarla yetinmek istiyoruz.

anlamda baştan sona insanın eğitimini amaçlar. Biz bu bağlamda Kur'an'da "Rab" sıfatının, Allah'ın kendisini isimlendirirken en çok kullandığı sıfat olduğunu örnek gösterebiliriz. İnsanla böylesine sıkı ilişkileri olan bir duygunun, din duygusunun eğitimi de zaruridir.¹ Aslında dinlerin insani ve toplumsal sahada hayat bulması ve devamlılığı eğitim-öğretim faaliyetleriyle mümkün olmaktadır. "İslam Dini kendisine önce eğitim ve öğretimle sahip çıkıldığı ölçüde var olacağının ve hayat bulacağının bilincindedir. Bundan dolayı o buna öğretimle başlamış ve kendini eğitim-öğretime bağlamıştır. Esasen dinin buyruklarına göre insanın fiil ve hareketlerini belirlemek ve yaşanacak hayatı ve neticede din ile nasıl özdeşleşeceğini göstermek eğitim-öğretim ile mümkün olur."²

Eğitimin en önemli fonksiyonlarından biri, geçmiş kuşakların kültürel birikimini yeni yetişen nesillere ulaştırmak, kısacası kültür aktarımını gerçekleştirmektir. Biz de dinin kültürel mirastaki önemine binaen, dinin eğitimini, onu gerekli kılan önemli dayanaklardan biri olarak sayabiliriz.³

1982 Anayasası ile ilk defa din ve ahlak eğitim ve öğretiminin ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulması hükme bağlanmıştır. Din eğitim-öğretiminin en önemli yasal dayanağını da anayasanın 24. maddesi oluşturmaktadır. Konu ile ilgili olarak Anayasanın 24. maddesinde şöyle denilmektedir: "Din ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." Bu hüküm doğrultusunda, 1982'den bu yana Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ilköğretimin 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarında haftada ikişer, orta öğretimde de haftada birer saat olmak üzere zorunlu olarak okutulmaktadır. Ayrıca Türk milli eğitiminin genel amaçlarını tam manasıyla gerçekleştirmek adına din eğitiminden faydalanmak zaruri görünmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin amaçları milli eğitim amaçları doğrultusunda belirlenmektedir. Bu durum Türk Milli Eğitiminin ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin amaçlarında şu şekilde ifadesini bulur: Türk milli eğitiminin genel amaçları, 24.06.1973 tarih ve 14574 sayılı resmi gazetede yayınlanan 1739 sayılı kanunun 2. maddesinde ortaya konmaktadır. Anılan maddede amaçlar şu şekilde ifade edilir: "Türk

¹ Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.24.

² Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.14.

³ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk: Selçuk Mualla, "Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s.85,86.

milli eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılaplarına ve anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarını ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek..." Bir branş olarak din ve ahlak öğretiminin genel amacı Milli Eğitim Bakanlığı'nın 29 Mart 1982 tarihli Tebliğler dergisinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Temel eğitim ve orta öğretimde, Türk milli eğitim politikası doğrultusunda, Türk milli eğitiminin genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslam dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgileri kazandırmak, böylece Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin, dini ve ahlaki yönden geliştirilmesini sağlamak, iyi, ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir." İnanıyoruz ki bu iki ifade, genel eğitim içerisinde din eğitimi neden yer verilmesi gerektiğine ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, ülkenin milli eğitim hedeflerine katkıda bulunmak yönündeki önemli görevine yeterli resmi dayanağı oluşturmaktadır.

Aslında ülkemizde çokça tartışılan ve gerek boyutları ve gerekse alakası bakımından araştırmamızın sınırlarını aşan laiklik konusunu ayrıntılarıyla tartışacak değiliz. Ancak din eğitiminden bahsolunan her konuda değinilen laiklik konusuna "laik eğitim sisteminde din eğitimi yer verilebilir mi?" sorusuna kendi görüşümüz doğrultusunda cevap vermek bakımından kısa bir açıklama getirmek istiyoruz. Öncelikle belirtmek gerekir ki, devletin laik olması ile vatandaşın dindar olması birbirinden ayrı şeylerdir. Laikliğin herkesçe bilinen tanımları göz önüne alındığında, devletin laik olması, vatandaşın dindar olabilmesinin bir imkanı ve garantisidir. Vatandaşın dindar olması ile devletin laiklik ilkesinin zedeleneyeceğini, binaenaleyh laik sistemde din eğitiminin yeri olamayacağını sanmak, laikliği dinsizlik, hatta din düşmanlığı olarak telakki etmek anlamına gelecektir.¹ Laikliğin, din eğitimi engel olarak yorumlanması ve laiklik adına din eğitimi ve öğretimine karşı çıkılması yanlıştır. Tam tersine, laiklik, din ve vicdan hürriyetinin olduğu kadar, bundan doğan haklardan

¹ Gürtaş, Ahmet, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.126.

biri olarak, din eğitimi ve öğretiminin de teminatı şeklinde yorumlanmak ve uygulanmak zorundadır.¹

Beyza Bilgin, Hilmi Ziya Ülken'in de görüşlerinden yararlanarak genel eğitimin hedefleri ve özellikleriyle ilgili şunları söylemektedir: "Bugün eğitimden beklenen çift yönlü bir görev vardır: 1.Toplumun mevcut değer ölçülerini ve hukuk düzenini yetiştirmekte olan nesle tanıtip benimsetmek. 2.Onları bu düzene itaatle birlikte yeni değerler yaratmaya, benlik geliştirmeye ve topluma yeni seviyeler kazandırmak için çalışmaya yöneltmek. Hilmi Ziya Ülken'e göre (Eğitim Felsefesi) iyi bir eğitim her iki gözü, her iki kuvveti birlikte işletecek metotla yapılan eğitimidir. Ülken şöyle devam ediyor: 'Öğretim, birikmiş asırların oluşturduğu insan bilgisini yeni nesillere vermek, eğitim ise bu bilgiler ile birlikte ahlaka, adetlere, hukuka, dine ait değerlerin yeni nesillerce benimsenmesi, tekrar yaşanması ve adeta onların kendi yarattıkları dünya haline gelerek huy ve karakterlerini onlarla yoğurmaları olduğuna göre bu eğitim, aklın yanında bütün yetilerin de birlikte çalışmasını, yani kafa ile kalbin birleştirilmesini gerektiriyor.' Millet, eğitim politikasının belirlediği uzak hedefi benimser, onun gereklerini yerine getirirse huzurlu olur. Yine millet, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, tarihinden ve inancından gelen değerleri tanıyarak ve onlara uyarak yaşarsa seviyesini yükseltecek, yeni değerleri yaratacak güce erişebilir. Çağımıza uygun düşen eğitici davranış, özgürlük hatırına geleneklerden veya geleneklere bağlılık hatırına bilimsel gelişmelerden uzak durmak değil, insana ait olan her iki tezahürü de göz önünde tutarak, geçmiş ile hali birbirini tamamlayacak biçimde yan yana bulundurmaktır."²

Esasen Bilgin'in bu açıklamaları ile gelmek istediği nokta, genel eğitim içinde fert yetiştirilirken bu süreçte dini bilgilere de gerektiği ölçüde yer verilmesi gerektiğidir. Benzer görüşleri paylaşan Göçeri de konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: "Din eğitimi genel eğitimin üzerinde fazla durmadığı veya ihmale uğrattığı insan-tanrı ilişkilerini bireye bir kez de dinsel bir bakış açısı içinde sunar, insan hayatını anlamlandırır ve zenginleştirir. Genel eğitimin eksik bıraktığı birey-tanrı ilişkileri içinde insana evreni, hayatı, varlığı vs. anlamlandırarak değerlendirebileceği bir alan sunar. Dinin insana sunduğu açık, kesin ve net Tanrı, varlık ve insan hakkındaki bilgi, insanın benlik bütünlüğü yanında toplumsal bütünlük ve dengeye ulaşması açısından da önem taşır. Zira her din temelde bir eğitim sistemidir. Dinlerin insanlara sunduğu eğitimsel

¹ Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, s.164.

² Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.17,22.

nitelikteki tanımlama, örnek gösterme, anlamlandırma vs. değerler eğitim yoluyla hayata geçirilir. Her toplum kendinden sonra gelecek kuşakların dini inanç, değer, gelenek vs.lere sahip olması için eğitim faaliyetinde bulunur.”¹ O, din eğitiminin genel eğitim içinde yer almasının önemine bu şekilde değindikten sonra çalışmasının ileriki bölümlerinde şöyle demektedir: "Modern eğitim anlayışı vatan kavramının doğmasına ve gelişmesine paralel olarak eğitimde vatandaşlığa vurgu yapar hale gelmiştir. Vatandaşlık eğitimi verilecek bireylere uygulanacak eğitimin içinde din de önemli bir yer tutmaktadır. Her ne kadar modern toplumlarda eğitim dini esaslar üzerine inşa edilmiyorsa da yine de din eğitimin içinde önemli bir mevkiyi halen işgal etmektedir. Din eğitimi modern toplumlarda vatandaşlık eğitimini güçlendiren bir unsur olarak görev ifa eder.”²

Günümüzde birçok insan, iyiyi-kötüyü, hak ve adalet açısından değil de, sonu ne olursa olsun, bugünü düşünerek ve yalnız kendisine göre ölçmekte ve kendi çıkarlarını ön planda tutmaktadır. Başkalarını hesaba katmamakta, onların acı çekmesine ve zarar görmesine neredeyse hiç önem vermemektedir. Bugünü yaşamak, bugünden zevk almak uğruna birçok hatalar yapan insan, aslında bu hataları vicdanında hiç hissetmiyor değildir. Fakat bu duygularına kulak vermek, bugün için kendisine zor geliyordur. Zoru başarabilmesi, başkalarını kendisi gibi düşünebilmesi ve kendisini doğruya çeken duygulara uyabilmesi de mümkündür. Bunların insana fark ettirilmesi gerekmektedir. Terbiye sistemleri ve ilahi haberlerle öğütler, bu fark ettirme olayında yardımcıdır.³ İşte fertlerin bu konularda eğitilmesi ve istenilen seviyeye yükseltilebilmesi ancak yerinde ve zamanında yapılacak verimli bir dini-ahlaki eğitim-öğretimle mümkün olacaktır.

4.1.2.1.2. Amacı

Esasında din eğitiminin tanımı, önemi ve neden gerekli olduğu konularını incelerken bütün bu açıklamaların din eğitiminin amaçlarına yönelik yapıldığını fark ettik. Din eğitimcilerinin, din eğitiminin gerekliliği ve faydaları konusuna değinirken bir taraftan amaçlarını da belirlediklerini görüyoruz. Mesela Cebeci'ye göre; "Din eğitimi biliminin amacı çocuğun ilahi iradeye uygun olarak yetiştirilmesine, insanların hayatın bütünlüğü içinde ilahi iradeye uygun davranışlar geliştirmelerine yardımcı olmaktır.”⁴

¹ Göçeri, Nebahat, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Adana 2002, s.28.

² Göçeri, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s.115.

³ Bilgin-Selçuk, *Din Öğretimi*, s.37.

⁴ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s.30.

Temelde İslam dini Hz. Peygamberle birlikte bir eğitim öğretim faaliyeti olarak doğduğu için Cebeci, bu açıklamalarında din eğitiminin amacını belirlerken dinin amacını göz önünde tutmuştur. Aynı bakış açısıyla konuyu ele alan Mustafa Öcal da "İslam dininin gayesi, insanların dünya ve ahiret hayatlarının mutluluk içerisinde geçmesini temin etmektir. İslam eğitiminin gayesi de insanları bu hedefe ulaştırmaktır. Öyleyse İslami eğitimin gayesi insanı, iyi insan ve müslüman olarak yetiştirmektir."¹ demektedir. Yavuz'a göre "Dini eğitim ve öğretim, insanı çocukluk döneminden itibaren tedricen geliştirmek suretiyle dünyada başta dini, ahlaki ve toplumsal vazifelerini yapmak üzere toplum içinde yetişkin bir mümin haline getirmeyi ve buna bağlı olarak dengeli ve uyumlu bir hayatı gerçekleştirmeyi kendine görev sayar."² Yavuz başka bir ifadesinde, din eğitiminin "insani varlığı başta dini, ahlaki ve insani manada en yüksek seviyede yavaşça şekillendirmeyi ve geliştirmeyi esas aldığını"³ ifade etmektedir. Dodurgalı, din eğitiminin, ferdi, dinin esaslarına bağlı olarak iyiliğe götürme, insanlığı da karanlıktan aydınlığa çıkarma hedefini güden bir çalışma olarak nitelemekte ve İslam eğitim tarihinde eğitime dört hedef gösterildiğinden bahsetmektedir: a) Dini hedefler: İnsanı Kur'an ve sünnet ahlakı ile ahlaklandırma ile ilgili hedeflerdir. b) Akli hedefler: İnsanın zihin ve akıl derecesini yükselten ondaki güçleri fiil haline dönüştüren ve onu toplumda seçkin ve önemli bir konuma kavuşturmaya yönelik hedeflerdir. c) Sosyal hedefler: Toplumsal birlik ve beraberliği temin etmeye yönelik hedeflerdir. d) Mesleki hedefler: Rızık teminine yönelik hedeflerdir. Görüldüğü gibi bunların bir kısmı bireysel olarak müslüman yetiştirmeyi, bir kısmı ise toplumu yetiştirmeyi hedeflemektedir.⁴

Bilhan'a göre din eğitiminin amacını genel eğitimin amacından ve bizzat dinin amacından soyutlamak mümkün değildir. İslam dininde eğitim bir koşullandırma eylemi değil, insanın beden, ruh, akıl ve izan gibi tüm yeteneklerini geliştirerek neyi, ne zaman, nasıl ve niçin yaptığını ve yapacağını bilen insanı yetiştirmeye yönelik beceri kazandırmak ve bilinçlendirme sürecidir. Özetle, İslam'da din eğitimi insanı iyi bir müslüman olarak yetiştirmeyi amaçlar. Müslüman ise, insan-ı kamil (olgun insan) dir."⁵

¹ Öcal, Mustafa, *Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, s.27-28.

² Yavuz, Kerim, *Din Eğitimi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Kayseri 1991, s.24'ten naklen Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.9.

³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.77.

⁴ Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, s.39,40.

⁵ Bilhan, Saffet, "Din Eğitiminin Amacı", *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.95,96.

demektedir. Konuya biraz daha geniş yaklaşan Göçeri, "Din eğitiminde eğer amaçlardan söz edilecekse bu amaçlar hem ülkenin genel amaçlarıyla uyum içinde olmalı, hem dinin amaçlarıyla uyum içinde olmalı, hem de yeni ihtiyaçlara cevap vermelidir."¹ diyerek daha çok örgün eğitimdeki din eğitime yönelik bir amaç belirlemiştir. Zaten okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatına şöyle bir göz attığımızda da bu açıklamaya uygun bir durumla karşılaşırız. Dersin adından da anlaşılacağı üzere din, daha çok bir kültür unsuru olarak ele alınarak, hem ülkenin amaçlarına hem de eğitimin hedeflerine göre bir muhteva belirlenmiştir. Bu muhteva belirlenirken tabii ki dinin amaçları ve ferdin ihtiyaçları da göz önüne alınmış, sonuçta üç amacı da dikkate alan geniş kapsamlı bir muhteva ortaya çıkmıştır. Bütün bu açıklamaları dikkate aldığımızda din eğitiminin amaçlarında, hem dinin, hem genel eğitiminin amaçları, hem de insanların amaçları göz önüne alınmaktadır. Bunlara devletin din eğitiminde belirlediği insani, toplumsal ve kültürel amaçları da eklediğimizde din eğitiminin, insanın; dinin, genel eğitimin ve devletin hedefleri doğrultusunda yetişmesine katkıda bulunacak bir gaye edindiğini - muhtevasına da bakarak - rahatlıkla söyleyebiliriz.

4.1.2.2. Din Eğitiminde Ahlak Öğretimi

Bu bölümde öncelikle ahlak eğitiminin önemine kısaca değinip ardından ahlak eğitiminin neden din eğitimi içerisinde yer alması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız. Son olarak da din eğitimi içerisinde gerçekleştirilecek ahlaki eğitimin ilke, metot ve yöntemlerini bazı araştırmacıların görüşleriyle birlikte aktarmaya çalışacağız.

İslam'da ahlak eğitimi genel dini eğitim içerisinde, inanç ve ibadet ilkeleriyle birlikte çocuklara ve gençlere aktarılmıştır. İslami manada eğitim öğretim açısından dini eğitim ile ahlaki eğitim arasında birbirine ters düşen farklı istikametler veya hedefler çizilmediği görülmektedir. Çünkü bunlar netice itibarıyla aynı gaye doğrultusunda bütünleşebilmektedir.² Bütün ahlaki değerlerin insanın ruhsal yapısına uygun düştüğünü bize bilimsel araştırmalar haber vermektedir. Çünkü insan daima, ruhen iyi, doğru ve güzel olanı arar. Onları bulmak ve onlara yakın olmak, hatta onlarla birlikte olmak ister. Ahlaki hayatın oluşması ve yaşanmasında iyi, doğru ve güzel olan değerlerin öğretilerek onlara yaklaşılması ve neticede onlara ruhen sahip çıkılması söz konusu

¹ Göçeri, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s.40.

² Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.230.

olurken, bunların karşısında bulunan kötü, yanlış ve çirkin gibi olumsuz kriterlerden uzak durulması esası getirilmiştir.¹ İyi doğru ve güzel olan ise ahlaki ilke ve kurallarda yer alır. Öyleyse ahlak kuralları insanın ruhsal yapısına uygun düşmesi yanında, aynı zamanda insanın sürekli aradığı ve ulaşmaya çalıştığı, bu yönüyle de kendisini mutlu ve huzurlu kılacak esaslar içermektedir.

Ahlak eğitiminde evrensel, değişmeyen değerler ile toplumun ve koşulların yenilediği günlük değerler arasında köprüler kurulmalıdır. İslam dininde insan hakları, iyilik, doğruluk, dürüstlük, güzellik, temizlik, özveri, yardımlaşma gibi evrensel ahlak kuralları, dinin inancında olgunluğun bir amacı olarak belirtilir. İbadetler sonucunda insana yansıyan ahlak güzelliği övülür. İmanca olgun olan, ahlakça güzel olandır. Peygamber gönderiliş nedeninin güzel ahlaki tamamlamak için olduğunu açıklar. Ayrıca evrensel ahlak ilkelerinin yanı sıra, bilimin ve tekniğin ve bilginin hızlı gelişimi ve koşulların değişiminden ötürü bozulan dengeyi düzeltecek bu eğitime gereksinim vardır. Böyle bir ahlak eğitimi, bilimin ve teknolojinin yeni başarılarını iyi yönde ve insanların yararına kullanılmasını sağlayacaktır. İnsan daha başarılı ve daha mutlu olacaktır.² Yaşanacak bir hayatın gerçekleştirilmesinde insana düşen ahlaki vazifelerin öğrenilmesi kesinlikle göz ardı edilemez. Bunun için başta çocuklara ahlaki manada doğru ve yanlış olanı öğretip arkasından doğru ve yanlışları ayırt etmeyi belletmek, yetişkinlere düşen hayati bir görevdir.³

Bir hadisi şerifte, her çocuğun fıtrat üzere doğduğu, fıtratın terim anlamının ise; hakkı, gerçeği kabul ve idrak edebilme yeteneği olduğu ifade edilmiştir. Gerek bu hadisten ve gerekse eğitimcilerin yaptıkları tespitlerden anlıyoruz ki çocuklar, hem iyiliği, hem de kötülüğü almaya müsait olarak dünyaya gelmektedir. Öyleyse çocuğun başta anne-baba ile ailedeki diğer fertlerden ve öğretmenlerinden başlayarak, kendisini etkileme durumunda olan bütün kişi, kurum ve kuruluşların etkileme amaç ve çabalarına göre yaşamına yön verilmektedir. Bu demektir ki; çocuklar kendilerine kazandırılmaya çalışılacak ahlaki değerleri ve davranış biçimlerini almaya müsait ve hazırırlar. Her tür ahlaki değerler kendilerine kazandırılabilir. Tabi ki bunun

¹ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.227.

² Doğan, Lütfü, *Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara 1992, s.151.

³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.226-227.

başarılabilmesi için, uygun koşullar altında ve planlı, programlı bir ahlak eğitimi ve öğretimi yapılması gerekmektedir.¹

Ahlak öğretimi konusunda ailelerden sonra en önemli görev devlete ve dolayısıyla örgün eğitim kurumlarına düşmektedir. Bugün gerek ilköğretimde gerekse orta öğretim kurumlarında ahlak öğretimi büyük oranda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Şu halde ahlaki eğitimin din eğitimi ile birlikte ve onun desteğiyle gerçekleştirilmesinin gerekçeleri nelerdir? Aslında bir önceki bölümde dini temelli ahlak sistemlerinin üstünlüklerini aktarmakla bu konuya dolaylı olarak değinmiş olduk. Ancak burada, konunun önemine binaen, ayrıca değinmenin gerekliliğine inanıyoruz.

Aslında yakın tarihimize şöyle bir göz attığımızda Türkiye’de din ve ahlak derslerinin bir süre okullarda ayrı dersler olarak okutulduğunu görüyoruz. Ancak bunun yanlışlığı çabuk fark edilmiş olmalı ki, çok ciddi tartışmaların ardından 1982 Anayasasıyla iki ders birleştirilmiş ve zorunlu hale getirilmiştir. Meselenin çokça tartışıldığı bir dönemde gerçekleştirilen Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri’nde bir sunum yapan Hikmet Tanyu bazı tespitlerde bulunmaktadır. Türkiye’de ahlak derslerinin aleyhinde olanların sayıları az değildir. Onlar konuyu çok dar ve yanlış bir açıdan ele alarak, ahlak dersleri, çocuğu ahlaklı yapamaz, diyorlar ve böylece ahlak derslerini gereksiz, yersiz ve faydasız görüyorlar. Peki felsefe dersleri okuyan öğrenciler filozof, mantık dersleri okuyanlar mantıklı mı oluyorlar? Psikoloji dersi okuyan psikolog olmazsa, ahlak dersi okuyanın muhakkak ahlaklı olması gerekmez. Ahlaklı olmak için bazı eğitimle, yöntemle ilgili hususlar da dikkate alınmayı gerektirir. Öğrencinin inanç duyması, örnekler görmesi, yaparak, yaşayarak ve şahsiyet halinde bütünleşerek, çevreden, yayınlardan, aileden vb. destek görmesi gerekir. Tıpkı bir tohumun gelişmesi için, toprak, su, hava, ışık, bakım vs. nasıl ayrı ayrı etkiler yaparsa, ahlak derslerindeki bilgi yalnız kalırsa elbette ahlaklı olunamaz. Zaten bütün toplumun her zaman, sürekli ve etkili bir dini ve ahlaki eğitim ve örneklerle beslenmesi lazımdır. Görüldüğü üzere dini bilgisi olan bazı kişilerin din düşmanı oldukları veya dindar olmadıkları hakkında bazı örnekler vardır. Trafik dersleri veriliyor ama, ona uymak ve uymamak başka bir iştir. Buna rağmen, trafik kurallarına uymamaktan birçok kaza, birçok felaket, yaralanma veya ölüm olayları oluyor. Bu böyledir, kurallar benimsenip uygulanmıyor diye trafik derslerinin ve imtihanlarının ve kurallarının faydasızlığını ve kaldırılmasını

¹ Öcal, *Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.104.

kim ileri sürebilir. Ahlak derslerinin gayesi, önce İslamiyet'e dayanan ahlak bilgisini öğrenciye vermek, neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış, neyin güzel, neyin çirkin, neyin görev, neyin sorumluluk, neyin iyi huy veya neyin faziletli (erdemli) neyin faziletsiz olduğuna dair ilk bilgiyi vermek ve bunu öğretim yöntemiyle, toplumdan örnekler göstererek tahlilini yapmak, şayet bu bilgi bir şahsiyet bütünleşmesi derecesinde işlenmiş, benimsetilmiş, alışkanlık haline getirilmişse, neden ahlakın ne olduğunu bilen ahlaklı olması mümkün olmasın.¹

Mualla Selçuk ise din eğitimi-ahlak eğitimi bütünlüğünün gerekliliğine Din Eğitiminin Kuramsal Temelleri adlı makalesinde geniş bir açıklama getirmektedir.² Yavuz da dini inançla ilişki kurulan ve onunla beslenen bir ahlaki yaşayışın daha değerli olacağına inanmaktadır.³

Altaş yukarıdakilerle benzer görüşleri paylaşmaktadır. Ona göre ahlak eğitimi, dini temellerden bağımsız düşünmek doğru bir tercih değildir. Çağdaş dünyanın içinde bulunduğu ahlaki sarsıntı, bozulma ve çözülme, toplum otoritesi veya saf akıl temeline dayalı bir ahlak anlayışı ve eğitiminin başarısızlığının açık göstergesidir. Çocuğun vicdanında evrensel, yıkılmaz bir ahlak kanununun varlığına kesin inancı güvence altına alacak olan otorite, ancak "ilahî otorite" olabilir. Vicdan, insanüstü, toplumdan daha kuşatıcı ve aşkın olan, mutlak ve yanılmaz bir kaynaktan beslenerek, onun yönetim ve denetiminde gelişimini bütünler, olgunlaşmasını tamamlar. Ahlaki prensiplerle toplum kurallarının çatıştığı çoğu durumlarda, vicdanın sesine uyarak bir seçimde bulunmaya kişiyi teşvik edici ve destekleyici en güçlü motivasyon kaynağı dindir. Böylece dini değerler, ahlaki özerklik ve özgürlüğün elde edilmesinde kişi için çok büyük bir önem ifade etmektedir.⁴

Aydın, sırf ahlaki manada bakıldığında suç sayılan davranışların dindar için aynı zamanda Tanrı'ya itaatsizlik anlamına geldiğini ve böylece suçun günah anlamına da gelerek yeni bir boyut kazandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Tanrı'nın vereceği ödüllere ulaşma hedefiyle dindar insan iyi insan olmak için can-ı gönülden gayret göstermektedir. O halde ahlaklı insan yetiştirmek maksadıyla, ahlak eğitiminde inanç

¹ Tanyu, Hikmet, "Türkiye'de Din ve Ahlak Derslerinin Birleştirilmesi", *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.243,244.

² Geniş bilgi için bk: Selçuk, Mualla, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s.17,18.

³ Bk: Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.228,230,231.

⁴ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.56,57.

boyutu gibi etkin bir itici gücü devreye sokmak yani ahlaki eğitimde dinin gücünden faydalanmak en ideal ve mantıklı yol olarak görünmektedir.¹

Ahlak eğitiminde hedef, çocuğu ahlaki bilgilerle ahlaki şuuru kazanan veya ahlaklı bir insan haline getirebilmektir. Bu, onu, kendine verilen bilgilerin insanı haline getirmekle aynı şeydir.² Yani ahlak eğitiminin uygulamaya dönük yönünün de bulunması gerektiği, yaşantıya, davranışa dönüşmeyen bir ahlak eğitiminin amacına ulaşmayacağı bilinmelidir. Ahlakçıların büyük bir çoğunluğu ahlak eğitiminin gayesini insanlarda ahlaki olgunluğu temin etmek olarak açıklamaktadırlar. İşte gerçekleştirilecek eğitim bu ahlaki olgunluğu sağlar nitelikteki uygulamaları içermelidir.³ Ayrıca ahlak eğitimi çocukların iyiyi, doğruyu ve güzeli öğrenmelerini ve sonrasında yaşamalarını ve çağdaş anlamlarıyla, insan haklarını, hoşgörüyü ve demokrasiyi yüce değer olarak edinmelerini sağlamalıdır. Çocuklar sosyal hayatın ahengini ve ahlaki gelişmeyi sağlayacak biçimde eğitilmelidir. İyi bir öğrenci, her şeyde iyi niyet gösteren, özellikle aldığı eğitimin değerini en iyi bilen kimsedir anlayışıyla hareket etmelidir.⁴

Yavuz, din eğitimi içerisinde gerçekleştirilecek ahlaki eğitimin nasıl olması gerektiğiyle ilgili şunları söylemektedir: “Ahlaki fiil ve davranışların içerisinde ‘emredicilik’ ağır basar. Bu, onlara ait karakteristik bir özelliktir. Yani ‘yap’ ya da ‘yapma’ şeklinde oluşan, başka bir deyişle ahlaki fiil ve davranışlar, ister olumlu ister olumsuz olsun, bunların arkasında bir emredicilik özelliği söz konusudur. Öyle ise ahlaki emirlerin uygulama alanına geçişi ahlaki yaşayışı ortaya çıkarır. Bunun gerçekleştirilmesinde ferdin iyi olan fiilleri yapmaya, kötü olan fiillerden uzaklaşmaya davet edilmesi söz konusudur. Çünkü din, ahlaka değer verirken veya ahlaki kuralları koyarken öncelikle iyi olanı, iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü, huzur ve sükunu temin etmek için taleplerini ortaya koyarak onlara uyulmasını bekler. Böyle olunca ahlaki eğitimin yerine göre ‘hatırlatıcı’, yerine göre ‘teşvik edici’, yerine göre ‘emredici’ ya da ‘engelleyici’ yani ‘yasaklayıcı’ özelliği olduğunu söylemeliyiz. Esasen bu nitelikler hissedildiği ve benimsendiği ölçüde emir ve yasakların bir manası var demektir.”⁵

¹ Aydın, Mehmet, “Eğitim Açısından Din ve Ahlak İlişkisi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981) İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.251.

² Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.232.

³ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.110.

⁴ Doğan, *Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara 1992, s.150.

⁵ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.229.

Kur'an ve sünnet doğrultusundaki İslam eğitiminde insanın beden ve ruhen eğitimi esas alınır. Ruhun eğitimi kalp eğitimi ve zihin eğitimi olmak üzere iki şekilde olur. Ahlak eğitimi ise kalbin ve zihnin birlikte eğitilmesi ile gerçekleşir.¹ O halde dini ve İslami manada iyi bir ahlak eğitimi ancak kalbin yani duyguların ve zihnin yani düşüncenin birlikte eğitilmesi ile mümkündür.

Gazali'ye göre insanın bedeni gibi nefsi de tam ve mükemmel olarak dünyaya gelmez. İnsanın nefsi zaman içerisinde alınan terbiye, eğitim ve öğretim faaliyetleriyle gelişir, olgunlaşır ve kemale erer. İnsan vücudu sağlamken doktor onun sıhhatini koruyacak tedbirlere başvurur, rahatsızlığında ise o hastalığın tedavisi yoluna gidilir. Aynen bunun gibi insanın ruhu, nefsi sağlamsa, temizlenmişse bunu muhafaza etmeye çalışmalıdır. Eğer iyi terbiye edilmemiş ve tam olgunluğa ermemiş durumda ise terbiye edilip temizlenmeli ve böylece kemale ermelidir.² İnsanın nefsinin temizlenmesi ise güzel huyların onun nefisinde iyice yerleşik olmasına bağlıdır. Bu güzel huyların bazıları insanın fıtratında, doğuştan vardır. Bazıları güzel fiilleri tekrar ederek âdet haline getirmekle, bazıları da güzel huylu insanlarla sohbet edip onları örnek almakla kazanılır.³ Bu da bir nevi, insanın kendi kendini terbiye etmesi yoluyla ahlaki olgunluğu elde etmesi demektir.

Hikmet Tanyu'nun ahlak eğitiminin yöntemi ile ilgili önerileri şu şekildedir: "Tartışılmayı gerektiren hususun ahlakın mevki ve temeli, yaptırıcı gücü (müeyyidesi) ve uygulama yöntemidir. Onun yönteminin hem akla, hem duygu ve sezgiye, gönle hitap edebilmesi, bu bilgiyi canlı, yaşanılır hale getirebilmesidir. Öğrencinin gözlemleri, düşünceleri, tahlil ve eleştirileri, kendi kendisini tahlil ve eleştirisi ihmal edilmemelidir. Ahlaki kurallar öğretilirken, örnekler sunulmalı, akıbetler gösterilmeli, ibretler tahlil edilmelidir. Öğrenciye konuşmalar (diyaloglar) yapılmalıdır. Sadece tanımları, kuralları ezberletmek, ahlaki bilgiyi vermekle yetinmek, öğretim ve eğitim yapmak demek değildir. Öğrencide inanç ve anlayışı iyi örnekler ve alışkanlıklar, yöntemli telkinler doğrultusunda, bilgiyi yaşanılır hale getirmek gerekir."⁴

Aslında ahlak eğitimi yoluyla çocuklara ve gençlere ahlakın ve ahlakiliğin kazandırılması çok kolay bir iş değildir. Bu titizlik isteyen ve zaman gerektiren bir konudur. Ahlak eğitiminin amacına ulaşabilmesi için ahlak ilkelerinin, kurallarının

¹ Bk. Bolay-Kavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, s.65,69.

² İmam-ı Gazali, *İslam Ahlakı*, s.41.

³ İmam-ı Gazali, *İslam Ahlakı*, s.39,40.

⁴ Tanyu, "Türkiye'de Din ve Ahlak Derslerinin Birleştirilmesi", s.244.

öğretilmesi ya da ezberletilmesi yeterli değildir, zaten amaç da bu değildir. İçten benimsenmeyen sırf ezberlenen ahlak kuralları kuru bilgi yüküdür ve çabucak unutulur. Öğretilen ya da ezberletilen ahlak kurallarının öğrenciler tarafından benimsenmesinin ve bu kurallara uyulmasının sağlanması için her şeyden önce eğitimde pedagojik ilkeler dikkate alınmalıdır. Ayrıca eğitilen çocuk eğitime aktif olarak katılmalı, güncel toplumsal hayatta gördüğü iyiyi kötüyü tartışmalı, içindeki iyi ve güzelle karşılaştırmalı, nedenleri ve niçinleri bilmelidir. Ancak böyle bir eğitimle çocuk ahlakiliği sever, ahlaklı bir insan olmak için daha iyi motive olur ve bunun için çaba harcar.¹

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlaki davranış kurallarının öğretilmesi ahlaki terbiye için kesinlikle yeterli değildir. Öğrenilen davranış kurallarının alışkanlık halinde davranışlara yansması gerçek manada ahlakiliğin kazanılması anlamına gelir. İnanmak ve ibadet etmek bir müslüman için yeterli değildir. Onun davranışlarının da iyi olması gerekmektedir. Öğrencilere iyi davranışları benimsetmek amacıyla önce İslamiyet'in ahlakla ilgili temel ilkelerini bilgi olarak belletmek, sonra da bu bilgiyi güzel ahlak ve iyi davranış doğrultusunda işlemek gerekmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlak eğitimi açısından güdülen nihai hedef ahlak terbiyesi vermektir. Zaten dinin amacı da güzel ahlaktır. Hz. Peygamber'in "Din güzel ahlaktan ibarettir." ve "Ben ahlakın güzelliklerini tamamlamak için gönderildim." şeklindeki sözleri bunun en açık göstergeleridir.²

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki ahlak eğitim öğretiminde hedeflerden birisi de öğrencilerle empati kurma becerisinin kazandırılması olmalıdır. Kendini karşısındakinin yerine koyma, olay ve durumlara onun gözüyle bakma olarak tarif edilen empatinin vicdanla çok yakından ilgisi vardır. Hz. Peygamber, kendin için istediğini mümin kardeşin için de iste, prensibiyle bunu ortaya koymuştur. Ahlaki eğitim, çocuğun sadece ahlaki bakımdan bilgilendirilmesini ve ahlaki hüküm verecek insan olmasını temin etmekle yetinmez; aynı zamanda ahlaki davranışlarının belirlenmesinde etkili olan dıştan ve içten gelen itici (hareket ettirici) güçlerin ayarlanması ile ahlaki özellikleri ruhunda emmiş ve sağlıklı işleyen uyanık ve güçlü bir vicdanı olan bir insan olmasını hedeflemektedir. Bu, onda oluşturulurken vicdanın hem kendisi hem başkaları için kullanılabilecek şekilde oluşturulması gerekir. Asıl olan da budur. Çünkü insan kendisiyle ilgili bir beklentiye ya da meseleyi başkalarından ayrı tutmamalıdır. Kendisi için istediği bir şeyin değeri ne ise başkası için de onun değerinin

¹ Doğan, *Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, s.150,151.

² Bilgin-Selçuk, *Din Öğretimi*, s.102.

aynı olacağını düşünmelidir. İnsan kendisine zarar veren bir şeyden nasıl kaçıyor, başkasının da kendisine zarar verenden öylece kaçacağını düşünmelidir. Şu halde insan kendini ve kendi iyiliğini düşündüğü kadar başkasını ve başkasının da iyiliğini düşünmelidir. Hz. Peygamber bunu “Kendin için istediğini başkası için de isteyeceksin, kendin için sevmediğini başkası için de sevmeyeceksin.” prensibine bağlamıştır. Öyle ise insan kendini sevdiği kadar başkalarını da sevmeye çalışacaktır. Böyle bir anlayışla insanın hem kendisi hem de başkası için sorumluluk ve yükümlülük hissetmesi vicdani bir harekettir. İşte iyinin ve iyi olanın manası ve değeri burada aranmalıdır. Ahlak eğitimi de bütün bunları temin etmek yönünde planlanmalı ve uygulanmalıdır.¹

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlaki değerler öğretilip, benimsetilmeye çalışılırken onların içinde bulundukları psiko-sosyal ve bedensel gelişim düzeyleri ile yaşadıkları çevrenin ekonomik, kültürel, sosyal, ahlaki ve dini durumları mutlaka dikkate alınmalıdır. Öğretmen öğrencilerde iyiye, doğruya ve güzele karşı bir eğilim tespit ettiyse bunları geliştirmeye çalışmalı, bunun tersine olan bazı olumsuz söz, tavır ve davranışlar tespit ettiyse de bunları düzeltme veya yok etme yoluna gitmelidir. Ahlaki eğitimde çocukların çevrelerinden, somut örneklerden ve gerçek hayatta meydana gelen olaylardan hareket edilmelidir. Okul içinde ve dışında olumlu davranış sergileyen öğrenciler sınıf içerisinde takdir edilmeli ve övülmelidir. Öğrencilere her zaman ve durumda olumlu ve yapıcı söz ve tavırlarla yaklaşılmalıdır. Yasakların nedenleri açıklanmalı ve yasaklanan davranışlara karşılık alternatifleri gösterilmelidir. Ahlak eğitiminde kıssalardan ve özellikle Hz. Peygamber’in hayatından örnekler verilerek konular zenginleştirilmelidir. Çocukların gerçek hayatta veya televizyon, internet gibi ortamlarda şahit oldukları, izledikleri olaylar sınıf ortamında tartışma konusu yapılmalı, doğrular ve yanlışlar birlikte ortaya konmalıdır. Yine sık kullanılan bazı ayetler ve hadis-i şerifler verilerek bunlar hakkında çocukların düşünceleri ve fikir üretmeleri sağlanmalıdır. Çocuklar akıllarını kullanarak, araştırarak ve tartışarak doğruları kendileri bulduklarında onları benimsemeleri çok daha kolay olmaktadır. Bu husus gözden kaçırılmamalı, öğrencilerin derse aktif katılımları sağlanmalıdır. Böylece, bir taraftan çocuklara ahlaki değerler benimsetilirken, diğer taraftan da onların kişilikleri, kendilerine olan güvenleri ve sorumluluk duyguları geliştirilmiş olur.² İnanıyoruz ki yukarıdaki ilke ve prensipler doğrultusundaki bir din eğitimi ve özel

¹ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.232.

² Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.104,105,106.

olarak da dkkab dersleri, öğrencilere istenilen düzeyde bir ahlaki olgunluk kazandıracaktır.

4.1.3. Temel Kaynaklarına Göre İslam Ahlakı

Aslında bütün ilahi dinlerin geliş amaçları, öncelikle ahlakı kurmak ve temellendirmektir. Bunun içindir ki bütün ilahi dinler ve özellikle de İslam dini, ahlaka büyük bir değer vermiştir. Allah'ın göndermiş olduğu bütün ilahi dinler ve bu dinlerden bazılarına verilen kutsal kitaplarda ahlakın önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuş, insanların insanca yaşamalarını sağlayacak bir takım esaslar, ilkeler ve yaşam kuralları getirilmiştir. İlahi dinleri yeryüzünde yaymakla görevli olan peygamberler de bu ahlak ilkelerini kural olarak anlatan, öğreten; ama bizzat, en güzel şekilde yaşayarak da örnek bir model niteliğinde sergileyen ve gösteren yüce insanlar olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.¹

İslam'da ahlaka verilen yüksek paye başka bir dinde veyahut herhangi felsefi bir ekolde kesinlikle görülemez. Peygamber Hz. Muhammed (A.S)'ın, "Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." buyurması İslam'da ahlakın ne kadar büyük ve ne önemli bir mevkiye olduğunu ispat etmek için yeterlidir.

Bilindiği gibi İslam dini gelmeden önceki Arabistan'ın durumunu ifade etmek için Cahiliye Dönemi tabiri kullanılır. Onlara böyle denmesinin asıl nedeni bilgisiz olmaları değildir. Onların cahil olarak nitelendirilmesinin asıl nedeni içinde bulundukları ahlaki çöküntüdür. Cahiliye dönemi Arapları, ikinci hayata inanmadıkları için, bu dünyanın zevk ve sefasından olabildiğince faydalanmayı hayatın yegane gayesi saymışlardı. Kadın, aşk, şarap, ve kabile savaşları Cahiliye şiirindeki temaların başında yer alır. O dönemin ünlü şairi Tarafe, Muallaka'sında, ebedilikten söz edilemeyeceğine göre insan için yapılacak en iyi şeyin hayatın bütün zevklerini yaşamak olduğunu belirtiyordu.² İşte İslam dini de; insanları içinde bulundukları bu aşağı durumdan kurtarmak, onların insan olmanın gereğince, ahlaklı bir kul olarak yaşamasını sağlamak için Yüce Yaratıcı tarafından gönderilmişti.

İslam'ın ilk yüzyılında ahlak tamamen dini ilke ve kurallara dayanmaktaydı. Bütün müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in emrine uyarak, hayatlarını Hz. Peygamber'in getirdiği öğretilere göre düzenlemenin gerekliliğine inanmışlardı. Yaklaşık olarak hicri

¹ Erdem, *Ahlak Felsefesi*, s.31.

² Bk. Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.9, Çağrıcı, "Ahlak", s.1.

II. Yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında az çok farklı ahlak anlayışları doğmakla birlikte, temelini Kuran-ı Kerim'den alan ve Hz. Peygamber ile ashabın hayatlarında şekillenmiş olan geleneksel İslam ahlakına bağlılığı ilke edinen anlayış da varlığını sürdürdü ve genel olarak ahlaka ve bu alanın özel konularına dair eserlerden oluşan zengin bir literatür meydana geldi.¹ Bu dönemde yazılan fıkıh kitaplarının büyük çoğunluğunda üç temel konu yer almıştır. Bunlar iman, ibadet ve ahlak konularıdır. Bu sınıflandırma aynı zamanda Kur'an'ın ana konuları belirlenirken de yapılmaktadır. Buna göre ahlak, İslam dininin üç temel unsurundan biri olarak, yazılan eserlerin çoğunda yerini almıştır.

İslam, imana dayanan, gücünü imandan alan bir ahlak getirmiştir. Çünkü inanç ile beslenen ahlak, gücünü teşvik, takdir, ceza ve yaptırımlardan almaz. Ancak iman, ahlaki davranışa günah-sevap, haram-helal kavramlarını katar. Böylece yalan söyleyen kişi, ahlaksızlık yapmanın yanında, Allah'a karşı gelmiş, günah da işlemiş olur. Ayrıca güzel ahlak imanı tamamlamakta ve olgunlaştırmaktadır. Allah'ı ve O'nun bildirdiği her şeyi diliyle ve kalbiyle doğrulamak imandır. Allah'a inanan insan O'nun her yerde, her şeyi, her an gördüğüne de kesin olarak inanmaktadır. Buna inanan kimse, açık veya gizli ahlaksızlık yapmaktan sakınır. Hiç kimse görmese bile Allah'ın mutlaka gördüğünü düşünerek kötülük yapmaktan vazgeçer. İnsan, iyilik ve kötülük arasında kalan ve bunlardan birini seçme gücüne sahip olan bir varlıktır. Eğer insan iyiliğe yönelir ve yeteneklerini bu yönde geliştirirse güzel ahlaklı; kötülüğü seçerse kötü ahlaklı olur. İslam dininin amacı da insanı güzel ahlak sahibi kılmaktır.² Yavuz'un da dediği gibi, Ahlak bir bakıma inancın sanki fiillere veya yaşayışa dönüşmesidir. Nitekim, bir müminin dini inancı sağlam ise bu hal onun ahlaki yaşayışında da görülmektedir, onun ahlakı da düzgündür.³ Bir müslüman namazını, orucunu, zekâtını, haccını nasıl dini bir görev olarak biliyorsa; sağlığını korumayı, ailesi için harcama yapmayı, insanlara güler yüz göstermeyi de birer dini görev olarak kabul eder. İslam dininde insan öldürmek, şarap içmek, kumar, zina, başka birine zina iftirasında bulunmak, başkasının malına el koymak nasıl birer günah ve haram ise, gıybet etmek, kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşmak, sağlığa zarar veren bir şey yemek, edep ve terbiyeye aykırı

¹ Çağrıcı, "Ahlak", s.3.

² Bolay-Kavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, s.122,123.

³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.227.

tavırlar ile kendi haysiyetini kırmak ve nefsinin haksız yere alçaltmak da öylece günah ve haramdır.¹

İslam ahlakının dinamik yapısı, onun sadece bir kitle ahlakı veya yalnızca bir seçkinler ahlakı olmadığı, aksine maddi, zihni ve psikolojik bakımlardan her seviyedeki insanın kaygılarını ve özlemlerini dikkate alan, bununla birlikte ona, içinde bulunduğu durumdan daha ideal olana doğru yükselme olanağı sağlayan kapsamlı ve uyumlu bir ahlak olduğunu gösterir.² İslam Dini, Piaget'in otonom, Kohlberg'in gelenek ötesi dediği ahlaki durumu hedef olarak göstermiştir. Müslüman davranışlarında esas ölçünün, empatik tutum olması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre müslüman olmak, başkalarını sevmeyi, onların haklarına saygı göstermeyi, kendini onun yerine koymak suretiyle karşıdakinin duygu ve düşüncelerini anlamayı, sosyal ilişkilerde bu empatik tutumu esas almayı ifade eder.³

İnsanların davranışlarını iyi olana yöneltebilmek için önce onun duygularını eğitmek gerekir. İşte İslam dini insanın sadece davranışlarını değil, davranışlarına yön veren duygularını ve iç dünyasını da eğitmeyi gaye edinir ve İslam ahlak eğitimi de bu gaye doğrultusunda şekillenip gerçekleşir.⁴

İslam ahlakının asli kaynakları Kur'an-ı Kerim ve onun ışığında oluşan sünnettir. Nitekim Hz. Ayşe de kendisine sorulan bir soru münasebetiyle Hz. Peygamberin ahlakının Kur'an ahlakı olduğunu belirtmiştir. İşte bu nedenle İslam ahlak düşüncesi Kur'an ve sünnetle başlar.⁵

Aslında Kur'an-ı Kerim içerdiği diğer konular gibi ahlak konularını da herhangi bir ahlak kitabı gibi sistematik olarak ele almamış, ancak, eksiksiz ve kusursuz bir ahlak sistemi oluşturacak zenginlikte, nazari prensipler ve ameli kurallar getirmiştir.⁶ İslam ve Kur'an'ın ahlaka büyük önem verdiği, onu dinin ayrılmaz bir parçası saydığı, bununla ilgili çok sayıda emirleri içerdiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Kur'an'la beraber örnek peygamberin sözleri ve bizzat yaşadığı hayat, fert ve toplumun birçok sorununu çözecek örneklerle doludur.⁷ Yüce Allah her müslümanın uymasını istediği ahlaki ilke ve kuralları vahiy yoluyla onlara bildirmiş, bu ilke ve kuralların ameli hayatta nasıl

¹ Baban-zade Ahmed Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, s.25,26.

² Çağrı, "Ahlak", s.2.

³ Parlador, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s.72,73.

⁴ Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.16.

⁵ Çağrı, "Ahlak", s.1.

⁶ Çağrı, "Ahlak", s.1.

⁷ Erdem, "Ahlak Felsefesi", s.31.

uygulanacağını ise elçisi Hz. Muhammed (SAV) bütün yaşantısıyla en güzel şekilde ortaya koymuştur. Ahlak bir yaşantı halidir. İslam ahlakı da, en genel anlamıyla, İslamiyet'in yaşanan kısmı demektir. Peygamberimizin yaşantısının önemi de, ahlakın bir yaşantı hali olmasında aranmalıdır. Peygamber (SAV), sadece Allah'ın buyruklarını insanlara ulaştırmakla kalmaz; o buyrukları en iyi şekilde kendi hayatında uygulayarak başka insanlara örnek olur. Allah'ın buyrukları eyleme dönüştürüldüğü takdirde, nasıl bir insan ortaya çıkacağı konusunda, insanlar Hz. Peygamberin şahsında açık ve somut bir model bulurlar. Her dinin oluşturmayı istediği bir insan modeli vardır. İslamiyet'in insan modelinin adı müslüman'dır. İşte, müslümanın örnek alabileceği; her şeyiyle taklit edebileceği tek bir insan vardır: O da Hz. Peygamber'dir.¹ O halde ahlak bakımından en yüksek seviyeye ulaşabilmek için müslümanlara düşen Kur'an-ı Kerim'in emirleri ve Hz. Peygamber'in sünneti ışığında hareket etmektir.

İslam dininde en temel kaynak Allah tarafından Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an-ı Kerim'dir. İman ve ibadet konularında olduğu gibi ahlak konusunda da en temel bilgiler Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. "Kendi icadı olan insanın zaaf ve kusurlarını, meyil ve arzularını, anlayış ve kabiliyetlerini, velhasıl bütün özelliklerini herkesten iyi bildiği için Allah Teala, ona en uygun eğitim tarzını Kur'an-ı Kerim'de tatbik etmiştir. İnsanoğlunun huzur ve sükun içinde yaşayabilmesi için de bu ezeli kitabın bir prospektüs, bir tarifname olarak dikkate alınmasını istemiştir."²

Eski devirlerde yaşamış birçok milletin yıkılışlarında ahlaki bozulma ve çöküntünün önemli ölçüde rol oynadığını haber veren çok sayıda Kur'an ayeti vardır.³ Allah (cc) bu tip örneklerle insanları uyarmayı, aynı duruma düşmeleri halinde başlarına geleceklerden haberdar etmeyi takdir buyurmuştur. İşte bu yüzden geçmişte yaşayan insanların uymamalarından dolayı yok olmalarına sebep olan, müslümanların da yerine getirmek zorunda oldukları kurallar vahiy yoluyla bildirilmiştir. Kur'an Kerim'de Allah'ın insanlara uymalarını emrettiği temel ahlak ilkeleri İsra Suresi'nin 22-37. ayetlerinde özetlenmiştir. Bu ilkeler şu şekilde sıralanır:

- 1 - Allah'tan başkasını Tanrı yapma, O'ndan başkasına tapma.
- 2 - Anana, babana iyilikte bulun ve iyi davran.
- 3 - Akrabaya, yoksula, yolda kalana hakkını ver.
- 4 - Harcamalarında orta yolu tut, saçıp savurma.

¹ Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s.7,8.

² Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.354.

³ Çağrıcı, "Ahlak", s.2.

- 5 - Geçim kaygısı, yoksulluk korkusuyla çocuklarını öldürme.
- 6 - Zinaya yaklaşma! Çünkü o iğrenç bir iştir.
- 7 – Allah’ın saygın kıldığı cana kıyma, onu öldürme.
- 8 - Yetimin malına iyilik dışında yaklaşma.
- 9 - Verdiğin sözü yerine getir.
- 10 - Ölçü ve tartıda hile yapma.
- 11 - Hakkında kesin bilgin olmayan şeye uyma.
- 12 - Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.

İslam’da bütün ahlaki vazifelerin ödül ya da ceza şeklinde bir karşılığı vardır. Kur’an’da iyiler için cennet vaat edilmiş, kötüler ise cehennem ile uyarılmıştır. Ancak ahlak kurallarının uygulanmasında, özellikle toplumsal düzenin sağlıklı işletilmesinde genellikle sadece bu motiflere dayanan bir ahlak tam olarak saygıya değer sayılmayacağından, Kur’an ve sünnette Allah’ı en yüksek derecede sevmek, O’nun hoşnutluğuna layık olmak ve O’ndan hoşnut olmak temel ahlaki motif olarak gösterilmiş; doğru inanç ve temiz yaşayışın en yüksek gayesinin Allah rızası olduğu vurgulanmıştır.¹ Görünür âlemin yegâne mükellef ve sorumlu varlığı olarak insanı tanıyan Kur’an-ı Kerim, bu sebeple onun ahlaki mahiyeti konusuna özel bir önem vermiştir. Buna göre Allah insanı en güzel şekilde yaratmış, ona kendi ruhundan üflemiştir. Bu sebeple insanlığın atası olan ve bütün insanlığı temsil eden Hz. Adem karşısında Allah’ın emri gereğince melekler bile secdeye kapanmıştır. Ancak insanın bu üstün yönü yanında bir de topraktan yaratılan beşeri yönü vardır. İşte insandaki bu ikilik onun ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlık olması sonucunu doğurmuştur. Allah insana iyilik ve kötülüğün kaynakları olan kabiliyetleri birlikte vermiştir. Dolayısıyla nefsinin temiz tutan kurtuluşa ermiş, onu kirletense hüsrana uğramıştır.² Nefsinin temiz tutarak kurtuluşa erebilmenin yolu; Allah’ın koyduğu kanunlar çerçevesinde ahlaki ilke ve kuralları öğrenmek ve bu ilke ve kurallar istikametinde hayatına yön vermekten geçmektedir. İslam’da ahlak eğitiminin gayesi de bunu sağlayabilme amacına yöneliktir.

Bütünüyle bir öğrenme öğretmeler kaynağı olan Kur’an’da öğrenme ve öğretme için güdülen gaye temel olarak ahlaktır. “Ben, huyların (ahlakın) en yüksek, en özlenir derecede olanlarını gereği gibi tamamlamak için peygamber gönderildim.” diyen Hz. Muhammed, bu sözünü Kur’an’ın “Muhakkak sen, yüksek ahlak (huy, yaratılış)

¹ Çağrııcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul 1989, s.8.

² Çağrııcı, “*Ahlak*”, s.2.

üzeresin”(Kalem, 4) mealindeki ayetini açıklamış, onun istediği ahlaki yaşayış yüceliğini temsil etmiştir. Ahlak, İslam dininde öğrenme ve öğretmenin temeli, en sağlam dayanağı olmuştur.¹

Özbek Kur'an eğitiminin gayesinin iyi insan yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir. İyi insan yetiştirme amacına yönelik olarak Kur'an eğitim felsefesi şu ilkeleri getirmiştir: Evrensellik, rabbani eğitim, fıtrata uygunluk, ilme teşvik, hem dünya hem ahiret için çalışma, insanın üstünlüğü ve ahlaki eğitim. Ahlakın ölçüsü sorumluluktur ve insanın hemcinsine saygı duyması, zarar vermemesi, yerine göre fedakarlık yapması anlamına gelir. Bu açıdan Kur'an insana sürekli olarak vazifesini ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini hatırlatır.² Dodurgalı'ya göre Kur'an eğitiminin temel ilkeleri; 1-zamanlama ve bütünlük, 2-bireye görelik, 3-süreç (tedricilik), 4-toplumsal hayata görelik, 5-kolaylığı tercih, 6-sevgi ve şefkat şeklindedir.³ Kandemir ise Kur'an-ı Kerim'in ahlak eğitim metotlarını iyi kötüyü tanıtmak, teşvik ve uyarma, kıssa ile eğitim ve tedrici eğitim olarak belirlemektedir.⁴

İslam dininin Kur'an'dan sonra ikinci temel kaynağı Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hz. Muhammed İslam dini ile ilgili her konuda olduğu gibi ahlak konusunda da Kur'an'ın emir, öğüt ve tavsiyelerini hayatına en iyi uygulayan, müslümanlar için en güzel modeldir. O'nun Allah katındaki üstünlüğü de Allah'a olan sarsılmaz imanından ve mükemmel derecedeki ahlakından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in şu sözleri O'nun ahlaka verdiği önem ve değeri açıkça ortaya koymaktadır: “Sizin imanca en güzel olanınız, ahlakça en güzel olanınızdır.”, “Allah Teala'ya kulların en sevgilisi, ahlakça en güzel olanıdır.”, “Allah'ım! Ben senden, sağlık, afiyet ve güzel ahlak dilerim.”, “Ahlakınızı güzelleştirin”.

Hız. Peygamber sadece Kur'an ahlakını en güzel şekilde yaşaması ile değil, ahlak eğitiminde gösterdiği başarıyla da en mükemmel örneği sergilemiştir. Bu yüzden ahlak eğitimini etkili, verimli ve başarılı kılmak adına Hız. Peygamber'den öğrenilecek çok şey vardır. Hız. Muhammed eğitim ve öğretimde zaman ayarlamasının son derece önemli olduğu bilinciyle sözlerini dikkatlerin dağılmayacağı kadar kısa bir süre içerisinde, kısa ve özlü olarak söylemiştir. O karşısındakilerin dinleme isteğini dikkate

¹ Ayasbeyoğlu, Nevzat, *İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1991, s.100,101.

² Özbek, Abdullah, “Kur'an'ın Eğitim Felsefesi”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1994, s.93,94,95.

³ Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, s.63.

⁴ Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.354, 365.

alma konusunda oldukça hassas davranmıştır. Hz. Peygamber gerektiğinde ve bilhassa önemli bir şey öğretirken sözünü üç defa tekrarlayıp, kalıcılığı artırmaya çalışmıştır. Bilmediği bir konuda soru sorulduğu zaman hemen cevap vermemiş vahyin gelmesini beklemiştir. O öğretim esnasında yanlış anlaşılabilir düşüncesiyle her şeyi herkese söylememiş ve muhataplarına anlayacakları bir dille hitap etmeye özen göstermiştir. Hz. Muhammed herkese daima güler yüz göstermiş, şefkat ve merhamet duygularıyla hareket edip kimseyi bir şeye zorlamamaya ve işlerin kolay taraflarını göstermeye çalışmıştır.¹ Kandemir, Hz. Peygamberin ahlak eğitim metotlarını şu şekilde sıralamaktadır: 1.Çarpıcı soruyla muhatabı hazırlama, 2. ihtiyaca göre cevap, 3.yüze vurmadan tashih, 4.tatlı dille uyarma, 5.tedricen eğitme, 6.kıssayla eğitme, 7.teşbih ve mukayese yoluyla eğitme.²

Özetle, gerek Kur'an-ı Kerim'deki, gerekse Hz. Peygamber'in sünnetindeki ahlak ve eğitimiyle ilgili prensipler, ilkeler ve yöntemler ahlak eğitiminin her sahasında ve tüm boyutlarında kullanılabilecek evrensel hükümlerdir. Bütün bunlar dikkate alınarak yapılacak bir ahlak eğitim-öğretiminde çok daha başarılı olunacağı muhakkaktır.

4.2. 2000 Yılında Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Ahlak Eğitimi

Bu bölümde ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatındaki ahlak öğretimini inceleyeceğiz. İlk bölümde ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi eğitimi ve programının ilke, hedef ve amaçlarında öğrencilere ahlak eğitimi bakımından nelerin öğretilmek istendiğine, nelerin amaçlandığına değineceğiz. 2. bölümde ise ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarındaki müfredatta ahlak öğretimine nasıl ve ne şekilde yer verildiğini yer yer programın özel amaçlarıyla da karşılaştırarak inceleyeceğiz. Programı değerlendirirken de modern psikolojinin ahlak gelişimi ile ilgi bulgularını ve özellikle de Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramını dikkate alacağız.

Daha önceki bölümlerde de çokça değindiğimiz gibi aslında ahlak eğitimi din eğitiminin ve dolayısıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin önemli bir bölümünü belki de nihai hedefini oluşturmaktadır. Bu itibarla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde din adına öğretilen hemen her şey doğrudan ya da dolaylı olarak ahlak

¹ Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.369...373.

² Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, s.373...402.

öğretimiyle ilişkilendirilebilir. Ancak biz bu bölümde iman ve ibadet konularından ziyade, ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programının salt ahlak ile ilgili bölümlerini, çalışmamızın kapsamını da dikkate alarak, konu edineceğiz.

4.2.1. Programın Genel İlke, Hedef ve Amaçlarında Ahlak Öğretimi¹

4.2.1.1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının İlkelerinde Ahlak Öğretimi

2000 yılı öğretim programlarında ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ilkelerinden bazıları şunlardır:

İnsanın insanca yaşamasına yardımcı olması,

İnsanların birbirlerini anlayabilmeleri için gerekli olan temel iletişim kodlarını bünyesinde taşıyan, Allah-insan ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu, dinin evrensel barış kültürünün yaratılmasında ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında katkıda bulunabileceği bilgisinin kazandırılması,

Her şeye karşı sevgi ile olumlu yaklaşım bilincinin verilmesi,

Hoşgörü olunması,

Büyüklerle duyulan saygı ile küçüklere duyulan sevginin davranışa dönüştürülmesi,

İbadetlerin davranışları geliştirmedeki gücünün fark edilmesi,

Birey bilincinin geliştirilerek toplumsallığa ve toplumsal duyarlılığa ulaşılması,

Çevre, doğal denge ve temizlik bilincine ulaşılması,

Dinin sevgi ve hoşgörü boyutunun görülmesi ... vb. hususlar dikkate alınmıştır.

Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programının (2000 yılı programı) uygulanmasında (öğrenme-öğretme süreçlerinde) genel amaçlara ulaşabilmek için uyulması beklenen ilkelerden bazıları ise şunlardır:

Öğrencilerin sosyalleşmeleri, iyi vatandaş olarak yetişmeleri için dinî ve ahlâkî bilgi ile onların duygu ve davranışlarından olabildiğince yararlanılacaktır.

Millî birlik ve beraberliği güçlendirici sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık, dostluk bağlarını pekiştirici; vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi millî değerlerin ve kavramların, öğrenciler tarafından benimsenmesine özen gösterilecektir.

¹ Bu bölümün hazırlanmasında, Ekim 2000 tarihli ve 2517 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan "İlköğretim (4,5,6,7 ve 8. sınıf) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları" esas alınmıştır.

İnanç-davranış ilişkisinin önemi üzerinde durulacaktır.

İbadet kavramı geniş anlamıyla öğretilecek; çalışmanın, temizliğin ve güzel ahlâkın ibadet olduğu kavratılacaktır.

İbadetlerin, Allah'a karşı sevgi, saygı ve şükran duygularının ifadesi olmasının yanında, kişinin sağlığına, toplum fertlerinin birbirine sevgi ve saygı ile bağlanmalarına, yardımlaşmalarına, dayanışmalarına imkân veren; fert ve toplum ilişkilerinin iyi ve düzenli bir şekilde yürütülmesine yarayan, insanı erdeme ve mutluluğa götüren kazanımları fark ettirilecektir.

Hız. Muhammed ile ilgili konular işlenirken, onun ahlâkî kişiliği ile ilgili örnekler verilecektir.

İnsanların toplum hâlinde yaşayan bir varlık olduğu bilincini kazandırmak amacıyla sevgi, saygı, hoşgörü duyguları içinde iş birliği yapmalarını sağlayacak yöntemler uygulanarak öğrencilerin, birbirlerinin görüş ve fikirlerine değer vermeleri, yardımlaşmaları, başarılarını takdir etmeleri, sevinç ve üzüntülerini paylaşmaları gerektiği duygusunu kazanmalarına özen gösterilecektir.

Ünite ve konuların işlenmesinde verilecek örnekler insan hakları, sevgi, hoşgörü; demokratik ve lâik değerler, çağdaşlaşma, uygarlık gibi kabul edilmiş evrensel değerlere uygun seçilecektir.

Yukarıda belirtilenlerin tamamı ahlak öğretimini en üst düzeyde gerçekleştirmeye yönelik olarak belirlenen ilkelere. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ahlak boyutuyla ilgili bu kadar çok ve geniş kapsamlı ilkelerin belirlenmiş olması aslında programın hedeflerinde ahlak öğretimine verilen önemi ve değeri açıkça ortaya koymaktadır. Bu ilkelere iki tema üzerinde ısrarla durulduğu dikkati çekmektedir. Bunlardan biri sevgi, saygı, hoşgörü ve temizlik kavramlarına çokça vurgu yapılması, diğeri de gerek ibadetlerin gerekse de Hız. Peygamber'in yaşamının ahlak konularıyla ilişkilendirilmesidir. Bu yaklaşım bizce oldukça doğru ve yerinde bir yaklaşımdır. Ayrıca yukarıda yer alan ifadeler hem gelişim psikolojisi, hem ahlak eğitimi kuramları hem de İslam ahlak eğitimi perspektifinden bakıldığında tutarlı ve anlamlı görünmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilecek bir ahlak öğretimi devletin genel eğitim politikasına ve dersin özel amaçlarına istendik düzeyde hizmet edecektir. Tabii ki bu ilkeler, programda belirtilen dersin hedefleri, genel ve özel amaçları ve müfredatıyla da ilişkilendirilerek uygulama alanında hiçbir zaman gözden kaçırılmamalıdır. Yukarıdaki ilkelere dikkat çeken bir diğeri özellik vatandaşlık eğitimine vurgu yapan ifadelerin yer almasıdır. Eğitim sistemi içerisinde bu tarz bir

gaye güdülməsi gayet doğaldır. Ancak bu gayenin dersi asıl hedefinden saptırarak boyutlara ulaşmamasına dikkat edilmelidir.

4.2.1.2. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Hedeflerinde Ahlak Öğretimi

Programın giriş bölümünde yer alan ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programı, program geliştirme alanındaki son gelişmeler çerçevesinde, T.C. Anayasası ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu hükümlerine uygun olarak hazırlanmıştır.

Programın hazırlanmasında;

Evrensel boyutta insanlar, toplumlar ve milletler arası ilişkilerde, dinin önemli bir etken olduğu, bu ilişkilerin olumlu yönde gelişebilmesi için bireylerin bilimsel yöntemle verilecek din öğretime ihtiyacı duydukları,

İslâm Dininin; kültürümüz, dilimiz, sanatımız, örf ve âdetlerimiz üzerindeki etkisi gerçeği dikkate alınarak İslâm dininin ve bundan kaynaklanan ahlâk anlayışı ile örf ve âdetlerin tanıtılmasına ve öğretilmesine ağırlık verilmesi,

Sağlıklı bir din ve ahlâk öğretimiyle öğrencilerin, Millî Eğitimin Temel Amaçları arasında ifadesini bulan millî, ahlâkî, insanî ve kültürel değerleri benimsemeleri, beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişmeleri, böylece kültürel yabancılaşmanın önlenmesi gibi hususlar hedef alınmıştır.

Yukarıdaki ifadelerde dersin hedefleri belirlenirken Milli Eğitimin Temel Amaçlarının ölçü kabul edildiği açıkça görülmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi de diğer bütün dersler gibi esasında devletin Milli Eğitime yüklediği büyük sorumluluğa hizmet etmek için eğitim sistemi içerisinde yer almaktadır. Devlet milli eğitime tabi tutulan bütün bireyleri “iyi vatandaş” olarak hayata hazırlamayı hedeflemektedir. İyi vatandaşın sahip olması gereken en önemli özellik hiç şüphesiz ahlaklı olmaktır. İşte bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü öğrencilerin yetişirken ahlaki yönden gelişimine direk olarak katkıda bulunmayı hedefleyen tek ders Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersidir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri görevini icra ettiği ölçüde ahlaklı insan ve neticesinde “iyi vatandaş” yetişmiş ve hayata hazırlanmış olacaktır. Bizce Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin hedeflerinde yer verilen ifadeleri bu doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir. Ancak

daha önce de belirttiğimiz gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlak boyutuyla ilgili asıl amaç, dinin desteğinde gelişen bir ahlak öğretimiyle ahlaklı bireyler yetiştirmek olmalıdır. Bu nokta dersin hiçbir boyutunda gözden kaçırılmamalıdır.

4.2.1.3. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Genel Amaçlarında Ahlak Öğretimi

İlköğretim 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programının genel amaçlarından bazıları şunlardır:

Bu program öğrencilerin din ve ahlak hakkında doğru, bilişsel, duyuşsal, becerişsel öğrenmeler yoluyla;

Bireysel açıdan;

Temel dinî ve ahlâkî sorularına cevap verebilmelerini,

Dinin sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öge olduğunu kavrayabilmelerini,

İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâk esaslarını tanıyabilmelerini,

Toplumsal açıdan;

Toplumla yaşanan dinî ve ahlâkî davranışları tanıyabilmelerini,

Fizikî ve toplumsal çevreyi koruma bilincine ulaşabilmelerini,

Toplumdaki farklı dinî anlayış ve yaşayışların dinin özü ile ilgili olmayıp sosyal bir olgu olduğunu tanıyabilmelerini,

Ahlâkî açıdan;

Ahlâkî değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olabilmelerini,

Öğrenilen ahlâkî değerleri içselleştirebilmelerini,

İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark edebilmelerini amaçlamaktadır.

Programın genel amaçları arasında gösterilen bu ifadeler gerek bireysel, gerek toplumsal gerekse de ahlaki açıdan dersin ahlaki boyutta neleri amaç edindiğini özet olarak ortaya koymaktadır. Sanırsız programın özel amaçlarında ve ünite açıklamalarında ahlak öğretimi bakımından hangi amaçların gözetildiği daha ayrıntılı olarak yer aldığından dolayı burada daha kısa ifadelerle yer verilmiştir. Yoksa bu belirtilenler dersin ahlak öğretimi açısından bütün amaçlarını ortaya koymak bakımından oldukça yetersiz görünmektedir.

Esasında amaçların hem bilişsel, hem duyuşsal hem de becerişsel olarak belirlenmiş olması oldukça yararlı bir yaklaşımdır. Ancak ahlak öğretiminin niteliği bakımından duyuşsal hedeflere ağırlık verilmesi daha doğru ve yerinde bir yaklaşım olacaktır. Elbette ki bilişsel olarak ahlaki ilke ve kuralların bilinmesi çok önemlidir. Yine öğrenilen bu ilke ve kuralların beceri (devinişsel) olarak ortaya konulması da bir o kadar önemlidir. Fakat öğrenilen ahlak ilke ve kurallarının öğrenciler tarafından benimsenip alışkanlık halinde davranışa dönüşmesi ancak duyuşsal olarak içselleştirilmesiyle mümkündür. İşte bu yüzden duyuşsal hedeflerin biraz daha ayrıntılı olarak ortaya konulması ahlak öğretiminin etkinliğini önemli ölçüde artıracaktır.

4.2.2. Öğretim Basamaklarında Ahlak Öğretimine Verilen Yer

Bu bölümde ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatının konularını ahlak öğretimi açısından inceleyeceğiz. Ancak biz 2000 yılı programlarına göre hazırlanmış ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf müfredatındaki konuları ahlak öğretimi açısından incelerken bir sınırlama yapmayı tercih ettik. Konuların tamamını incelemek çalışmamızın boyutlarını da aşacağından, iman ve ibadet konularını bir kenara bırakacağız. Doğrudan olarak ahlak ile ilgili olan, çocukların ahlaki gelişimine katkıda bulunmayı amaç edinen ve bu hedefler doğrultusunda programda yer verilen konuları irdelemeye gayret göstereceğiz. Bunu yaparken de her sınıfın müfredatındaki ahlak öğretimi eğitimi ile ilgili üniteleri ayrı ayrı ele alıp açıklamaya çalışacağız. Ayrıca programın özel amaçlarıyla da yer yer bağlantı kurarak konunun daha iyi anlaşılmasına gayret göstereceğiz. Değerlendirmelerimizde modern psikolojinin bulgularından ve Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramının verilerinden yararlanacağız.

Araştırmamızın konusunu oluşturan ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar, Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında geleneksel düzeyin ilk evresine denk gelmektedir. Kişiler Arası Uyum, İyi Çocuk Eğilimi, Karşılıklı Kişiler Arası Beklentiler Bağlılık ve Kişiler Arası Uyum gibi isimlerle anılan bu evre 10-15 yaşları arasını kapsamaktadır. Hemen belirtelim bu dönem ahlak öğretiminin verimliliği yönünden oldukça uygun bir dönemdir. Tabi ki ahlak öğretimi çok daha erken yaşlarda başlamalıdır. Ancak bu yaşlardaki çocukların ahlaki bakımdan içinde bulundukları düşünce sistemi, olay ve olgulara ahlaki yönden bakışları çok olumludur. Etkili ve verimli bir ahlak öğretimiyle bu duygular geliştirilebilir, iyi, güzel ve doğru olana kolaylıkla yönlendirilebilir. Dönemin özelliklerini kısaca hatırlayacak olursak: Bu

dönemde benmerkezcilik yerini eşduyumu/empatik düşünceye bırakmıştır. Birey için aile, grup ve ulusun beklentileri her şeyden önemlidir. Sosyal düzeni destekleme ve sadakat önemlidir. Kendi ihtiyaçları bazen gruptakilere göre ikinci planda kalır.¹ Başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ve onların beğeni ve takdirlerini kazanan çocuk olmak için kurallara uyma eğilimindedirler. Doğru, iyi olmak, başkaları ve onların duyguları ile ilgilenmek, sadık ve güvenilir olmak, beklentiler ve kurallar doğrultusunda davranmaktır. Akran gruplarıyla işbirliği yapılır. Benmerkezciliğin azalması ve somut işlemler dönemine girmesiyle çocuk, olaylara başkaları açısından bakabilme özelliğini kazanır, ahlaki yargılarda başkalarının hissettikleri de dikkate alınır. Artık yaptıklarını sadece ceza almamak için ya da kendisi için değil; aynı zamanda başkalarını mutlu etmek için de yapmaya çalışır. Bu dönem çocuğu kendini karşısındakinin yerine koyarak (empati) iyi davranışlarda bulunur. Davranış artık fiziksel sonuçlarına göre değil, niyete göre iyi veya kötü olarak değerlendirilir. Örneğin adam karısını ölümden kurtarmak için ilacı çalmalıdır.²

Bu bölümdeki incelememizle aslında çalışmamızın başından beri savunmuş olduğumuz: “Genel olarak din eğitimi, özel olarak da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri amaç, muhteva ve alt yapı olarak ahlak eğitime büyük katkılar sağlamaktadır.” tezini ispatlamaya çalışacağız.

4. Sınıf Ünite I. Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ilköğretimde 4. sınıftan itibaren verilmektedir. İlköğretim 4. sınıfın ilk ünitesi olan bu ünite aynı zamanda öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle tanışmaları anlamına da gelmektedir. Öğrencilere din dersleri verilirken ilk etapta, dinin ve ahlakın ne anlama geldiğini öğretmek gerekmektedir. Bu yüzden bu ünite içinde günlük konuşmalarımızda, evimizde, çevremizde bulunan dini ve ahlaki sembol, kavram ve terimlerin ne anlama geldiği konu edilerek öğrencilerin bu konularda bilgilenmeleri amaçlanmıştır.

Ünite içerisinde ahlak ile direk ilgili olan konuları şöyle sıralayabiliriz: Günlük Konuşmalarımızda Din isimli birinci bölümdeki Günah, Sevap, Helâl ve Haram Kavramlarını Öğreniyorum ile Selâmlaşıyoruz konuları, 5. bölümü oluşturan Din Güzel Ahlaktır başlığı altındaki Ahlâklı ve Ahlâksız İfadeleri Üzerinde Düşünelim, Güzel Söz Söyleyelim ve Güzel Davranışlarda Bulunalım konuları, Peygamberimiz, Söz ve

¹ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72; Doğan/Tosun, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*,s.112.

² Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, s.50; Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, s.72.

Davranışları ile En Güzel Örnektir adlı ünitenin 6. bölümü. Bu ünite de ahlak öğretimi ile bir ders müfredatı içerisinde ilk defa karşılaşan öğrencilere yukarıdaki başlıklar altında bazı kavramların öğretilip, sonrasında güzel söz ve davranışların teşvik edilmesi ve son olarak da Hz. Peygamber'in örnek ahlakıyla bunların pekiştirilmesi şeklinde bir yol izlendiği görülmektedir. Aslında gerek gelişim ve öğrenme ilkeleri gerekse de ahlak gelişim kuramları açısından bakıldığında konuların yeterli olduğunu ve mantıklı bir hiyerarşiyle sıralandığını ifade edebiliriz.

Programda üniteyle ilgili özel amaçları incelediğimizde ise, yeterli sayıda olmasa da konularla uyumlu hedef davranışların belirlendiğini görüyoruz. Mesela, "Din ile ahlak arasındaki ilişkiye günlük hayattan örnekler verir, peygamberin güzel söz ve davranışlarından örnekler verir." ifadeleri bu üniteyle ilgili özel amaçlardır ve ahlak öğretimi açısından da anlamlı hedef davranışlardır.

4. Sınıf Ünite II. Temiz Olmalıyım

Temiz Olmalıyım adlı bu ünitenin tamamen ahlak öğretimi ile ilgili olduğunu ifade edebiliriz. Ünite de yer alan 8 bölüm şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Bedenimi Temiz Tutarım, 2. Elbiselerimi Temiz Tutarım, 3. Çevremi Temiz Tutarım, 4. Sağlığım İçin Temizlik Çok Önemlidir, 5. Dinim Temiz Olmamı İstiyor: "Temizlik İmandandır", 6. Sözünde Durmak, Dürüst, Güvenilir Olmak da Temizliktir, 7. Allah Temizlenenleri Sever, 8. Temizliğin Önemi Üzerinde Konuşalım. Bu ünite de beden, elbiselerin ve çevrenin temiz tutulması gerektiğiyle ilgili konularla öğrencilere temizlik bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. Temizliğin sağlık açısından da büyük önem arz ettiği vurgulanmış, dinimizin temiz olmayı istediği, Allah'ın da temizlenenleri sevdiği, sözünde durmanın, dürüst, güvenilir olmanın da temizlik anlamına geldiği belirtilmiştir.

Ahlak öğretiminde üzerinde durulan en hassas konulardan biri de temizliktir. Çünkü ahlaklı insan olmanın ilk şartı maddi ve manevi olarak tertemiz olmaktır. Müfredatta hemen ikinci ünitenin böylesine önemli bir konuya ayrılmış olması gayet yerinde bir tutumdur. Aynı zamanda öğrencilerin içinde bulundukları gelişim dönemlerini dikkate aldığımızda ünite de konu başlıklarının sloganlar halinde onlara benimsetilmeye çalışılması da faydalı olacaktır diyebiliriz.

Ünitenin özel amaçlarında yer alan; "Sağlıklı olmak için temizliğin önemini fark eder, bedenini ve elbisesini temiz tutmanın önemini fark eder, çevresini temiz tutmanın gereğini kavrar, dinimizin temizliğe verdiği önemi kavrar." ifadeleri tatmin edici düzeyde ve ünitenin içeriğiyle uyumlu olan hedef davranışlar olarak müfredattaki yerini almıştır.

4. Sınıf Ünite III. Ben ve Din

Aslında Ben ve Din ismini taşıyan bu ünite de dinin daha çok ahlaki yönü üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir. Örneğin ünitenin 2. bölümü Ben İnsanları Sever ve Saygı Duyarım 3. bölümü Din Dosdoğru Olmamı İster 4. bölümü Din İyi, Doğru ve Güzel Olanı Yapmamı İster 5. bölümü ise Din Çevremi Korumamı Öğütler şeklindedir. Bütün bu konularla dinin, insanları sevmeyi ve onlara saygı duymayı, dosdoğru olmayı, iyi, doğru ve güzel olanı yapmayı ve çevreyi korumayı insanlara öğütlediği anlatılmış. Yukarıda belirtilen iyi insan özellikleri dinen ve ahlaken tasvip gören, her insanın sahip olması gerektiği vurgulanan davranış türleridir. Bunlar aynı zamanda dinin hedeflediği ahlaklı insanın en belirgin özellikleridir. Ünite de ahlak öğretimi adına dinin teşvik edici yönünden azami ölçüde faydalandığını ifade etme mümkün. Bu yaklaşımın din psikolojisinin dini gelişim ile ilgili verileri açısından doğru bir hareket tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu dönemde çocuklar Allah’a ve dine karşı son derece sıcak ve olumlu bir duruş sergilemekte ve hatta onlar oldukça dindar bir yapı içinde bulunmaktadır.

Ünitenin özel amaçlarındaki hedef davranışların konularla uyumlu ancak yetersiz olduğunu ifade edebiliriz. “Dinin insanlar arasındaki ilişkilerde güzel davranışlar öğütlediğini fark eder, çevreyi koruma bilinci geliştirmede dinin katkısını fark eder ve çalışan ve Allah’a güvenen insanın başarabileceğine inanır.” şeklindeki ifadeler konularla ulaşılmak istenen özel amaçlar olarak programda yeterli görülmüştür.

4. Sınıf Ünite IV. Ailem ve Din

Aile toplumun en küçük birimidir ve en önemli yapı taşıdır. Bir toplumda aile kurumu bozulursa o toplum çöker. Bu yüzden ki toplumlar aile kurumuna büyük önem verirler. Toplumun ayakta durabilmesi için de insanların ailenin önemini kavrayabilmeleri gerekmektedir. Bu bilincin yeni yetişen nesle kazandırılabilmesi bir eğitim görevidir. İşte bu ünite eğitimin yukarıda anılan görevini icra etmek maksadıyla, dinin de gücünden yararlanarak, müfredattaki yerini almıştır. Ünite de yer alan konulardan bazıları şunlardır: Dinimiz Anne-Babamıza İyi Davranmamızı Öğütüyor, Kardeşlerimle İyi Geçinirim, Ailemizde Birbirimize Saygı Gösterir, Yardım Ederiz. Görüldüğü üzere ilköğretim 4. sınıftaki bu ünite; öğrencilerin ailenin önemini kavrayabilmelerini hedeflemiştir. Bu amaçla herkesin bir ailesi olduğu, ailesinin insana güven verdiği ve anne ile babanın her zaman çocuklarının iyiliğini istediği belirtilmiştir. Bu sebeple anne ve babalara iyi davranmanın, onlara saygı duymanın gerekliliği ve kardeşlerle iyi geçinmenin önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak da ailede

yardımlaşmanın ve karşılıklı anlayış içerisinde olmanın faydaları konu edilerek öğrencilerin aile bilincini tam anlamıyla kazanabilmelerine çalışılmıştır.

Ünite ile ilgili özel amaçlar ise şöyle sıralanmıştır: “Anne ve babaya iyi davranmayı dinimizin örnek davranış olarak öğütlediğini fark eder, anne ve babaya iyi davranmanın önemini takdir eder, ailede anne, baba ve kardeşlere güven duymanın ve saygı göstermenin önemini fark eder.”

Aileye ve özellikle anne-baba hakkına İslam ahlakında verilen değer göz önüne alındığında ünite konularının ve özel amaçlarının ahlak öğretimi açısından önemli bir işlevi yerine getirmekte olduğunu söyleyebiliriz.

4. Sınıf Ünite V. Yaratanı ve Yarattıklarını Sevelim

İsminden de anlaşıldığı üzere sevgiden bahseden bu ünitenin ahlak öğretimiyle doğrudan ilgili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ünite konularından bazıları şunlardır: Sevmek ve Sevilme Hepimizin İhtiyacıdır, Yaratılmışları Sevmekle Allah’ı Sevmiş Olurum, Sevelim, Sevillelim: Sevgi Karşılıklıdır. Ahlaki olgunluğa ulaşmanın gereklerinden biri de her şeyi özellikle de insanları sevmektir. Seven insan sevdiği varlıklara ya da kişilere kötülük yapmaz, onlara yardımcı olmaya, onların iyilik ve mutluluğuna katkıda bulunmaya çalışır. Gelişim dönemi bakımından sevgi duygularını en saf şekliyle yaşayan bu dönem çocuklarının duygularına, Mevlana’nın sözünden hareketle ve dinin desteğiyle seslenmek, onların ahlaki olgunluğa erişmelerinde çok olumlu ve yapıcı katkılar sağlayabilir. Artık empati kurma becerisi kazanma dönemine girmiş ve karşılık beklemeden iyilik yapma düşüncesine sahip olan bu yaşlardaki çocuklara sevgi ekseninde yaklaşılması ahlak öğretimi ilkelerine uygun bir yaklaşım tarzıdır.

Özel amaçlarda “Sevmenin ve sevilmenin önemli bir ihtiyaç olduğunu örneklerle açıklar, kendisini ve yaratılmışları sevmenin Tanrı’yı da sevmek olduğu düşüncesini örneklendirir.” ifadeleri yer almaktadır. Ünitenin gerek konularını gerekse de özel amaçlarını birbiriyle uyumlu ve yeterli bulduğumuzu ifade edebiliriz.

4. Sınıf Ünite VI. Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım

Aslında bu ünite bir önceki ünitenin devamı niteliğini de taşımakta ve Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım ismiyle müfredattaki yerini almaktadır. Ünite konularında, öncelikle paylaşmanın bir ihtiyaç ve erdem olduğu belirtilmiştir. Daha sonra sevinçleri paylaşmakla ilgili olarak dini ve milli bayramlarımız ile diğer önemli günlerimiz anlatılmıştır. Sonrasında ise üzüntüleri de paylaşmanın gerekliliği üzerinde durulmuş, bununla ilgili olarak hastaları ziyaret etmenin, geçmişleri anmanın ve zor durumda

olanlara yardım etmenin önemi vurgulanmıştır. Üniteye yer alan konular hem din, hem ahlak hem de bir kültür eğitimi faaliyeti niteliği taşımaktadır. Ünite konularının tamamında dinen ve ahlaken olumlu olan ve teşvik edilen erdemli davranışlar sayılmakla birlikte kültürümüze yerleşmiş olan birçok dini-ahlaki unsura da öğrencilerin dikkatleri çekilmektedir. Ünitenin özel amaçlarında da “Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasının bir ihtiyaç ve erdem olduğunu örneklerle açıklar, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dinî ve millî bayramlarımızın işlevini kavrar, insanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur.” gibi ifadelerle geniş şekilde yer bulan bu konular önemli bir ahlak öğretimi faaliyeti oluşturmaktadır.

4. Sınıf Ünite VII. Hz. Muhammed’i Tanıyalım

Hz. Muhammed’i sınıf düzeyine uygun olarak her yönüyle tanıtmayı amaçlayan bu üniteye ahlak öğretimiyle ilgili olarak Hz. Muhammed’in Çocukluk ve Gençlik Yıllarındaki Erdemli Davranışlarını Öğrenelim konusu yer almaktadır. Bu bölüm içerisinde Hz. Muhammed’in bütün yaşantısıyla en güzel şekilde örnek teşkil ettiği bazı ahlaki davranışlara yer verilmiştir: Hz. Muhammed Aile Büyüklerini Sever ve Sayardı, Dürüst ve Güvenilirdi, Çalışmayı ve Yardımlaşmayı Severdi, Kötü Davranışlardan Kaçınırdı, Haksızlıklara Güzel Bir Tavrıla Karşı Çıkardı, Arkadaşlarıyla İyi Geçinirdi, Doğayı ve Hayvanları Severdi. Ünitenin özel amaçlarında da “Hz.Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarından örnekler verir.” şeklinde genel bir ifade yer almıştır.

Ahlak öğretiminde modelin önemine çalışmamızın değişik bölümlerinde çok defa değinmiştik. İslam ahlakına her yönüyle ve en mükemmel bir şekilde yaşantısıyla hayat veren ve tartışmasız en güzel ahlaka sahip olan Hz. Muhammed’in ahlaki özelliklerinin bu şekilde aktarılması ahlak öğretiminin önemli boyutlarından birini teşkil etmektedir. Daha önceki ünitelerde tanımları yapılan, sahip olunması gerektiği ifade olunan ve dinin de teşvik ettiği vurgulanan bütün ahlaki erdemlerin Hz. Muhammed modelinde son üniteye aktarılması önemli bir işlev görecektir ve çok ciddi bir pekiştirici rolü oynayacaktır. Hikayeli anlatım tarzının özellikle ahlak öğretiminde çok etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir. İşte Hz. Muhammed’in ahlakını aktarırken bu dönem çocuklarının oldukça dikkatini çeken ve çok sevdikleri bu yöntemden azami ölçüde faydalanılabilir. Onun sahip olduğu ahlaki mezzetler, yaşadığı çok etkileyici olayların içine sindirilerek anlatıldığında çok daha başarılı olunacağı aşîkardır. İşte bu şekilde bir hareket tarzı ünitenin amacına ulaşmasını sağlayacak ve ahlak öğretimi açısından çok önemli adımlar atılmış olacaktır.

5. Sınıf Ünite III. İbadet Konusunda Bilgilenelim

İlköğretim 5. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programında 3. ünite olarak yer bulan İbadet Konusunda Bilgilenelim ismindeki bu ünite aslen ibadet konusuyla ilgilidir. Ancak İslam dinine göre güzel olan her türlü davranışın ibadet sayıldığından hareketle ünite içerisinde ahlak alanını ilgilendiren konulara da yer verilmiştir. Ünitedeki Her Güzel İş (Amel-i Salih) İbadettir, Dürüst Çalışmak da İbadettir ve İbadetler Davranışlarımızı Güzelleştirir konularının ahlak öğretimini sağlamaya yönelik bölümler olarak programda yer bulduğunu söyleyebiliriz. Konularla ilgili belirtilen özel amaçları incelediğimiz zaman da bunu rahatlıkla görebiliriz. Mesela “Güzel eylemlerimizin hepsinin ibadet olduğunun farkına varır ve bunlara günlük hayattan örnekler verir, caminin insanları bir araya getirici, birlik beraberliği ve sosyal barışı sağlayıcı işlevlerinin farkında olur, camiye temiz tutmanın topluma saygı demek olduğunu fark eder, dürüst çalışmanın ve üretmenin ibadet olduğuna inanır, ibadetlerin davranışlarımızı güzelleştirmesi gerektiğinin farkına varır.” ifadelerini buna örnek gösterebiliriz.

İslam dinine göre her türlü güzel davranışın ibadet sayılıp sevap kazandırması, dürüst çalışmanın da ibadet niteliğinde olduğu ve ibadetlerin davranışlarımızı güzelleştirdiği, güzelleştirmesi gerektiği gibi yaklaşımlarla ahlaki ilke ve kuralların çocuklara benimsetilmeye çalışılmasının gelişim ve öğrenme ilkeleri yönünden de eğitim-öğretim ortamlarında hedefe ulaşmayı kolaylaştırıcı bir hareket tarzı olduğunu söylemek mümkün.

5. Sınıf Ünite IV. Ramazan Ayı ve Oruç

Aslında bu ünite de bir önceki ünite gibi doğrudan doğruya ibadet alanıyla ilgilidir. Ancak Oruç İbadetinin Kişiyi ve Topluma Kazandırdıkları başlığı altındaki Oruç Davranışlarımızı Güzelleştirir, Oruç Toplumda Yardımlaşma ve Dayanışmayı Artırır adlı bölümlerin ahlak öğretimi niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Burada da önceki ünite de olduğu gibi ibadetlerin davranışları güzelleştirdiği ve insanı daha ahlaklı kıldığı fikrinden hareket edilmiştir. Elbette ki her ibadetin olduğu gibi oruç ibadetinin de davranışları iyi, doğru ve güzel olana yönlendirme özelliği vardır. Bundan yukarıda belirtilen bölümler dahilinde faydalanılması da gayet tabii ve yerinde bir hareket tarzıdır.

5. Sınıf Ünite V. Toplumsal Görevlerimiz ve Din

Bu ünite de adından da anlaşılacağı gibi toplumsal görevler, din ile ilgi kurularak işlenmiş. Ünite de belirtilen ve öğrencilerden yapmaları istenilen toplumsal görevlerden

bazıları şunlardır: Yakınlarını sevmek, saymak ve onlara yardım etmek, arkadaşlarını sevmek ve onlarla paylaşmak, toplumsal mekanları (okul, cami gibi) temiz tutmak, büyüklere saygılı davranmak, küçükleri sevmek ve onları korumak, gerektiğinde özür dilemesini bilmek, trafik kurallarına uymak, yoksullara, zayıflara ve özürllülere sevgi ile bakmak ve onlara yardım etmek gibi. Görüldüğü üzere ünite içerisinde toplumsal görevler olarak nitelendirilen davranışların tamamı aynı zamanda ahlaken de iyi, güzel ve doğru olan, hem kişiye hem de topluma yarar sağlayan olumlu davranışlardır. Bu görevleri yerine getiren kişi hem toplumun beklentilerine uygun davranarak sosyalleşecek hem dinin emirlerine uymuş olacak hem de ahlaklı insan olma vasfını kazanacaktır. Kısacası biz bu ünitedeki konuları toplumsal nitelikli ahlaki davranışlar olarak niteleyebiliriz. Programda yer bulan bu konuların amacına ulaştığı ölçüde de toplumsal nitelikli ahlak kuralları öğrencilere benimsetilmiş olacaktır. Üniteyle ilgili özel amaçlarda yer alan "Gerektiğinde özür dilemenin bir erdem olduğunun bilincinde olur ve yapar, hatasından dönme konusunda kendisini eğitmesi gerektiğinin farkında olur, yoksullara ve güçsüzlere yardım alışkanlığı geliştirir, engelliler ile güzel iletişim kurmanın yollarını arar, arkadaşları ile ilişkilerinde saygılı, dürüst ve paylaşımcı olmanın dinin istediği davranışlar olduğunun farkında olur, başkaları ile birlikte kullandığı ortamları temiz tutmanın dinin gereği olduğunun farkında olur, toplumsal hayatta başkalarına karşı saygılı davranışlar geliştirmesi gerektiğine inanır, davranışlarıyla küçüklerine örnek olabileceğinin bilincinde olur." gibi ifadeler de konularla büyük uyum içerisinde ve onlar da ahlak öğretimi açısından önemli hedef davranış niteliği taşımaktadır.

Kohlberg'in kuramına göre artık toplumsal duyarlılık düzeyleri hızla gelişen bu yaş çocuklarına böyle bir üniteyle sosyal nitelikli ahlak kurallarının benimsetilmesi oldukça yerinde bir tutumdur. Çünkü toplumun kendilerinden beklentilerini karşılama noktasında daha dikkatli ve istekli bir yapıda bulunan öğrenciler için ünite içerisinde yer alan toplumsal görevler daha anlamlı, somut ve faydalı görünecektir.

5. Sınıf Ünite VI. Peygamberleri Tanıyalım

Programda 5. sınıfın 6. ünitesi olarak yer alan bu ünite dolaylı olarak ahlak öğretimini ilgilendirmektedir. Üniteye peygamberler üstün özellikleri nedeniyle Allah'ın seçkin kulları olarak tanıtılmakta ve çocuklar için en güzel örnek şahsiyetler olarak sunulmaktadır. İşte onları seçkin ve özel kılan nitelikleri arasında gösterilen her zaman dosdoğru ve güvenilir olmak özellikleri örnek meziyetler olarak öğrenciler üzerinde olumlu bir etki sağlayabilir. Çocuklar peygamberler gibi Allah'ın en sevdiği

kulları arasına girmek adına onların niteliklerini benimsemek için daha iyi motive olup daha fazla istek duyabilirler. Ünitelerin ahlak öğretimiyle ilgisi ve ahlaki olgunluğu geliştirmedeki katkısı da bu bağlamda düşünülebilir.

5. Sınıf Ünite VII. Hz. Muhammed ve Aile Hayatı

Bu ünite her şeyiyle bize örnek olan Hz. Muhammed (SAV)'in aile hayatından örnek davranışlar öğrencilere anlatılarak onların da bu özelliklere sahip bireyler olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır. Hz. Muhammed'in ahlakı her yönüyle mükemmeldir. O'nun ahlakının en dikkat çeken yönlerinden biri de ailesine karşı takındığı tutum ve onlara karşı gösterdiği davranışlarla tüm insanlığa örnek olacak bir hayat yaşamasıdır. Üniteye yer verilen Hz. Muhammed'in ailesi içindeki örnek davranışlardan bazıları şunlardır: Hz. Muhammed Aile Bireyleri Arasında Ayırım Yapmazdı, Hz. Muhammed Aile Bireylerinin Görüşlerine Değer Verirdi, Hz. Muhammed Akıllı Ziyaret Ederdi. Hz. Muhammed'in ailesinin seçkin özellikleri ise şu şekilde sıralanmaktadır: Hz. Muhammed'in Ailesinde Sevinçler ve Sıkıntılar Paylaşıldı, Hz. Muhammed'in Ailesinde Misafire Cömert Davranıldı, Hz. Muhammed'in Ailesinde İsrattan Kaçınıldı, Hz. Muhammed'in Ailesinde Aile Bireyleri Birbirine Danıştı, Hz. Muhammed'in Ailesinde Komşuluk İlişkilerine Önem Verildi, Hz. Muhammed'in Ailesinde Öksüzler ve Yoksullar Gözetildi.

Bütün bunlar herkes için örnek teşkil eden, ahlaken iyi olan ve sahip olunması teşvik edilen ahlaki meziyetlerdir. Hz. Muhammed modelinde her öğrencinin yukarıda sayılan özelliklere sahip olmasının amaçlanmış olması da yerinde bir yaklaşımdır. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı içerisinde böyle bir üniteye yer alması da mutlak surette gereklidir. Ancak bizce böyle bir üniteye 7. ya da 8. sınıf müfredatında yer verilmesi daha yerinde olurdu. Çünkü çocuklar gelişimsel özellikleri bakımından ancak 12, 13 yaşlarından itibaren kendilerini anne ya da babalarının yerine koymakta ve ailenin önemini daha iyi kavramaktadırlar. Buna göre ideal bir anne-babanın sahip olması gereken nitelikler olarak sunulan yukarıdaki özelliklerden bazıları onlar için ileriki sınıflarda daha anlamlı ve somut gelecektir. Mesela onlar Hz. Muhammed gibi aile bireyleri arasında ayırım yapmayan, aile bireylerinin görüşlerine değer veren bir anne ya da baba olmaya ergenlik döneminden itibaren daha fazla istek duyabilir, kendilerini Hz. Muhammed gibi bir aile reisi olarak hayal edebilirler.

6. Sınıf Ünite I. Namaz Bir İbadettir

Programda 6. sınıfların 1. ünitesi Namaz Bir İbadettir ismini taşımaktadır. Bu ünite programda yer alan en geniş kapsamlı ünedir ve İslam dininde en önemli ibadet sayılan namazdan bahsetmektedir. Fakat Namazın İnsana Kazandırdıkları başlığı altında yer alan başlıklar dolaylı da olsa ahlak öğretimini ilgilendiren konular olarak karşımıza çıkar. Bunlar: Namaz İnsanın Duygu Dünyasını Zenginleştirir, Namaz İnsanın Davranışlarında Bilinçli Olmasını Sağlar, Namaz Birlikte Yaşama ve Dayanışma Bilincini Geliştirir, Namaz Temizliğe Alıştırır, şeklindedir. Görüldüğü üzere namaz ibadetinin insana sağladığı faydalar çoğunlukla ahlaki meziyetler olarak ifade edilmiştir. Yani bu ünite de ibadetlerin ahlakı güzelleştirici özelliklerine dikkatler çekilerek bu yolla ahlak öğretimine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

6. Sınıf Ünite II. Paylaşım, Yardımlaşım: Zekât ve Sadaka

Paylaşma ve yardımlaşma dinen ve ahlaken takdir gören davranış özelliklerindendir. Bu ünite içinde yer alan konularda insanın paylaşmaya ve yardımlaşmaya ihtiyacı olduğu, İslam dininin de bunlara büyük önem verdiği vurgulanıyor. Ayrıca, İslam'ın şartlarından olan zekat ibadetiyle birlikte sadakanın da aynı zamanda paylaşma ve yardımlaşma anlamına geldiği belirtiliyor. Öğrenciler paylaşma ve yardımlaşmaya özendirilerek önemli bir ahlaki değer onlara aktarılmış oluyor. Ünitenin özel amaçlarında yer verilen “Zekâtın sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlayan malî bir ibadet olduğunu fark eder, insanlar arası malî yardımlaşmalarda uyulması gereken davranış kurallarını sayar.” ifadeleri de ünitenin içeriğiyle uyumlu hedef davranışlar olarak programda yer alıyor.

6. Sınıf Ünite III. Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz

Vatan ve millet kavramları kültürümüzde önemli değere sahip olan iki unsurdur. Toplum yeni yetişen nesle vatan ve millet kavramlarının değerini ve bunları korumanın önemini öğretmeye çalışır. Bununla hem kültür hem de ahlak öğretimi gerçekleştirilmiş olur. Bu ünite de bu amaca hizmet etmektedir. Ünite de yer alan konularda vatan ve millet kavramlarının anlamları açıklanmış, vatanını ve milletini sevmenin önemi üzerinde durulmuş, "Bu vatanda hepimiz bir milletiz." denilerek toplumsal kardeşliğe vurgu yapılmıştır. Ayrıca bayrak ve İstiklal Marşına saygı duymanın, şehitleri rahmetle anmanın, gazilere saygı göstermenin gerekliliği üzerinde durulmuş ve askerlik yapmanın vatan borcu olduğu ifade edilmiştir.

Ünite ile ilgili özel amaçlarda "Vatan ve millet kavramlarını tanımlar, milletimizin kendine has özelliklerini fark eder, Türk milletinin evladı olmaktan ve ona layık olmak

için çalışmaktan zevk alır, askerlik yapmanın önemini kavrar." gibi hedef davranışlara yer verilmiştir.

6. Sınıf Ünite IV. Kötü Davranışlardan Kaçınım

Esasında bu ünite başlı başına ahlak konusuyla ilgilidir ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı içerisinde ahlak öğretimi ile ilgili en önemli ve geniş kapsamlı ünitelerden biridir. Kötü davranışlardan kaçınmak insan için önemli ve son derece gerekli bir meziyettir ve ahlaklı insan olmanın da en gerekli şartlarından biridir. Çünkü hem dinimiz hem de toplumumuz tarafından hoş karşılanmayan hatta yasaklanan bu tür davranışlar hem insanın kendisine hem de topluma zarar verir. Bu ünite, bu kötü davranışlar sıralanmış ve bunlardan kaçınmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ünite, belirtilen kötü davranışlar; yalan söylemek ve hile yapmak, gıybet ve iftira, hırsızlık, kıskançlık, alay etmek, büyüklenmek, kötü zanda bulunmak, anne ve babaya saygısızlık şeklindedir. Kötü alışkanlıklar ise; alkollü içki içmek, uyuşturucu kullanmak ve kumar oynamaktır. Bu kötü davranışlardan ve alışkanlıklardan kaçınmakla hem fert hem de toplum daha güzel bir hayata kavuşacaktır. Toplumun refahı için gerekli olan bu bilgilerin öğrencilere öğretilmesi çok önemli bir ahlak öğretimi faaliyeti niteliği taşımaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri de bu konuda üzerine aldığı görevi, bu ünite, konuları öğrencilere aktardığı ölçüde yerine getirecektir.

Ünite, dinimizin sakınmamızı istediği kötü davranışlardan bahsedilirken bunların konu başlıklarında sadece isim olarak yer aldığı görülmektedir. Daha önceki ünitelerde olduğu gibi sloganlar şeklinde ifade edilse sanırız daha yerinde bir tutum olurdu. Mesela hırsızlık yerine hırsızlık yapmam, alay etmek yerine alay etmem gibi. Çünkü bu sınıftaki öğrenciler çoğunlukla halen çocukturlar ve onlar üzerinde etkili olabilmenin yolu onların duygularına en olumlu ve ılımlı bir şekilde, sevgiyle yaklaşmaktan geçmektedir. Onlar hırsızlığın ya da alay etmenin ne olduğunu öğrenmekten ziyade her zaman ve her yerde bu tür olumsuz davranışlardan uzak durmanın gerekliliğine gönülden inanmak istemektedirler. Bu inancın yerleştirilmesinde İslam ahlakı ile gelişim psikolojisinin verilerinden azami ölçüde yararlanılmalı, ahlaki gelişim kuramlarının ilkeleri daima göz önünde bulundurulmalıdır.

6. Sınıf Ünite V. Dostluk ve Kardeşlik

Dostluk ve kardeşliğin bir ihtiyaç olduğu ve bunun temelinde sevginin bulunduğu aktararak başlanan bu ünite, dinin de dostça ve kardeşçe yaşamayı öğütlediği ayrıca belirtilmiştir. Daha sonra dostluk ve kardeşliğin beraberinde barışı getirdiği vurgulanmış, sevmeyi başarmanın ve seilmeyi hak etmenin önemine değinilmiştir.

Dostluk ve kardeşlik konusunun temelde sevgi duygularıyla temellendiği gerçektir. Sevgi ahlaklı bir birey olmayı besleyen en temel duygudur. Öyleyse sevgi ekseninde gelişecek dostluk ve kardeşlik bilincinde İslam dininin itici gücünden de yararlanılarak olumlu sonuçlar elde etmek mümkün olabilir. Kohlberg'in kuramına göre artık çevresindeki insanların ihtiyaçlarını ve duygularını da dikkate alan, empati kurma becerisi kazanan bu yaştaki öğrencilerde dostluk ve kardeşlik duygularının bu şekilde geliştirilmeye çalışılması oldukça yerinde bir hareket tarzıdır. Bu çağda çocuklar arkadaşlık ilişkilerinde daha dikkatli ve anlayışlı davranacaklar, onların dostlukları artık daha önceki yaşlara göre daha sağlam temellerde gelişecektir. Bu dostluklar dinin olumlu yöndeki teşvikleriyle birlikte etkili bir yönlendirmeye belki de İslam dininin amaçladığı kardeşlik boyutlarına ulaşacaktır.

6. Sınıf Ünite VI. Kutsal Kitapları Tanıyalım

Bu ünite de aslen kutsal kitapların özellikle de Kur'an-ı Kerim'in genel hatlarıyla tanıtılması amaçlanmaktadır. Üitenin ahlak öğretimini ilgilendiren bölümleri ise son derece sınırlıdır. Kur'an'ın Dinî Hayatımızdaki Yeri ve Önemi başlığı altındaki Davranışlarımızda Kutsal Kitabımızdaki Öğütleri Dikkate Alalım konusunda Kur'an-ı Kerim'den bazı ahlak kurallarına ve Kutsal Kitaplardan Öğütler başlığı altında dört büyük kutsal kitapta ortak olarak yer alan birtakım ahlaki ilkelere değinilmektedir. Bu konularla üitenin ahlaki eğitim adına iki amaca hizmet ettiği söylenebilir. Ahlaki ilkelerin İslam dininin en temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim desteğinde benimsetilmeye çalışılmasının olumlu sonuçlar doğurması beklenebilir. Diğer taraftan diğer kutsal kitaplardan gösterilen örneklerle birlikte hemen hemen bütün ahlak ilkelerinin evrensel nitelikte olduğunu vurgulamak mümkün olabilir.

6. Sınıf Ünite VII. Son Peygamber Hz. Muhammed

6. sınıfın 7. ve son ünitesi olarak programda yer bulan bu ünite de son peygamber olan Hz. Muhammed'in hayat hikayesi konu edilmektedir. Ancak bilindiği üzere O hayatının her döneminde mükemmel ahlakıyla insanlara örnek olmuş model bir şahsiyettir. İşte O'nun hayatının anlatıldığı bu ünite içerisinde yaşadığı çarpıcı olayların hikayeleştirilmesi yoluyla bazı ahlaki mezzetleri ön plana çıkarılabilir. Biz bu yaklaşım tarzını programda belirtilen konu başlıklarında göremedik. Üitenin özel amaçlarında yer alan; "Hz. Muhammed'in aile içerisinde sevgi, hoşgörü ve dayanışmaya verdiği önemi örneklerle açıklar, Hz. Muhammed'in akraba ziyaretine verdiği önemini açıklar, Hz. Muhammed'in aile içerisinde israftan kaçınma konusundaki duyarlılığının farkında olur." ifadelerinin ise yukarıda açıklamaya çalıştığımız hususa işaret ettiğini

söyleyebiliriz. Öyleyse bu noktada iş öğretmenlere düşmektedir. Hz. Muhammed'in hayatını ve üstün yönlerini anlatırken O'nu seçkin kılan en belirgin özelliği olan mükemmel ahlakına da sıkça vurgu yapılmalıdır.

7. Sınıf Ünite I. Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım

Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım adındaki bu ünite 7. sınıfın 1. ünitesi olarak programda yerini almakta ve İslam dininin kutsal kitabı ve en temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i genel hatlarıyla tanıtmayı amaçlamaktadır. Ünitinin ahlak öğretimini ilgilendiren bölümleri oldukça sınırlı ancak konunun özünü vermesi bakımından da yeterli görünmektedir. Ünitedeki Kur'an İnsanın İnsanla İlişkisi Konusunda Yol Gösterir, Kur'an İyiye ve Güzele Yönlendirir, Kur'an Açıklar ve Aydınlatır, Kur'an Öğüt Verir ve Hatırlatır konularının öğrencilerde ahlaki gelişime olumlu katkılar sağlayacak bölümler olarak yer aldığını söyleyebiliriz. 6. sınıfın 6. ünitesinde olduğu gibi burada da Kur'an-ı Kerim'in iyiliğe yönlendirici özelliklerine dikkat çekilmesinin yararlı sonuçlara kapı aralayacağını ifade edebiliriz. Çünkü bu üniteyle birlikte artık Kur'an'ın İslam dini ve müslümanlar açısından önemini yeterince kavrayan öğrencilere Kur'an'ın referansı ile ahlaki meziyetlerin kazandırılmaya çalışılmasının verimli olacağını düşünebiliriz. Öğrenciler kendilerine hep Allah'ın sevdiği, dinimizin teşvik ettiği davranışlar olarak tanıtılan birçok iyi ahlak özelliğini bu üniteye direkt Kur'an-Kerim'de görme fırsatına sahip olabilirler. Bu da onların ahlaki ilke ve kuralları benimseme ve alışkanlık haline getirme konusunda daha iyi motive olmalarını sağlayabilir.

7. Sınıf Ünite II. Din Güzel Ahldır

Ünite gerek 7. sınıf gerekse de bütün program dahilinde ahlak öğretimine katkı sağlama konusundaki en kritik bölümlerden birini teşkil etmektedir. Artık ergenliğe geçiş döneminde bulunan ve gün geçtikçe karakter özellikleri iyice belirginleşen bu yaş çocuklarına, Hz. Peygamber'in sözünden hareketle "Din güzel ahlaktır." şeklinde seslenmek her yönüyle yerinde, olumlu ve sağlıklı bir yaklaşımdır. Bu üniteye ahlaki değerlerin öğrencilere öğretilmesine ve onların dinin ve toplumun beklentileri doğrultusunda, ahlaklı birer insan olarak yetiştirilmesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Üniteye önce dindar olmanın ahlaklı olmakla gerçekleşebileceği belirtilmiş, sonrasında dinin insanı ahlaklı kılma konusundaki katkıları şu şekilde sıralanmıştır: Din güvenilir insan olunmasını ister. Güvenilir insan ise üzerine düşen görevleri yapar, verdiği sözde durur ve emanete ihanet etmez, kötülüğe yaklaşmaz, hiçbir konuda doğruluktan ayrılmaz, kimsenin arkasından konuşmaz, kıskançlıktan, yalan ve iftiradan

kaçınır, başkalarını hor görmez. Bu üniteye ayrıca kendini geliştiren, öfkesini yenebilen bir insan olmanın önemi üzerinde durulmuş, son olarak da davranışlarında doğru bilgiye dayanmanın, görgü kurallarına uymanın, savurganlıktan kaçınmanın gerekliliğine değinilmiştir. İşte bütün bu özellikleri kazanan insan hem dinin istediği şekilde hem de toplumun beklentileri doğrultusunda, ahlaklı bir birey olarak yetişecektir. Üniteye kazanılması istenen ahlaki davranışların sloganlar halinde yer aldığı dikkat çekmektedir. Bunun doğru bir yaklaşım tarzı olduğunu daha önce söylemiştik. Üniteye bir diğer olumlu yanı da dindar olmak için mutlaka ahlaklı olmak gerektiğinin vurgulanmış olmasıdır. Ahlak kuralları dinin iman ve ibadetle birlikte üç temel unsurundan birini teşkil etmektedir. Öğrenciler bu üniteyle bir kez daha dinin belli bazı inanç ilkelerinden ve ibadetlerden ibaret olmadığını anlayacaktır.

Üniteyle ilgili özel amaçlarda yer verilen “İslâm dininin güzel ahlâklı olmayı öğütlediğini bilir, görev bilincinin ve doğru sözlü olmanın dinin isteği olduğuna inanır, görgü kurallarına uymanın kişiliğine değer kattığının bilincinde olur, savurganlığın kaçınılması gereken bir davranış olduğunun farkında olur.” ifadelerinin konularla uyumlu olmakla birlikte kısa ve öz olarak hedefleri ortaya koymakta olduğunu söyleyebiliriz.

7. Sınıf Ünite III. Hac ve Kurban

Bu üniteye İslam dinindeki temel ibadetlerinden ikisi olan hac ve kurbandan bahsedilmektedir. Üniteye Haccın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Kurban İnsanlar Arasında Dayanışmayı Sağlar adlı konuların sözü edilen ibadetlerin davranışlar üzerindeki olumlu etkilerinden faydalanmaya yönelik olarak programda yer aldığını görmekteyiz. Tıpkı namaz, oruç ve zekat ibadetlerinin olduğu gibi hac ve kurbanın da davranışları iyiliğe yönlendirici, insanları ahlaki olgunluğa götürücü etkileri bulunmaktadır. Bu ibadetlerden ahlak gelişimini sağlamak adına sınırlı da olsa faydalanılmasını yerinde bir yaklaşım olarak görmek mümkündür.

7. Sınıf Ünite IV. Melekler ve Diğer Görünmeyen Varlıklar

Ünite programda 7. sınıf 4. ünite olarak yer almıştır ve esasen doğrudan ahlak konusuyla ilgili değildir. Ancak bazı başlıklar dahilinde ahlak öğretimini hedef alan konulara yer verilmiştir. Örneğin Melekler İyiliğin ve Güzelliğin Sembolüdür, Meleklerle İman, Davranışların Güzelleşmesine Katkıda Bulunur, Şeytanın Kötülüğünden Korunma Konusunda Kur'an'ın Öğütleri gibi konular ahlak öğretimine katkıda bulunabilecek konulardır. Allah'ın yarattığı varlıklar içerisinde en zıt ikisi olan melek iyiliğin sembolü insanın dostu, şeytan ise kötülüğün sembolü ve insanın düşmanı

olarak tanıtılmıştır. Tabii ki bu yaş çocuklarının çokça ilgisini çeken böyle bir konuda, onların dost olarak gösterilen meleşin yanında olmayı tercih etmesi beklenebilir. Böylelikle iki zıt kutup arasında aklını kullanarak doğru olanı tercih eden insanın daha ahlaklı bir birey haline gelmesi sağlanabilir.

7. Sınıf Ünite V. Ahiret İnancı

Aslında bu ünitenin çocuğun gelişimine ahlaki yönden katkı sağlamak yönündeki amacı ünitenin özel amaçlarında “Ahiret inancının kişiyi güzel işler yapmaya, kötü işlerden uzak kalmaya yönelttiğine inanır.” şeklinde açık ve net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak İnsan Dünya Hayatında Yaptıklarının Karşılığını Görecektir: Allah Güzel İşler Yapanları Ödüllendirecektir, Allah Kötülük Yapanlara Karşılığını Verecektir, Ahiret Gününe İnanan Yararlı İşler Yapmalıdır konuları üniteye yerleştirilmiştir. Gelişim düzeyi bakımından cennet ve cehennem kavramlarını artık daha iyi kavramaya başlayan bu yaş çocuklarına ödülle teşvik, cezayla sakındırma yoluyla bazı ahlak kurallarının benimsetilmeye çalışılması yerinde bir tutumdur. Bu yaşlara kadar yaptığı hatalardan dolayı dinen yükümlü olmayan öğrenciler artık ergenliğe girmeye başlamışlar, dolayısıyla onlar hatalarından da sorumlu hale gelmişlerdir. Onları sırf günah ile korkutmak yoluyla değil de, bilerek ve isteyerek yapılan hataların Allah katında bir bedelinin olduğunun zihinlere yavaş yavaş yerleştirilmesi faydalı olacaktır. Çocuklar bu dünyada yaptıkları hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağını ve Allah’ın mutlak adaleti karşısında yaptıkları davranışların hesabını sonsuz bir yaşam olan ahirette vereceklerini bilmeleri onları ahlaken daha olgun bir karakter kazanmaya kolaylıkla yönlendirebilir.

7. Sınıf Ünite VI. Ailemiz

Daha önce de üzerinde genişçe durulan aile kurumu hakkında, konunun önemine binaen, bu ünite de tekrar durulmuştur. Aile toplumun temeli olmasının yanında dinde de kutsal görülen, toplumun huzur, refah ve güveni açısından çok önemli bir kurumdur. Bu ünite de konularda ailenin toplumun temeli olduğu, aile içindeki ilişkilerin sevgi, saygı ve yardımlaşmaya dayandığı, ailede bireylerin birbirlerine karşı görevleri olduğu üzerinde durulmuş, ayrıca aile sorumluluklarını yerine getirmenin ve aile içi sorunları karşılıklı anlayış içinde çözmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir.

Ünitenin özel amaçlarında da "Aile bireylerinin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını örneklendirir, aile içi ilişkilerin sağlıklı olmasında dini öğütlerin katkısının farkında olur." gibi ifadelerle aile bilincini öğrencilere kazandırma konusunda

önemli hedef davranışlar belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşıldığı ölçüde, ahlak öğretimi adına önemli yararlar sağlanmış olacaktır.

8. Sınıf Ünite I. Hz. Muhammed'in Örnek Ahlâkı

Aslında programda daha önceki sınıflarda Hz. Peygamber ve hayatına üç üniteye yer verilmişti. 8. sınıfların ilk ünitesi olan ve Hz. Muhammed'in Örnek Ahlâkı ismini taşıyan bu üniteye ise direk olarak O'nun ahlakının konu edildiğini görüyoruz. Bilindiği üzere Hz. Muhammed'i Allah katında bütün varlıklardan üstün kılan özelliği mükemmel ahlakıdır. İslam dini temelinde gerçekleştirilen bir ahlak öğretiminde de belki de en büyük malzeme ahlaken en yüce insan olan Hz. Muhammed'in örnek ahlakıdır. Öğrencilere önder, rehber, örnek insan olarak tanıtılan Hz. Peygamber'in ahlakının en belirgin yönlerinin ön plana çıkarıldığı üniteye şu konular yer almaktadır: Hz. Muhammed Güzel Ahlâk Örneği Olarak Gönderilmiştir, Hz. Muhammed'in Örnek Ahlâkı, Hz. Muhammed Güvenilir Bir İnsandı, Hz. Muhammed Merhametliydi, Hz. Muhammed İnsanlara Değer Verirdi, Hz. Muhammed Cesaretliydi, Hz. Muhammed Hakkı Gözetirdi, Hz. Muhammed Sabırlıydı, Hz. Muhammed Verdiği Sözde Dururdu, Hz. Muhammed Hoşgörülüydü, Hz. Muhammed Zamanı İyi Değerlendirirdi, Hz. Muhammed Danışarak İş Yapardı. Bütün bu güzel davranışların Hz. Muhammed modelinde verilmesi öğrencilerin bu davranışları benimsemesini ve alışkanlık halinde davranışlara yansıtmasını kolaylaştırıcı etki yapacaktır. Yaşları itibarıyla sürekli çevrelerinde kendileri için model şahsiyet arayışı içerisinde bulunan öğrencilere dinen ve ahlaken en ideal insan olan Hz. Peygamber'in örnek kişi olarak gösterilmesi yerinde bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla olumlu sonuçlar elde etmek rahatlıkla mümkün olabilir. Ancak burada en çok dikkat edilmesi gereken nokta Hz. Muhammed'i örnek şahsiyet olarak tanıtan öğretmenler öncelikle kendileri Hz. Peygamber'i örnek aldıklarını, O'nun yolundan gittiklerini bütün hal, tavır, tutum, davranış ve sözleriyle göstermelidirler. Yoksa her yönüyle model şahsiyet olarak tanıtılan Hz. Muhammed bir hikaye hatta masal kahramanı gibi sadece geçmişte yaşamış ve bugüne hitap etmeyen bir kişi gibi zihinlerin en kuytu köşelerinde yerini alır. Bu durumda sanki O'nun gibi olmak mümkün değilmiş gibi düşünen öğrenciler hiçbir zaman O'nun gibi olmaya çalışmazlar.

8. Sınıf Ünite V. İnanç ve Davranış İlişkisi

İnanç ve Davranış İlişkisi adını taşıyan bu üniteye amaç, Allah'a inanan insana yakışan davranışlar olarak belirtilen güzel davranışların müslüman olmanın bir parçası olarak algılanmasını sağlayarak bu davranışların öğrencilerce benimsenmesini kolaylaştırmaktır. Üniteye güzel olan ve salih amel olarak nitelenen davranışlardan

İnanan İnsana Yakışan Davranışlar başlığı altında altı tanesinden bahsedilmektedir. Bunlar: Dürüst Olmak, Çalışmak ve Üretmek, İnsanlara Yardımda Bulunmak, Allah’a Şükretmek, Sabırlı Olmak, Allah’a Güvenmek (Tevekkül)’tir. Esasen imanın kuru bir kabulden ibaret olmadığı ve kalpte taşınan inancın mutlaka güzel davranışlarla ortaya konulması gerektiği fikri bu düzeydeki öğrenciler için anlamlı ve mantıklıdır. Bu üniteye belirlenen amaçlar gerçekleştiğinde; onlar kalplerinde taşıdıkları inançlarını en güzel davranışlarla ortaya koydukları sürece Allah’a layık bir kul oldukları fikrine sahip olacaklar ve kendilerini daha huzurlu hissedeceklerdir. Böylece güzel olan davranışlar alışkanlık halinde onların karakterlerinin bir parçası haline gelecektir. Öyleyse bu üniteye izlenen yol doğrudur.

8. Sınıf Ünite VII. Dinlerin ve İslam’ın Evrensel Öğütleri

Bizim dinimizde olumlu görülen ve teşvik edilen, hatta emredilen bazı davranışlar diğer dinlerde de benzer şekilde yer alır. Aynı şekilde bizim dinimizce yasak sayılan bazı kötü davranışlar diğer dinlerce de yasaklanmıştır.

Üniteye belirtilen iyi davranışlar şunlardır: Doğruluk, temizlik, iyilik ve yardımseverlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek, hayvanlara iyi davranmak, çevreyi korumak. Bunlar hem İslam dininde hem de diğer dinlerde iyi, doğru ve güzel olarak nitelenen davranışlardır. İnsanların bu davranışları benimsemesi toplum açısından da çok önemlidir. Tam tersi olarak hem İslam dininde hem diğer dinlerde yasaklanan, topluma ve insanın kendisine zarar veren davranışlar da vardır. Bunlar: Başkalarına zarar vermek, öldürmek, çalmak, yalancı şahitlik yapmaktır. Bu tür davranışlardan kaçınılması gerektiğinin bütün dinlerde ortak olarak vurgulandığı belirtilmiştir.

Öğrencilere dinlerin ve İslam’ın evrensel öğütleri öğretilerek, dersin genel ve özel amaçlarında da ifade edildiği gibi, hoşgörü ortamı oluşturulacaktır. Ayrıca öğrenciler bütün dinlerde ortak olarak yer alan yani evrensel nitelik taşıyan bu öğütlerin önemine, gerekliliğine ve yararlarına daha kesin olarak inanacaklardır. Bütün bunlarla öğrenciler Kohlberg’in kuramında en üst düzey gelişim evresinin özellikleri olan evrensel ahlaki ilkelerden eşitlik, adalet, insan hakları, dürüstlük, insana saygı gibi kavramları benimseme konusunda hazır hale gelebilecekler ve ileriki yaşlarında daha istekli davranabileceklerdir.

4.2.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Yaklaşım-Yöntem-Teknikler ve İlkeler

Bu bölümde öncelikle yaklaşım, yöntem ve tekniğin ne olduğunu ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde bunlardan hangilerinin kullanılabileceğini genel olarak açıklamaya çalışacağız. Sonrasında dersin işlenişi bakımından en az yaklaşım, yöntem ve teknikler kadar önemli olan ilkelerden bahsedeceğiz. Son olarak ise 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında ahlak öğretimini ilgilendiren ünitelerin hangi yöntem ve tekniklerle işlenmesinin daha uygun olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Eğitim ve öğretimde amaca ulaşmanın ve başarılı olabilmenin en önemli gereklerinden biri; doğru yöntemleri, doğru zamanda kullanmaktır. Yöntem, yol, usul, tarz gibi manalara gelir. Eğitim ve öğretimde amaca en kısa ve en verimli şekilde ulaşmaya yarayan, güvenilir yol ve usule yöntem denir.¹ Amaca ulaşılabilmesi verimli bir yol takibine bağlıdır. Gerekli bilgi, alışkanlık ve düşünme kabiliyetinin verilmesinde en önemli şart, öğrencinin alma ve öğrenme isteğinin canlı tutulmasıdır. Metot sözü bir bakıma öğrencinin alma ve öğrenme yolunun açık hale getirilmesi çabalarını ifade eder.² Öğretim stratejileri ve teknikleri de yöntemlerle birlikte kullanılan kavramlardır. “Öğretim etkinliklerini düzenlerken izlenecek metodoloji, soyuttan somuta doğru, öğretim yaklaşımı -öğretim yöntemleri -öğretim teknikleri -öğretmenin kendi üreteceği özgün taktikler olarak sıralanmaktadır. Bu kavramların her birinin tanımlanmasında, isimlendirilmesinde ve sıralanmasında farklı uygulamalar bulunmakla birlikte genel olarak ‘yaklaşımlar’ çatının en üstünde yer almakta sadece yöntem-teknik kavramlarını birbirine eşdeğer anlamda kullananlar bir farklı anlayışı temsil etmektedir. Öğretim yaklaşımlarının altında yer alan öğretim yöntemleri ve teknikleri, öğrenmenin yönetimi açısından birbirini destekleyen bilgi birikimleridir ve hiyerarşik bir dizilme söz konusudur.”³

Aslında hiçbir derste tek bir yöntem ya da teknikle başarılı olmak mümkün değildir. Bu yüzden eğitimde yöntemden ziyade yöntemlerden bahsetmek gerekir. İyi bir öğretmen anlatacağı konuya uygun yöntemleri en doğru şekilde ve yerinde kullanmayı bilen öğretmendir. Doğru yöntem ise sonuca en kısa yoldan, en verimli

¹ Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, s.285.

² Parlador, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s.100.

³ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.63.

şekilde götüren yöntemdir. Öyleyse eğitim-öğretim faaliyetlerinde konu, zaman, ortam, öğrenci gibi bütün etkenler dikkate alınarak seçilecek ve en doğru şekilde uygulanacak yöntem ve tekniklerle arzu edilen sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Öğrenciler, ilgileri ve öğrenme hızları bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Öğrencileri öğrenmeye teşvik edebilmek için, çeşitli öğretim metotları kullanmak, yakın çevreden göze ve kulağa hitabeden vasıtalarından faydalanmak gerekir. Bu gerçekleştirilebildiği takdirde dersler monotonluktan kurtarılmış olur. Öğrenciler sıkılmazlar ve dersleri zevkle takip edebilirler. Gerektiğinde kendileri de derslere katılırlar. Aksi takdirde, yalnızca öğretmen tarafından takrir veya hikaye şeklinde anlatılacak bir ders, öğrencileri sıkar ve rahatsız eder, amacına ulaşmaz.¹

Dini ve ahlaki eğitim-öğretim çok yönlü ve geniş kapsamlı olması bakımından değişik yöntem ve tekniklerin kullanımını gerekli kılar. Din eğitimi, amaç ve hedefleri açısından farklılık gösterse de genel eğitim ve öğretimin içinde yer alır. Bundan dolayı genel öğretim metotları ve teknikleri din eğitimi için de geçerlidir. Çünkü hem genel eğitim de hem de din eğitiminde eğitilmesi gereken varlık insandır. İnsanların doğup büyümeleri ve gelişmeleri aynı basamaklardan geçer. Ama her insanın kavrayışı, öğrenmesi aynı değildir. Bu sebeple insanların ortak özelliklerinde ortak metotlar, farklı olduğu taraflarında ise, farklı yöntemler kullanılmalıdır. Genel öğretim metotları, bireyin bedensel, zihinsel, toplumsal ve ahlaki (manevi) gelişmesinden hareket eder. Deneylere ve hayattaki tecrübelerine dayanılarak geliştirilir. Din eğitiminde de bu genel yöntemlerin kurallarından dersin özellikleri de dikkate alınarak en verimli şekilde faydalanılmalıdır.²

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde yöntem seçimini kılavuzlayan bazı ilklerden söz edilebilir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri, derslerini işlemeden önce şu soruları sormalıdır: Yöntemi yeterince tanıyor muyum? Yöntem, anlatacağım konuya uygun mudur? Kullanacağım yöntem, öğrenciye uygun mudur? Kullanacağım yöntem, hangi amaçlara hizmet edecektir? Yöntemi, nasıl uygulayabilirim?³

Genelde din eğitiminde özelde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde kullanılabilecek çok sayıda yöntem ve teknik vardır. Bunlardan bazıları her ders ve öğretim alanında kullanılan, bir kısmı da dini eğitim-öğretime özel yöntem ve tekniklerdir. Mesela Yavuz Kur'an ve Hz. Peygamber'in uyguladığı metotları da

¹ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.202.

² Bolay-Kavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, s.57,58.

³ Bk. Bilgin-Selçuk, *Din Öğretimi*, s.117,118,119.

dikkate alarak din eğitim öğretiminde kullanılabilecek yöntem ve teknikleri şu şekilde sıralamaktadır: “Dili kullanma (ifade etme), konuşma, anlatma (takrir), açıklama, hikayeli (tahkiyevî) anlatım ve açıklama (kıssadan hisse çıkarma), soru-cevaplı açıklama, tedricilik, kolaylaştırma, basitleştirme, deneme, tekrarlama, araştırma, gözlem, tasvir, yorumlama, aktif metot, yaparak öğrenme, tecrübe etme rol alma, grup çalışması, grup çalışmalarının değerlendirmeleri, rekabete girişme, teşvik, telkin, münazara, tartışma, hadiseler üzerine konuşma ve değerlendirmeler, tecrübelerin ortaya konması, uygulamalar, ibadet yerlerini ziyaret, ibadetlerin gözlenmesi, din görevlileriyle görüşmeler, bilgi toplama çalışmaları, ferdi duruma göre tavır takınma, duygulandırma, düşündürme, takdir etme ve mükafatlandırma, ümitlendirme, cesaretlendirme, örnek gösterme, tedbirli olma, kontrol altına alma, ferdi durumu ve kapasiteyi dikkate alma, ölçme ve değerlendirme vs.”¹ Öcal ise yedi farklı metottan bahsetmektedir. Bunlar: Takrir, soru-cevap, ilmihal, münakaşa (tartışma), grup (küme) çalışması, gösteri metodu ve uygulamalı metot, problem çözme metodudur.²

Altaş, yaklaşımlar-yöntemler-teknikler hiyerarşisi içinde bir sınıflandırma yapmıştır:

-Sunuş yoluyla öğretim yaklaşımı; yöntem: düz anlatım; teknik: soru-cevap, takrir, informal konuşma, sempozyum, gösteri.

-Buluş yoluyla öğretim yaklaşımı; yöntem: rol oynama, örnek olay, güdümlü tartışma, buldurma; teknik: grup tartışma, soru-cevap, çember, panel, zıt panel, münazara, görüşme, forum, beyin fırtına, pandomim.

-Araştırma inceleme yoluyla öğretim yaklaşımı; yöntem: rol oynama, örnek olay, gezi gözlem, bireysel çalışma, gösterip yap; teknik: workshop, soru-cevap, beyin fırtınası, problem çözme, karar verme, gösterme-yaptırma, rol oynama, gösteri, deney, gözlem.

-Tartışma yoluyla öğretim yaklaşımı; teknik: soru-cevap, grup tartışması, panel, zıt panel, münazara, açık oturum, forum, çember, beyin fırtınası, görüşme.

-Tam öğrenme yoluyla öğretim yaklaşımı; yöntem: karma yöntem; teknik: tüm teknikler.³

¹ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.93,94.

² Bk. Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.202...226.

³ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, s.64.

Tabi bu yaklaşım, yöntem ve tekniklerin ayrı ayrı özellikleri, avantajları, dezavantajları, ilkeleri vs. vardır. Uygulama sırasında bütün bu faktörlerin dikkate alınması oldukça önemlidir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde kullanılacak yöntem ve tekniklerle birlikte, en az onlar kadar önemli olan, dersin işlenişinde uyulması gereken ilkeler de vardır. Birçok din eğitimcisi çalışmalarında bunlardan uzun uzun bahsetmiştir.¹ Biz, çalışmamızın sınırlarını dikkate alarak, maddeler halinde bazı ilkeleri sıralamakla yetinmek istiyoruz.

- Başlangıçta temel bilgiler çok kolay ve basit bir şekilde verilip kolayca anlaşılması temin edilmeli, öğrenci hiçbir şekilde zorlama ile karşılaşmamalıdır.

- Öğrencilerin kendilerini işlenen konular içerisinde bulabilmeleri sağlanmalıdır.

- Din dersinde bilgiler verilirken, öğrenciler onlar içerisinde kendi ihtiyaçlarına, arayışlarına, beklentilerine ve hayatın akışı sırasındaki sorularına doyurucu cevaplar bulabilmelidirler.

- Öğretmen her zaman öğrencilerin sorularına, problemlerine ve isteklerine açık olmalı, onları bu yönde her zaman teşvik etmeli ve yüreklendirmelidir.

- Öğretmen derslerini öğrencilerin rahatça hareket edebilecekleri bir atmosfere dönüştürebilmelidir.

- Din dersleri işlenirken toplumsal değişmelerin, özellikle değerler ile ilgili değişmelerin nesiller arası ilişkilerin ve problemlerin günlük hayatla aile, okul ve sosyal hayatı kucaklayacak şekilde düzenlenmesine azami gayret gösterilmelidir.

- Çocuk ve genç bu dünyadaki hayatı ve yaşamayı çok sevdiğinden, din dersi ferdi özelliklere ve onların ruhi ilgi ve ihtiyaçlarına göre ayarlanmalıdır.

- Din dersinde, yaşanmış hayat tecrübelerinden, hikayeli bir anlatım içerisinde yer yer kesitler vermek de oldukça yararlıdır.

- Konuşmanın, hangi türde olursa olsun, öğretimde öğrenciyi belirlenen hedefe doğru harekete geçirici ve ona götürücü bir nitelik taşıması gerekir. Bunun temin

¹ Bk. Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.90...93,178,252,260; Bilgin-Selçuk, *Din Öğretimi*, s.173,174; Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.193,194; Bolay-Kavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, s.69,70; Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, s.180,181,182; Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s.62,104; Ay, M.Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2001, s.43,78; Ay, M.Emin, "İslam Eğitimcilerine Göre Disiplin" *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1994, s.257; Armaner, Neda, "Çağdaş Eğitim İlkeleri Doğrultusunda Din Eğitimi", *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981) İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.204.

edilmesi sırasında yerine göre bir şeye davet edici, yerine göre övücü ve takdir edici, yerine göre ikaz edici ve azarlayıcı ya da başka türlü bir hareket tarzı çizilebilir.

- Öğretmen dinin asli kaynaklarına bağlı kalmak suretiyle ülkenin çocuklarını en azından dini ve ahlaki bakımdan ortak inançlara, ortak duygu ve düşüncelere, ortak kaderlere götürmek üzere inananlar arasında beklenen ahengi kurmaya ve her zaman olduğu gibi bütünleşmeyi sağlamaya koyulmalıdır.

- Öğretmen öğrencilerin ferdi yapılarını, öğrenim durumlarını ve kapasitelerini, bilgi birikim ve kültür seviyelerini, birbirlerinden farklılıklarını, ferdi durumlarını (öğrenme, anlama yetenekleri, öğrenmeye hazırlık derecesi, değişme ve gelişmesi, algılaması, uyum sağlaması vs.), ailevi, sosyal, ekonomik vb. hallerini dikkate almalıdır.

- Öğretmen Çocuk Gelişimi ve Eğitim Psikolojisi'nin verilerinden yeterince yararlanmasını bilmelidir.¹

- Öğretmen sınıfındaki özellikle ilk karşılaşmayı dikkatli ve iyi bir şekilde planlamalı ve uygulamalıdır.

- Her dersin verimli olması için önceden gerekli hazırlığı yapmalı ve sınıfta kendini dersine verebilmelidir.

- Dersten hem kendi zevk almalı hem de karşısındaki öğrencilerin zevk almalarını temin etmelidir.

- Günümüzde çok çeşitli durumlar ve şartlar içerisinde bulunulduğundan, çok çeşitli taleplere karşı çok dikkatli olmalıdır.

- Öğretmen başta iman, ibadet ve ahlak esasları dahilinde öğrencilerine en güzel şekilde rehber olmalıdır.

- Kendisinin taklit edilebilecek bir konumda bulunduğunun farkında ve şuurunda olan din eğitimcileri, her zaman dikkatli ve tedbirli olmak durumundadırlar.

- Din bilgisi öğretmeni de dahil müslümanların asıl rehberi Hz. Muhammed'in kendisidir. Öğretmenler, öğretimdeki hedeflerine ulaşmada onu kendilerine ölçü almak durumundadırlar.

- Öğretmen öğrencileri karşısında daima objektif, adil, dürüst olmakla beraber, onları başkalarının yanında küçük düşüren, aşağılayıcı, alaycı, güç duruma iten, şeref ve gururu ile oynayan, kalplerini inciten ve kıran bir tutum içine girmemelidir.

- Konular hikmetle, güzel öğütlerle anlatılmalı ve tartışılmalıdır.

¹ Çocukta dini gelişim ile ilgili geniş bilgi için bk: Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.

- Öğretimde kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olunmalıdır.
- Din dersi öğretmeni Türk-İslam geleneği ile yeni toplumsal şartlar arasında bir ilişki kurabilmelidir.
- Din dersi öğretmeni, konuları öğrencilere aktarırken, onların, toplumun değişen şartları altındaki hayatlarını, öğrendikleri değerler ışığında yorumlayabilmelerine ve böylece hayatın üstesinden gelebilmelerine yardımcı olmalıdır.
- Öğretmen, ne öğreteceğini ve nasıl öğreteceğini iyi bilmelidir.
- Ders, öğrencilerin bilgi düzeyine, yaşlarına ve ihtiyaç duymalarına göre ayarlanmalıdır.
- Çocuğun yeteneği ve isteği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.
- Derslerde genellikle anlatma yöntemi kullanılır. Bu yöntemin, soru-cevap, küme oluşması ve tartışma yöntemleriyle desteklenmesi yerinde olur.
- Öğretim ve eğitimde Allah sevgisi esas olmalıdır.
- Hoşgörülü olmalıdır. Yumuşak ve tatlı dille yıldırmadan, küstürmeden ve bıktırmadan öğretmelidir.
- Zaman zaman çocuklar ödüllendirilmelidir. Başarılı öğrenci en azından sözle takdir edilmelidir.
- Çocuklar, sınıfta veya kalabalıkta küçük düşürülmemeli, asla hor görülmemelidir. Uyarılar önce isim belirtmeden yapılmalı, çocuğun kişiliğine önem verilmelidir.
- Cezalandırmadan önce uyarı yapılmalı ve öğüt vermelidir.
- Çocuklara ceza vermeden önce mutlaka cezayı hak ettikleri konusunda tatmin edici açıklama yapılmalıdır. Böylece öğrencinin, haksızlığa uğradığı kanaatine kapılması önlenmiş olur.
- Katı, yıldırıcı disiplin kurallarına ve fiziki cezalara itibar etmemelidir.
- Sınıfın belli başlı dört özelliği bulunmaktadır: Çok boyutluluk, eş zamanlılık, çabukluk, öngörülemezlik ve aşkarlık ve tarih. Sınıftaki olaylar bu özellikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.
- Öğretmen sınıfı yönetmek için planlı, duyarlı ve dikkatli olmak durumundadır.
- Öğrenci, öğrenme hedefleri ve bu hedeflere götüren alternatif davranış seçenekleri konusunda bilgilendirilmelidir.
- Öğrencilere sevgi, şefkat ve merhametle davranılmalıdır.
- Tutarlı bir disiplin anlayışına sahip olunmalıdır.

- Eğitimde sevgi, hoşgörü ve mükafat bir disiplin vasıtası olduğu kadar, ilgisiz kalma, korkutma ve gerektiğinde belirli sınırlamalara riayet ederek başvurulabilecek uygulamalar da birer disiplin yöntemi olarak kullanılmalıdır.

- Notu bir koz olarak kullanmamak gerekir.

- Yeterli sosyal-kültürel faaliyetlere imkan tanınmalıdır.

Şimdi buraya kadar yaptığımız açıklamaları dikkate alarak 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programındaki ünitelerin hangi yöntem ve tekniklerle işlenmesinin daha uygun olduğunu açıklamaya çalışacağız. Bu bölümde her üniteyi değil de ahlak öğretiminin doğrudan ilgilendiren üniteleri seçip irdedeceğiz. Ayrıca eğitim ve iletişim teknolojisinin hızla geliştiği günümüzde etkisini gün geçtikçe daha da yitiren düz anlatım yönteminden ziyade, öğrencinin derse aktif katılımını sağlamaya yönelik olarak konuların işlenişinde hangi yöntemlere başvurulabileceği konusunda alternatifler sunmaya çalışacağız. Ünitelerin işlenişinde uygulanmasını uygun gördüğümüz ve tavsiye ettiğimiz yöntem ve teknikler ahlak öğretiminin etkinliğini artırmaya ve öğrencileri daha ahlaklı olma konusunda teşvik etmeye yönelik olacaktır.

4. Sınıf Ünite I. Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?

Bu ünite öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle tanıştıkları ünite. Ünite bazı dini ve ahlaki kavramlar günlük yaşamla bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Halen soyut ilke ve kavramları anlama seviyesinin altında yer alan bu öğrencilere ahlaki kavramların günlük hayattan ve çevreden somut örneklerle anlatılması doğru bir yaklaşımdır. Ancak konular işlenirken öğrencilerin de kendi yaşamlarından, çevrelerinden örnekler sunabilmelerine fırsatlar verilmelidir. Bu amaçla beyin fırtınası vb. teknikler uygulanabilir. Ayrıca kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için kavram haritaları oluşturulabilir. Ünite sonunda bulmaca hazırlanarak öğrencilerin zevkle yapacakları bir ödevle öğretilen konuların kalıcılığını artırmak mümkün olabilir.

4. Sınıf Ünite II. Temiz Olmalıyım

Ünite işlenirken temizlik bilincini artırmak amacıyla ünite konu başlığı olarak yer alan sloganlar pankartlar şeklinde sınıfa getirilmelidir. Bu pankartları öğrencilerin kendilerinin hazırlamaları ve kendilerince boyayıp süslemeleri onların temizlik konusunda daha istekli davranmalarını sağlayabilir. Okulun ve çevrenin daha temiz ve güzel olması adına neler yapabilecekleri ile ilgili öğrencilere gruplar halinde projeler hazırlatıp, bu projelerin sınıfta tartışılarak en güzeli seçilebilir ve bunları hazırlayanlar ödüllendirilebilir. Öğretmen öğrencilerle birlikte bir oyun havası içerisinde sınıfı, okulu

ve hatta okulun bulunduğu cadde ya da sokağı temizleyerek ve kendi kişisel temizliğine azami ölçüde özen göstererek de öğrenciler için güzel bir model oluşturabilir.

4. Sınıf Ünite III. Ben ve Din

Bu ünite de dinin ahlaki yönü üzerinde yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir. Ünite içerisindeki konularla dinin istekleri çocuklara benimsetilmeye çalışılırken onların ahlaki meziyetlere sahip olmalarının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu ünite de konular takrir yöntemiyle kısaca açıklandıktan sonra iyi seçilmiş sorular vasıtasıyla öğrenciler Allah'ın kendilerinden neler istediğini bulmaya yönlendirilebilir. Dinin isteklerini yerine getirmenin insanları daha ahlaklı kılacağı, ahlaklı insanların hem çevresindekiler tarafından hem de Allah tarafından daha çok sevileceği açıklanabilir. Sonrasında böyle bir insanın mutlu bir yaşam sürüp cennete ulaşabileceği öğrencilere birtakım yönlendirmelerle buldurularak onların bu konularda daha hevesli hale gelmesi sağlanabilir.

4. Sınıf Ünite IV. Ailem ve Din

Aslında her çocuk zaten bir aile içerisinde yaşamaktadır. Bu sebeple bu ünitenin işlenişi sırasında öğrencilerin kendi ailelerinden örnekler vermelerine fırsat tanınmalıdır. Anne ve babalarını ne kadar çok sevdiklerini resim yaparak ya da kompozisyon yazarak çok güzel ve içtenlikle anlatabilirler. Sınıfta mutlu bir aile portresinin anlatıldığı küçük bir drama canlandırılabilir. Öğrencilerin anne-baba ve kardeşleriyle yaşadıkları sorunları nasıl çözebilecekleri ile ilgili bir örnek olay çerçevesinde tartışarak çözüm yolları bulmaları sağlanabilir. Bütün bunlar onların ailelerini daha çok sevmelerini ve aile içi ilişkilerini düzeltmek için daha fazla çaba sarf etmelerini sağlayabilir.

4. Sınıf Ünite V. Yaratanı ve Yarattıklarını Sevelim

Ünite bütün ahlaki meziyetlerin temelini oluşturan sevgiden bahsetmektedir. Ünite de her şeyi yaratan Allah ile birlikte O'nun yarattığı her şeyi ve özellikle insanları sevmenin önemine değinilmektedir. Ünitenin işlenişi sırasında sevgiyi temel alan bazı hikayeler anlatılabilir. Yaratanı ve yarattıklarını sevmenin neden gerekli olduğunu öğrencilerin kendilerinin bulmaları sağlanabilir. Allah'a ve tüm varlıklara sevgilerini nasıl ifade edebilecekleri ile ilgili bir beyin fırtınası düzenleyerek mümkün olduğunca fazla davranış bulmaları sağlanabilir. Bütün bunlar zaten yaşları gereği sevgi dolu bir yaşam süren bu yaş çocuklarının duygularını daha içtenlikle ve bilinçli olarak yaşamalarına fırsat tanıyabilir.

4. Sınıf Ünite VI. Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım

Ünite konuları işlenirken öğrencilerin kendi yaşantılarındaki sevinçli ve üzüntülü anlarını hayal etmeleri sağlanmalı, o anki duygu, beklenti ve ihtiyaçlarını ortaya koymalarına fırsat verilmelidir. Sevinç ve üzüntüleri paylaşmanın her insan için bir ihtiyaç olduğu bilinci aşılmalıdır. Bu amaçla bir örnek olaydan ya da canlandırılacak basit bir drama çalışmasından yola çıkılarak öğrencilerin konu üzerinde kafa yormaları ve öneriler getirmeleri sağlanabilir. Bir bayram günü, ya da doğum günü sevinçleri paylaşmaya, cenaze töreni ya da hasta ziyareti de üzüntüleri paylaşmaya örnek gösterilebilir. Öğrencilerin o anları hayali de olsa yaşamaları sağlanarak duyguları yönlendirilebilir.

4. Sınıf Ünite VII. Hz. Muhammed'i Tanıyalım

Ünite Hz. Muhammed'i her yönüyle tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu ünite öncelikle Hz. Muhammed'in Allah katındaki özel yeri ifade edilmeli, O'nun neden Allah'ın en sevgili kulu olduğu vurgulanmalıdır. En güzel ahlaka sahip olması dolayısıyla insanların en üstünü olduğu açıklanmalıdır. Hz. Muhammed'in üstün ahlaki özellikleri hikayeler içerisine serpiştirilerek öğrencilere sunulmalıdır. O'nun hayatı anlatılırken sürekli olarak üstün ahlaki özelliklerine dikkat çekilmelidir. Hz. Muhammed'in özellikle çocukluk ve gençlik yılları ayrıntısıyla açıklanarak öğrencilerin kendilerini O'nun yerine koymalarına fırsat tanınmalıdır. Bu ünitenin tamamında hikayeli anlatım tarzı en etkin biçimde kullanılmalıdır. Ayrıca ünitenin işleniş sırasında Hz. Muhammed'in hayatını anlatan bir çizgi film izlettirilerek konuların benimsenmesinde çok etkili bir yöntem devreye sokulabilir.

5. Sınıf Ünite III. İbadet Konusunda Bilgilenelim

Aslında bu ünite ahlak öğretimini dolaylı yoldan ilgilendirmektedir. Ünite ibadetlerin davranışları güzelleştirici etkisinden ve İslam dinine göre her güzel davranışın ibadet sayıldığından hareketle ahlak öğretimini gerçekleştirme yoluna gidilmiştir. Ünitenin işleniş sırasında ibadetlerin davranışları nasıl güzelleştirdiğinin örnekleri öğrencilere buldurulmalıdır. Ayrıca öğrencilerin derse katılımını artırmak amacıyla, bir yarışma havası içerisinde, ibadet sayılabilecek mümkün olduğunca fazla davranış, öğrenciler tarafından tespit edilebilir ve en fazla güzel davranış bulan öğrenciler ödüllendirilebilir.

5. Sınıf Ünite V. Toplumsal Görevlerimiz ve Din

Ünite içerisinde birçok toplumsal nitelikli ahlaki davranıştan bahsedilmektedir. Bu davranışların öğrenciler tarafından benimsenmesini sağlamak için çok sayıda

yöntem ve tekniğe başvurulmalıdır. Öğrencilerin sosyal duyarlık düzeyleri yaşadıkları çevreyle bağlantı kurularak verilecek örnekler vasıtasıyla yükseltilebilir. Onların konuyla ilgili olarak gazetelerden, dergilerden internetten bulacakları güzel resim ve yazıları sınıf arkadaşlarıyla paylaşımları sağlanabilir. Toplumsal hayatta paylaşma ve yardımlaşma bilincini artırmak adına dinin teşvik edici gücünden mutlaka yararlanmalıdır. Toplumsal kurallara uymanın dinin de gereği olduğu her fırsatta vurgulanmalıdır.

5. Sınıf Ünite VI. Peygamberleri Tanıyalım

Ünitede insanların en seçkinleri olan peygamberleri Allah katında üstün kılan özelliklerinin ahlaklarının mükemmel oluşu olduğu ifade edilmelidir. Bazı peygamberlerin hayatı hikayeleştirilerek anlatılmalı, bu sırada onların sergiledikleri güzel davranışlara dikkatler çekilmelidir. Bir peygamberin hayatını anlatan film, çizgi film ya da animasyon filminin sınıf ortamında izlettirilmesi etkili bir yöntem olarak kullanılabilir.

5. Sınıf Ünite VII. Hz. Muhammed ve Aile Hayatı

Hz. Muhammed her açıdan olduğu gibi ailesi içerisindeki davranışları bakımından da en güzel örnektir. Öğrencilere aile bilincinin aşılması adına Hz. Muhammed modelinden yararlanırken, O'nun hayatından dikkat çekici kesitler hikaye tarzında sunulmalıdır. O'nun ailesi içerisindeki örnek davranışları öğrenciler tarafından hazırlanan pankart ve panolarla sınıf ortamında sergilenenebilir. Ayrıca öğrenciler basit drama çalışmalarıyla Hz. Muhammed gibi bir aile reisini canlandırabilirler. Bu onların "Hz. Muhammed gibi mükemmel ahlaka sahip bir insan" olma konusunda daha çok istek duymalarını sağlayabilir.

6. Sınıf Ünite II. Paylaşalım, Yardımlaşalım: Zekât ve Sadaka

Ünitede en önemli ahlaki değerlerden olan paylaşma ve yardımlaşma, zekat ve sadaka ibadetleri ile birlikte kazandırılmaya çalışılıyor. Ünite konuları işlenirken öğrencileri paylaşma ve yardımlaşma konusunda daha istekli hale getirmek için onların merhamet, acıma vb. duygularının harekete geçirilmesi gerekir. Bunu sağlayabilmek için çocukların da içerisinde yer aldığı güzel bir hikaye okunabilir ya da çizgi film izlettirilebilir. Çocuk esirgeme kurumu, yaşlılar yurdu vb. yerlere götürülerek oradaki insanların sıkıntılarını yerinde paylaşımları sağlanabilir. Paylaşma ve yardımlaşma ile ilgili atasözlerinden ya da kendi buldukları sloganlardan oluşan pankartlar hazırlamaları istenebilir. Bütün bunlar yapılırken Kur'an-ı Kerim ayetlerinden, Hz. Peygamberin

sözlerinden ve uygulamalarından örnekler verilerek, zekat ve sadaka ibadetleri ile birlikte dinin teşvik edici yönünden yararlanılabilir.

6. Sınıf Ünite IV. Kötü Davranışlardan Kaçınım

Ünitenin işlenişinde öğrencilerin derse aktif katılımları mutlaka sağlanmalıdır. Çünkü bu ünite ahlak öğretimi bakımından programdaki en kritik ünitelerden biridir. Öğrencilere kötü davranışların neler olduğunu öğretmekten çok bu kötü davranışlardan her şartta kaçınmalarının sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla dinen günah, ahlaken kötü olan ve toplum tarafından ayıp olarak nitelendirilen bu davranışların zararlarının öğrenciler tarafından bulunması sağlanmalıdır. Onlara örnek olaylar verilerek kendilerini kötülük yapılan kişilerin yerine koymalarına ve o durumdaki duygularını aktarmalarına fırsat tanınmalıdır. İnsanların kötü davranışları yapmakla Allah'ın emirlerine karşı gelmiş olacakları ve toplum tarafından da ayıplanıp dışlanacakları somut örneklerle, sürekli olarak vurgulanmalıdır. Öğrenciler kötü davranış ve alışkanlıkların zararları konusunda bilinçlendirilmeli, zararları ve bunlardan korunma yolları hakkında öğrencilerin araştırma yapmaları istenmelidir.

6. Sınıf Ünite V. Dostluk ve Kardeşlik

Bu yaş çocuklarının en çok önem verdiği değerlerden biri de dostluktur. Öğrenciler yaşlarının gereği olarak bu dönemlerde arkadaşlık ilişkilerine büyük önem vermektedirler. Onlar kalplerinde arkadaşlarına karşı çok saf, temiz duygular beslemektedirler. Onların içlerinde taşıdıkları bu duyguları sevgi ekseninde harekete geçirmek üniteye en önemli hedef olmalıdır. Bunu yaparken İslam kardeşliği en güzel örneklerle açıklanmalı ve İslam dininin dostluğu kardeşlikle eşdeğer saydığı sürekli olarak vurgulanmalıdır. Her insan için dostluğun önemli bir gereksinim olduğu öğretmenin yönlendirmesiyle öğrencilere buldurulmalıdır. Onların arkadaşlarıyla yaşadıkları güzel anılarını anlatmalarına, sıkıntılı anlarında dostlarından gördükleri yardımları aktarmalarına fırsat tanınmalıdır. Onlara dostlukla ilgili güzel hikayeler, fıkralar vb. anlatılmalıdır.

6. Sınıf Ünite VII. Son Peygamber Hz. Muhammed

Bu üniteye asıl olarak Hz. Muhammed'in hayatının aktarılması amaçlanmaktadır. Ancak ünitenin işleniş sırasında O'nu Allah katında seçkin ve en değerli kılan özelliği olan mükemmel ahlakına sıkça dikkat çekilmelidir. Bu amaçla ünitenin işlenişinde hikayeli anlatım tarzı en etkili biçimde kullanılmalıdır. Öğrencilerin anlatılanları daha iyi kavrayabilmeleri adına olaylar gerektiğinde günümüze uyarlanarak, güncel örneklerle bağlantı kurularak aktarılmalıdır.

7. Sınıf Ünite II. Din Güzel Ahlaktır

Bu ünite Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı içerisindeki ahlak öğretimi ile ilgili en geniş çaplı ünitelerden biridir. Ünite konuları sloganlar şeklinde ifade edilmiştir. Bu sloganların pankartlar ve resimli panolar halinde öğrenciler tarafından hazırlanması onların daha kolay, çabuk ve içtenlikle benimsenmesini sağlayabilir. Ayrıca konuların aktarımı sırasında dinin en temel kaynakları olan ayet ve hadislerden çokça örnekler sunulmalıdır. Bu tutum dinin gerçekten güzel ahlak anlamına geldiğini öğrencilere daha yüksek sesle duyurabilir. Ahlaki meziyetlerden bahsolunurken başta Hz. Muhammed olmak üzere diğer din büyükleri ve önemli şahsiyetlerin yaşamlarından kesitler sunulması etkili bir yöntem olarak kullanılabilir. Öğrencilere “Din Güzel Ahlaktır” sözünü anlatan bir kompozisyon yazmaları ya da resim yapmaları ödev olarak verilebilir. Bütün bu yapılanlar, işlenen konuları somutlaştırıp öğrencilerin ahlaklı bireyler olma konusundaki isteklerini daha yüksek seviyeleri ulaştıracaktır.

7. Sınıf Ünite VI. Ailemiz

Bu ünitenin işlenişinde zaten bir aile içerisinde yaşayan öğrencilere konuları somut olarak anlatmak gayet kolay olacaktır. Toplumun genelinde görülen ve onların kendi ailelerinde de yaşanan bazı olumlu ya da olumsuz olay ve durumlar sınıf ortamına getirilerek tartışma konusu yapılabilir. Onların yaşanan problemlere tartışma havası içinde kendi çözümlerini getirmeleri sağlanabilir. Böylelikle birbirlerinin fikirlerinden yararlanarak aile içindeki sorunlarını daha rahat çözmeleri sağlanabilir. Ayrıca ailesinden sürekli olarak ya da bir süre uzak kalan çocukların duygularını sınıfla paylaşımlarına olanak sağlanarak ailenin sıcak ortamının ne kadar önemli bir gereksinim olduğu ortaya konulabilir. Onların derinlemesine yaşadıkları sevgi duyguları aileleri üzerinde yoğunlaştırılabilir. Bu yollarla aile bilinci onlara gönüllerine hitap eden seslenmelerle kazandırılmış olur.

8. Sınıf Ünite I. Hz. Muhammed’in Örnek Ahlâkı

Bütün DKAB programı içerisinde Hz. Peygamber’in sırf ahlakının anlatıldığı tek ünite Hz. Muhammed’in Örnek Ahlâkı ismini taşıyan bu ünedir. Programda böyle bir ünitenin yer alması ahlak öğretimi açısından büyük bir fırsattır. Bu yüzden bu ünite Hz. Muhammed’in mükemmel ahlakı en güzel örneklerle ve en doğru yöntemlerle anlatılmalıdır. Bu ünitenin işleniş sırasında sürekli olarak öğrencilerin kendilerini Hz. Muhammed’in yerine koymaları amaçlanmalıdır. Yine güncel örnekler verilerek, “Hz. Muhammed olsa şöyle davranırdı. Hz. Muhammed olsa şöyle derdi.” gibi

yönlendirmelerle ve öğrencilerin bunları kendilerinin bulmaları sağlanarak O'nun ahlaki günümüz problemlerine çözüm, ahlaki hastalıklara reçete olarak sunulmalıdır. Bu yaş öğrencileri gelişimsel özellikleri açısından incelendiğinde sosyal bilinç bakımından büyük bir gelişme göstermiş durumdadırlar. Onlara Hz. Muhammed modelinde çözüm yolları sunmak onların sosyal ahlak kurallarına daha geniş çerçeveden bakmalarını sağlayabilir. Yine öğretmen kontrolünde ve güdümünde gerçekleştirilen tartışma yöntemiyle Hz. Muhammed gibi mükemmel ahlak sahibi bir insan olmak adına neler yapabileceklerini ortaya koymalarına olanak sağlanabilir.

8. Sınıf Ünite V. İnanç ve Davranış İlişkisi

Ünitede güdülen genel amaç; gönlünde yaşadığı sağlam inancını en güzel davranışlarla hayata geçirme konusunda öğrencileri istekli hale getirmektir. Bunu sağlayabilmek adına iyi bir müslümanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir beyin fırtınası düzenlenebilir. Yine iyi bir müslümanda bulunması gereken özelliklerle ilgili ya da insanın inancını hangi davranışlarla ortaya koyması gerektiği ile ilgili bir yarışma yapılabilir. Öğrencilerin bu yollarla müslümana yakışan çok sayıda davranış bulmaları sağlanabilir. Sonra bu davranışları sergilemenin müslüman olmanın gereği olduğu ayet ve hadislerden verilecek örneklerle vurgulanmalıdır. Yine inanan insana yakışan davranışlarla ilgili panolar, pankartlar, resimler ya da şiirler, yazılar hazırlamaları öğrencilere ödev olarak verilebilir. Bu ünite amaç iyi davranışların neler olduğunu zaten bilen öğrencilerin bu davranışları kazanmak konusunda daha istekli hale gelmelerini sağlamak olmalıdır.

8. Sınıf Ünite VII. Dinlerin ve İslam'ın Evrensel Öğütleri

Bu ünite İslam diniyle birlikte bütün dinlerde ortak olarak yer alan bazı ahlaki özelliklerin aktarılması amaçlanmıştır. Ünitinin işlenişinde diğer dinlerle İslam dininin inanç ve ibadet konularında ayrılmakla birlikte ahlak konusunda ortak değerlere sahip olduğu vurgulanmalıdır. Böylelikle dinimizde yer alan ahlaki öğütlerin diğer dinler ve toplumlar tarafından da gerekli görüldüğü yani evrensel nitelik taşıdığı ifade edilmiş olur. Öğrencilerin dikkatleri dünyada yaşanan büyük problemlere çekilmeli, bu konularda onların da düşüncelerinden ve bilgilerinden istifade edilmelidir. Onların bu problemlere çözüm bulmak adına kendi fikirlerini ortaya koymalarına fırsat tanınmalıdır. Ünite işlenen konularla, bütün dünyayı daha iyi yaşanabilir hale getirmenin yolunun insanları daha ahlaklı kılmaktan geçtiği sonucuna hep beraber ulaşılmalıdır.

5. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu ilk dönemlerden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin amaçlarından biri de yeni yetişen nesilleri, toplumun ve dinin de istekleri doğrultusunda ahlaklı bireyler olarak yetiştirmektir. Tarih boyunca tüm toplumlarda formal ya da informal yollarla yapılan bütün eğitim faaliyetlerinde çocukların ahlak gelişimini sağlamak hep ana esaslardan birini oluşturmuştur. Bugünün toplumlarında da aynı gaye -belki eskisine oranla daha fazla olarak- güdülmektedir. Özellikle de son yıllardaki gelişmelere paralel olarak tüm dünyada gençlerin yaşadıkları bunalımların kökeninde ahlaki çöküntünün yer aldığı, konunun uzmanlarının çoğunluğu tarafından yüksek sesle dile getirilmektedir. Bu sebeple neredeyse bütün dünya ülkelerinde eğitim sistemlerinde ahlak öğretimine de yer verilmektedir. Ahlak öğretimi bazılarında din dersleri içerisinde, bazılarında müstakil bir ders olarak, bazılarında da ders dışı etkinlikler içerisinde gerçekleştirilmektedir.

19. Yüzyıl ve sonrasında bütün pozitif bilimlerde olduğu gibi psikoloji ve gelişim psikolojisinde yaşanan hızlı gelişim ahlak eğitiminde de birtakım olumlu neticeler doğurmuştur. Lawrence Kohlberg'in Jean Piaget'in kuramını geliştirerek ortaya koyduğu ahlak gelişimi kuramı, ahlak eğitiminin daha düzenli, sağlıklı ve planlı yürütülmesine olanak sağlamıştır.

Her ne kadar eğitim ailede başlasa ve sosyal çevre içerisinde, okul öncesi eğitim kurumlarında gelişse de örgün eğitim kurumlarının özellikle de ilköğretimin çocukların eğitiminde önemli bir paya sahip olduğu inkar edilemez. Çocukların ahlaki gelişimleri de bebeklikten çocukluğa geçiş dönemlerinde ailede başlar, sosyal çevre ve özellikle de akran gruplarının etkisiyle önemli ölçüde şekillenir. Bu gelişim ilköğretim dönemimde devam eder.

Ülkemizde devletin milli eğitim sistemine yüklediği önemli görevlerden biri çocukların bütün gelişim alanlarında olduğu gibi ahlaki yönden de gelişimine imkan tanınması, yeni yetişen nesillerin ahlaklı bireyler ve dolayısıyla iyi vatandaşlar olarak yetişmesinin sağlanmasıdır. Eğitim sistemimiz bu gayeyi genel anlamda bütün eğitim sistemine yüklemekle birlikte özel olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle gerçekleştirmek istemektedir. Ahlak dersleri özellikle cumhuriyet dönemindeki farklı uygulamaların ardından din dersleri içerisinde ve zorunlu bir ders olarak sistem

içerisinde yerini almıştır. Ahlak öğretiminin din dersleri içerisinde gerçekleştirilmesi, ahlaki gelişimin sağlanmasında dinin ve özellikle de İslam dinin olumlu yöndeki tesirlerinden yararlanma yoluna gidildiğini gösterir. Şu halde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri devletin, dinin, toplumun, ailelerin vb. istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmek istenen ahlaki gelişime hangi ölçüde hizmet etmektedir ?

Araştırmamızda ilköğretim 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programını inceleyerek, bu programın öğrencilerin ahlaki gelişimine hangi oranda katkıda bulunabileceğini ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın başında ortaya koyduğumuz varsayımlardan hareketle yapmış olduğumuz araştırmamızın sonucunda ileri sürdüğümüz hipotezlerin değerlendirmesi şöyle olmuştur:

1. “İlköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatında ahlak öğretimi ile ilgili konulara yeterli yoğunlukta yer verilmiştir.” büyük oranda hipotezimiz doğrulanmıştır. Ancak elbetteki bu konuda program tam, mükemmel ve geliştirilemez değildir. Geçmiş tecrübelerden ve özellikle de daha önce hazırlanan programlardan da yararlanılarak yapılacak yeni programla bu programın eksiklikleri giderilebilir, ahlaki olgunluğu sağlama konusunda daha etkili ve verimli bir program hazırlanabilir.

2. “İlköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredatında yer verilen konular öğrencilerin gelişim seviyelerine uygundur.” hipotezimiz çoğunlukla doğrulanmıştır. Aslında programı değerlendirirken bu noktada bazı yanlışlıkların yapıldığına dikkat çekmiştik. Aynı tartışmalara tekrar dönecek değiliz. Ancak tekrar belirtmekte yarar gördüğümüz husus; programın hazırlanış sürecinde, hem modern psikolojinin ve özellikle ahlak gelişimi kuramlarının hem de İslam eğitim sisteminin ve yüzlerce yıllık tecrübelerin ortaya koyduğu verilerin dikkate alınması mutlak surette gereklidir.

3. “İlköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretiminde, sınıf ortamı kadar okul dışındaki etkenler de önemli rol oynamaktadır. Okul dışındaki çevredeki olumsuz olaylar ve örnekler, ahlak öğretiminde belirlenen hedeflerin gerçekleşmesini engellemektedir.” hipotezimiz doğrulanmıştır. Ancak bu programda büyük oranda gözden kaçırılmış olmasına rağmen, yeni hazırlanacak programlarda bu hususun dikkate alınarak dışardan kaynaklanan olumsuz tesirlerin en aza indirilmesi için bazı tedbirlerin alınabileceğini ifade edebiliriz. Yani çevreden kaynaklanan olumsuz tesirleri hiçe sayarak ya da onlara karşı teslimiyetçi bir politika izleyerek ahlak eğitimi adına birtakım yanlışların yapılması kabul edilebilir bir durum

değildir. Öyleyse programların hazırlanması sürecinde aktif rol alan eğitimcilerin bu sorumluluklarını yerine getirmeleri, sorunların en aza indirilmesini sağlayabilir.

4. “İlköğretim okullarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretiminde, açıklama ve bilgi aktarmaktan daha çok, somut ve yaşanan olaylardan hareket edilmesi hedeflere ulaşmada daha etkili olmaktadır.” hipotezimiz doğrulanmıştır. Her ne kadar bu ifade ile biz öğretmenlerin uygulayacağı yöntemleri kastetmiş gibi görünsek de aslında demek istediğimiz; hazırlanan programların bahsettiğimiz metotların uygulanmasına fırsat tanır, hatta bunları teşvik eder şekilde hazırlanmasının gerektiğidir. Yeni hazırlanacak programlarda bu noktanın da dikkate alınmasının dersin hedefine ulaşması bakımından hayati bir önem arz ettiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia (1982), *Ahlak Öğretileri-Mutluluk Ahlakı I*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akseki, A. Hamdi (1993), *İslam Dini*, Nur Yayınları, Ankara.
- Altaş, Nurullah (2001), *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Apuhan, R.Şükrü (2003), *Ahlak ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Armaner, Neda (1981), “Çağdaş Eğitim İlkeleri Doğrultusunda Din Eğitimi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s.200-205.
- Ay, M. Emin (1994), “İslam Eğitimcilerine Göre Disiplin” *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa, s.233-259.
- Ay, M. Emin (2001), *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat (1991), *İslamiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aybey, Salih (2006), “Din Eğitimi ve Öğretiminde Karakterin Rolü”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı : 181, Ocak-2006, s. 15-18.
- Aydın, Ayhan (2000), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- Aydın Mehmet (1981), “Eğitim Açısından Din ve Ahlak İlişkisi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s. 246-251.
- Aydın, Mehmet S. (2001), *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir.
- Baban-zade Ahmed Naim (1995), *İslam Ahlakının Esasları*, (Notlarla Sadeleştiren Recep Kılıç), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bacanlı, Hasan (tarihsiz), *Eğitim Psikolojisi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Baymur, Feriha (1990), *Genel Psikoloji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Beşoğlu, İnci (1976), *Çocuk Bakım ve Terbiyesi*, Çile Yayınevi, İstanbul.

- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla (1997), *Din Öğretimi*, Gün Yayınları, Ankara.
- Bilgin, Beyza (1998), *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara.
- Bilhan, Saffet (1981), “Din Eğitiminin Amacı”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s. 95-96.
- Bolay, S.Hayri-Türküne, Mümtaz'er (1995), *Din Eğitimi Raporu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bolay, S.Hayri-Kavak, Kazım (2001), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Büyükkaragöz, S.Savaş ve arkadaşları (1998), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Mikro Yayınları, Konya.
- Cebeci, Suat (1996), *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çağrııcı, Mustafa (1989), “Ahlak”, *TDV İslam Ansiklopedisi II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 1-14.
- Çağrııcı, Mustafa (1989), *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çamdibi, H.Mahmut (1994), *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çamdibi, H. Mahmut (1994), *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çileli, Meral (1986), *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara.
- Demirbaş, Asaf (1981), “Karakter ve Din Öğretimi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s. 139-147.
- Dodurgalı, Abdurrahman (1995), *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Dodurgalı, Abdurrahman (1999), *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Lütfü (1992), *Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara.

- Doğan, Recai-Tosun, Cemal (2002), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yayınları, Ankara.
- Erdem, Hüsameddin (2003), *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya.
- Erden, Münire-Akman, Yasemin (2004), *Gelişim ve Öğrenme*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Eroğlu, Feyzullah (2000), *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Göçeri, Nebahat (2002), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Adana.
- Güngör, Nevin (1991), Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gürtaş, Ahmet (1983), *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- “İlköğretim (4,5,6,7 ve 8. sınıf) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları”, *Tebliğler Dergisi*, No : 2517, Ekim 2000, s. 913-978.
- İlmihal I: İslam ve Toplum* (Komisyon) (1999), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İmam-ı Gazali (1969), *İslam Ahlakı*, (Tercüme Akif Nuri), Sinan Yayınevi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1999), *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, M.Yaşar (1984), *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Recep (1996), *Ahlakın Dini Temeli*, TDV Yayınları, Ankara.
- Kılıç, Recep (1995), *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kınalı-zade Ali Efendi (tarihsiz), *Ahlak (Ahlak-ı Ala-i)*, (Baskıya Hazırlayan Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Kuşat, Ali (2006), “Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 184.s. (Nisan 2006), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 8-10.
- Kutay, Cemal (1970), *İki Rıfat Paşa’nın Ahlak Dünyası*, Sile Matbaası, İstanbul.
- Onur, Bekir (1997), *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Öcal, Mustafa (1991), *Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özbek, Abdullah (1994), “Kur’an’ın Eğitim Felsefesi”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa, s. 73-92.
- Özden, Yüksel (2003), *Öğrenme ve Öğretme*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Özeri, Z.Nezahat (2004), *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Özgediz, Selçuk (1979), *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, Boğaziçi Üniversitesi İdari İlimler Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, İstanbul.
- Özkalp, Enver (2004), *Davranış Bilimlerine Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Parladır, Selahattin (1996), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, İzmir.
- Pazarlı, Osman (1980), *İslamda Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Pinter, Rudolf ve arkadaşları (1991), *Eğitim Psikolojisi*, (Çeviri Sabri Akdeniz), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Senemoğlu, Nuray (2002), *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Selçuk, Mualla (2000), “Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 207-224.
- Selçuk, Mualla (2000), “Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 85-94.
- Selçuk, Mualla (2000), “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 11-20.
- Selçuk, Ziya (2000), *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Sezen, Yümni (1990), *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Sezen, Yümni (1993), *Sosyoloji Açısından Din*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1991), *Kamus-ı Türki I*, Tercüman Genel Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tanyu, Hikmet (1981), “Türkiye’de Din ve Ahlak Derslerinin Birleştirilmesi”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, s.240-245.
- Taşkıran, Tezer (2000), *Türk Ahlakının İlkeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Cemal (2002), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Yakupoğlu, M.Mukadder (1997), *Ahlak ve Şiddet*, Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Yavuzer, Haluk (2001), *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yavuz, Kerim (1987), *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Kerim (1991), *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Yavuz, Kerim (1991), *Din Eğitimi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Kayseri.
- Yavuz, Kerim (1992), *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Kerim (1994), *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Kerim (1998), *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana.
- Yazgan, Mustafa (1976), *Semavi Dinlerde Ahlak*, Nur Yayınları, Ankara.
- Yörükoğlu, Atalay (1977), *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : İsa Tekin ÇİMEN
 Doğum Yeri / Yılı : Adana / 1981
 Medeni Durumu : Evli
 Telefon : 0322 – 321 25 42
 Adres : Kışla Mah. 37 Sk. No:88 Yüreğir / Adana
 E-Mail Adresi : isatekincimen@hotmail.com / isatekincimen@mynet.com

EĞİTİM DURUMU

2003-2007 : Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
 1999-2003 : Lisans : Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 1992-1999 : Lise : Adana İmam Hatip Lisesi
 1987-1992 : İlkokul : Cengiz Topel İlkokulu
 Yabancı Dil : Arapça, İngilizce

İŞ DURUMU

2007-... : Kılıçarslan İlköğretim Okulu (Yüreğir / Adana) Din Kültürü ve Ahlak
 Bilgisi Öğretmeni
 2003-2007 : Akkapı Şehit Kemal Yüzgeç İlköğretim Okulu (Seyhan / Adana) Din
 Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni